

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
THE INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS

Integracja i dyskryminacja — krajobraz 2009

Łukasz Łotocki

BADANIA • EKSPERTYZY • REKOMENDACJE

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	2
1. INTEGRACJA JAKO KATEGORIA SOCJOLOGICZNA I PRAWNO-INSTYTUCJONALNA	3
1.1. INTEGRACJA JAKO KATEGORIA SOCJOLOGICZNA	3
1.2. INTEGRACJA JAKO KATEGORIA PRAWNO-INSTYTUCJONALNA	7
2. DYSKRYMINACJA JAKO KATEGORIA SOCJOLOGICZNA I PRAWNO-INSTYTUCJONALNA11	
2.1. DYSKRYMINACJA JAKO KATEGORIA SOCJOLOGICZNA	11
2.2. DYSKRYMINACJA JAKO KATEGORIA PRAWNO-INSTYTUCJONALNA	23
3. CUDZOZIEMCY W POLSCE W ŚWIELE DOSTĘPNYCH DANYCH URZĘDOWYCH WRAZ Z KONTEKSTEM PRAWNYM	28
3.1. DANE NARODOWEGO SPISU Powszechnego 2002	28
3.2. DANE DOTYCZĄCE ZEZWOLEŃ POBYTOWYCH	28
3.3. DANE DOTYCZĄCE CUDZOZIEMCÓW POSZUKUJĄCYCH OCHRONY NA TERYTORIUM RP	39
3.4. DANE DOTYCZĄCE OGÓLNEJ LICZBY CUDZOZIEMCÓW PRZEBYWAJĄCYCH W POLSCE LEGALNIE	44
3.5. DANE DOTYCZĄCE NATURALIZACJI	45
3.6. DANE DOTYCZĄCE WYDALEŃ CUDZOZIEMCÓW	47
3.7. DANE DOTYCZĄCE CUDZOZIEMCÓW NA POLSKIM RYNKU PRACY	49
<i>Dane dotyczące indywidualnych zezwoleń na pracę</i>	<i>52</i>
<i>Dane dotyczące kontroli legalności zatrudnienia</i>	<i>57</i>
<i>Dane dotyczące bezrobocia wśród cudzoziemców</i>	<i>58</i>
3.8. DANE DOTYCZĄCE CUDZOZIEMCÓW W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACJI	59
<i>Dane dotyczące studentów zagranicznych</i>	<i>59</i>
<i>Dane dotyczące uczniów zagranicznych</i>	<i>61</i>
<i>Dane dotyczące szkolnictwa mniejszości narodowych i etnicznych</i>	<i>64</i>
3.9. DANE DOTYCZĄCE MAŁŻEŃSTW MIESZANYCH	67
3.10. DANE DOTYCZĄCE PRZESTĘPCZOŚCI	70
<i>Dane dotyczące cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przestępstw oraz pokrzywdzonych w wyniku przestępstw</i>	<i>70</i>
<i>Dane dotyczące przestępstw na tle rasowym</i>	<i>73</i>
3.11. DANE DOTYCZĄCE ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH PODEJMUJĄCYCH PROBLEMATYKĘ INTEGRACJI I DYSKRYMINACJI ETNICZNEJ	75
3.12. DANE DOTYCZĄCE POMOCY SPOŁECZNEJ DLA IMIGRANTÓW	79
4. STOSUNEK POLAKÓW DO CUDZOZIEMCÓW W ŚWIELE BADAŃ OPINII PUBLICZNEJ	83
4.1. STOSUNEK POLAKÓW DO POSZCZEGÓLNYCH NARODÓW	84
4.2. STOSUNEK POLAKÓW DO PRACY CUDZOZIEMCÓW	88
4.3. DYSTANS SPOŁECZNY WOBEC GRUP „OBCYCH”	91
4.4. INTEGRACJA W OCZACH POLAKÓW	101
4.5. DYSKRYMINACJA W OCZACH POLAKÓW	104
5. SYTUACJA CUDZOZIEMCÓW W POLSCE W ŚWIELE BADAŃ WŚRÓD CUDZOZIEMCÓW	110
6. SYTUACJA CUDZOZIEMCÓW W POLSCE W ŚWIELE BADAŃ WŚRÓD PRACODAWCÓW	128
7. STOSUNEK DO CUDZOZIEMCÓW W POLSCE W ŚWIELE BADAŃ DYSKURSU MEDIALNEGO I POLITYCZNEGO	131
8. POLITYKA INTEGRACYJNA WOBEC CUDZOZIEMCÓW W POLSCE W ŚWIELE BADAŃ MIPEX	134
9. POLITYZACJA PROBLEMATYKI „DYSKRYMINACJI”	136
10. WNIOSKI I REKOMENDACJE	138
BIBLIOGRAFIA	141

Wprowadzenie

Celem niniejszego raportu jest prezentacja i analiza dostępnych danych zastanych, dotyczących problematyki dyskryminacji i integracji imigrantów w Polsce (bądź danych użytecznych z punktu widzenia dalszych badań nad tymi kwestiami), oraz sformułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących przyszłych badań tej problematyki.

Opracowanie niniejsze zawiera:

- omówienie teoretycznych, prawnych i instytucjonalnych zagadnień dotyczących pojęć „integracji” i „dyskryminacji”;
- przegląd dostępnych danych urzędowych dotyczących imigracji, zróżnicowania etnicznego itp. w Polsce, wraz z kontekstem prawnym prezentowanych danych (m.in. dotyczących takich kwestii, jak: pobyt, zatrudnienie, edukacja, przestępczość i innych), choćby z danych tych nie dało się jednoznacznie wnioskować o problemie integracji bądź dyskryminacji (zgromadzenie takich danych w jednym miejscu może stanowić jednak znaczne ułatwienie przy podejmowaniu dalszych badań nad problematyką integracji i dyskryminacji);
- przegląd wyników badań socjologicznych dotyczących problematyki integracji i dyskryminacji, w tym m.in.: badań opinii publicznej, badań wśród cudzoziemców, badań wśród pracodawców, analiz dyskursu publicznego (medialnego);
- wnioski i rekomendacje z przeprowadzonej analizy.

Zagadnienia omawiane w raporcie są często przedmiotem debat politycznych, medialnych i naukowych (zarówno krajowych, jak i międzynarodowych), podczas których są formułowane m.in. tezy nie zawsze potwierdzone rzetelnymi badaniami problematyki. Stąd szczególnie użyteczna wydaje się możliwie szczegółowa prezentacja dostępnych danych na temat dyskryminacji i integracji oraz sformułowanie propozycji dotyczących dalszych działań przybliżających nas do rzetelnej diagnozy problemu.

1. Integracja jako kategoria socjologiczna i prawno-instytucjonalna

1.1. Integracja jako kategoria socjologiczna

Zgodnie z definicją słownikową, integracja to: „scalanie, proces tworzenia całości z części albo włączanie jakiegoś elementu w całość; zespolenie i zharmonizowanie składników zbiorowości społecznej”¹. Etymologicznie pojęcie „integracji” wywodzi się od łacińskiego *integratio* – „odnowienie”, *integer* – „nietknięty, cały”². Według *Słownika socjologicznego*, integracja kulturowa to: „stan lub proces polegający na zespalaniu w funkcjonalną całość poszczególnych cech i elementów jednej kultury lub kilku kultur”³, a integracja społeczna to: „stan lub proces zachodzący w społeczeństwie, polegający na tym, że jego poszczególne elementy przejawiają tendencję do scalania się w harmonijną i skoordynowaną, funkcjonalną całość; likwidowanie barier uniemożliwiających lub utrudniających nawiązywanie kontaktów pomiędzy jednostkami lub grupami społecznymi; zwartość społeczna, zharmonizowanie wszystkich elementów układu społecznego wyraża się m.in. akceptacją wspólnych systemów, wartości, norm i ocen”⁴. Jak piszą Aleksandra Grzymała-Kazłowska i Sławomir Łodziński: „pojęcie *integracji* stało się w Europie najbardziej znanym terminem opisującym relacje pomiędzy społeczeństwem przyjmującym [...] a nieeuropejskimi, *etnicznymi* zbiorowościami imigrantów”⁵. Bardzo rozpowszechniony stał się również paradygmat polityczny nazwany „polityką integracyjną”⁶. Główne pytanie związane z tym paradygmatem brzmi: „jak daleko państwo ma aktywnie nacjonalizować przybyszów (ich unaradawiać) i na nowo odtwarzać państwo narodowe w sytuacji rosnącego zróżnicowania kulturowego społeczeństwa?”⁷.

Aleksandra Grzymała-Kazłowska wyróżnia cztery konteksty, w których pojawia się pojęcie „integracja”⁸:

– kontekst deskryptywno-badawczy;

¹ Hasło: „Integracja”, w: W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, s. 232.

² Ibidem.

³ Hasło: „Integracja kulturowa”, w: K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 85.

⁴ Hasło: „Integracja społeczna”, w: K. Olechnicki, P. Załęcki, op. cit., s. 85–86.

⁵ S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Problemy integracji imigrantów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009 – patrz: *Wprowadzenie*, s. 12.

⁶ Ibidem.

⁷ Za: ibidem, s. 14.

⁸ A. Grzymała-Kazłowska, „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia, w: S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), op. cit., s. 29–30.

- kontekst normatywno-ideologiczny;
- kontekst prawny;
- kontekst polityczny.

Pojęciami powiązаныmi z pojęciem „integracji” w terminologii socjologicznej jest „akulturacja” i „asymilacja”⁹.

Akulturacja jest procesem przyswajania podstawowych zwyczajów i wartości kulturowych społeczeństwa przyjmującego przez imigranta¹⁰. Grupa obca przejmuje centralny układ kultury, system wartości, oferowane ideologie i style życia, umiejętności „posługiwania się instytucjami i wytworami kultury materialnej”¹¹. Andrzej Kapiszewski wyróżnia trzy rodzaje akulturacji¹²:

- akulturację konieczną, dotyczącą etapu osiedlenia i wymuszoną przez właściwości nowego środowiska. Polega ona na „imitowaniu zachowań społeczeństwa przyjmującego – nawet bez ich rozumienia [...] dotyczy takich elementów, jak poznanie nowych znaczeń i nazw, narzędzi pracy [...] itp.”¹³;
- akulturację wskazaną, obejmującą przyjęcie elementów kultury, które są korzystne dla lepszej adaptacji, np. określonych idiomów, slangu, pewnych zwyczajów w pracy¹⁴;
- akulturację pełną, obejmującą akceptację i przyjęcie nowych norm i wartości. Jak twierdzi Andrzej Kapiszewski, akulturacja pełna z reguły zachodzi dopiero u kolejnych generacji „obcych”, np. w toku socjalizacji pierwotnej dzieci¹⁵. Pozwala ona na to, „by społeczeństwo kraju osiedlenia uznało jednostkę za »swoją« (członka *we-group*)”¹⁶. Nie musi być jednak równoznaczna z uzyskaniem pełni członkostwa w społeczeństwie przyjmującym.

⁹ Patrz także: Ł. Łotocki, *Obcość etniczna w perspektywie socjologiczno-politologicznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.

¹⁰ A. Rajkiewicz, *Polityka społeczna wobec procesów migracyjnych*, w: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

¹¹ H. Kubiak, *Teoria, ideologia i polityka asymilacji*, w: H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1980, s. 17.

¹² A. Kapiszewski, *Psychologiczne aspekty emigracji i asymilacji*, w: H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), op. cit., s. 157.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, s. 158.

¹⁶ Ibidem.

Asymilacja jest pojęciem szerszym od akulturacji. Obejmuje ona trzy płaszczyzny: struktury społecznej, kultury i osobowości¹⁷. W sferze struktury społecznej, oznacza wejście grupy obcej w struktury społeczno-instytucjonalne społeczeństwa przyjmującego. W sferze kultury asymilacja może być utożsamiana z akulturacją, choć nie musi (asymilację można bowiem rozumieć jako pełną internalizację kultury społeczeństwa przyjmującego, natomiast akulturację jako przyjęcie przez jednostkę kultury, ale bez pełnej identyfikacji¹⁸). W sferze osobowości asymilacja wyraża się w internalizacji kulturowych wzorów osobowości i ról społecznych, a przede wszystkim w zredefiniowaniu jaźni (w tym ukształtowaniu nowej autoidentyfikacji narodowej)¹⁹. Asymilacja oznacza zanik dystansów społecznych pomiędzy grupami, eliminację „obcości” i – jeżeli jej towarzyszyły – także uprzedzeń i dyskryminacji²⁰. Milton M. Gordon zaproponował koncepcję cyklu etnicznego, w której możemy wyróżnić siedem głównych typów asymilacji²¹, tj.: kulturową (akulturację), strukturalną (wejście w struktury społeczeństwa); amalgamację (zawieranie małżeństw mieszanych), tożsamościową, na poziomie postaw ze strony społeczeństwa przyjmującego, na poziomie zachowań społeczeństwa przyjmującego oraz obywatelską.

Pojęcie „asymilacji” nie musi oznaczać asymilacji pełnej, choć potocznie tak jest ono rozumiane. Ze względu na potoczne konotacje tego pojęcia, szczególnie w kontekście politycznym bardziej pojemne, neutralne i nieukierunkowane wydaje się pojęcie „integracji”, a zwłaszcza polityki integracyjnej. Pojęcie „polityka asymilacyjna” może bowiem sugerować, że chodzi o przymuszanie imigrantów do pełnej asymilacji (choć precyzyjnie rzecz ujmując wcale tak być nie musi).

W opracowaniach naukowych i dokumentach międzynarodowych podkreśla się, że „integracja jest procesem dwukierunkowym – w sytuacji trwałego kontaktu pomiędzy

¹⁷ H. Kubiak, A.K. Paluch, G. Babiński, *Procesy asymilacji i ich odbicie w refleksji teoretycznej we współczesnych naukach społecznych*, w: H. Kubiak, A.K. Paluch, op. cit., s. 53.

¹⁸ W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006, s. 42.

¹⁹ H. Kubiak, *Teoria, ideologia...*, op. cit., s. 17.

²⁰ Ibidem.

²¹ M. Gordon, *Assimilation in American Life, The Role of Race, Religion and National Origin*, Oxford University Press, New York 1964, s. 60–83, za: J. Rokicki, *Kolor, pochodzenie, kultura. Rasa i grupa etniczna w społeczeństwie Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2002, s. 109; J. Mucha, *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 216, 222–223.

grupami odmiennymi kulturowo i etnicznie społeczne przystosowanie powinno nastąpić zarówno po stronie grupy imigranckiej, jak i społeczeństwa przyjmującego”²².

Integracja w różnych wymiarach może być badana z wykorzystaniem takich wskaźników, jak m.in.²³:

● W wymiarze instytucjonalno-prawnym:

- status pobytowy imigrantów,
- partycypacja polityczna imigrantów,
- korzystanie z usług społecznych przez imigrantów;

● W wymiarze ekonomicznym:

- różnice w dochodach między migrantami a społeczeństwem przyjmującym,
- odsetek osób pracujących za minimalną stawkę,
- bezrobocie wśród imigrantów;

● W wymiarze społecznym:

- więzi imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym,
- spędzanie wolnego czasu przez imigranta z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego,
- zawieranie związków małżeńskich z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego,
- udział imigrantów w działalności organizacji społecznych (trzeciego sektora),
- postawy społeczeństwa przyjmującego wobec imigrantów;

● W wymiarze kulturowo-tożsamościowym:

- poziom znajomości języka społeczeństwa przyjmującego,
- znajomość wzorów kulturowych społeczeństwa przyjmującego,
- samoidentyfikacja imigranta;

● W wymiarze przestrzennym:

- stopień segregacji, gettoizacji imigrantów.

²² A. Piekut, *Wielość wymiarów – zatem jaka integracja? Przegląd tematyki i badań integracyjnych*, w: S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), op. cit., s. 218.

²³ Za: ibidem, s. 209–234.

1.2. Integracja jako kategoria prawno-instytucjonalna

W Unii Europejskiej istnieje wiele dokumentów podkreślających wagę działań integracyjnych prowadzonych wobec imigrantów²⁴. Wśród tych dokumentów istotne są Wspólne Podstawowe Zasady Integracji Imigrantów w krajach UE z 2004 roku, będące kluczowymi wytycznymi dla polityki integracyjnej oraz państw członkowskich. Zasady te sformułowano w sposób następujący:

1. Integracja jest dynamicznym dwukierunkowym procesem wzajemnego dostosowania wszystkich migrantów i osób zamieszkałych na terenie państw członkowskich.
2. Integracja wymaga poszanowania podstawowych wartości Unii Europejskiej.
3. Zatrudnienie jest kluczowym elementem procesu integracji i ma centralne znaczenie dla zaangażowania imigrantów, ich wkładu w rozwój społeczeństwa przyjmującego oraz uczynienia tego wkładu bardziej widocznym.
4. Podstawowa znajomość języka społeczeństwa przyjmującego, jego historii i instytucji jest niezbędna w procesie integracji; umożliwienie imigrantom zdobycia tej wiedzy ma istotne znaczenie dla skutecznej integracji.
5. Działania w dziedzinie kształcenia mają decydujące znaczenie dla przygotowania imigrantów, a zwłaszcza ich potomków, do udanego i bardziej aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.
6. Dostęp imigrantów do instytucji oraz do publicznych i prywatnych towarów i usług na równi z obywatelami danego kraju i w sposób niedyskryminujący, ma decydujące znaczenie dla poprawy przebiegu procesu integracji.
7. Częste kontakty imigrantów z obywatelami państw członkowskich stanowią podstawowy mechanizm integracji. Wspólne fora, dialog międzykulturowy, nauczanie o imigrantach i ich kulturze oraz poprawa warunków bytowych w środowiskach miejskich przyczyniają się do intensyfikacji kontaktów imigrantów z obywatelami państw członkowskich.
8. Możliwość pielęgnowania różnych kultur i religii jest zagwarantowana przez Kartę Praw Podstawowych i musi być przestrzegana, chyba że koliduje to z innymi nienaruszalnymi, gwarantowanymi na poziomie UE prawami lub z prawem krajowym.

²⁴ *Common Basic Principles for immigrant integration policy in the European Union*; szczegóły dotyczące ustawodawstwa unijnego w zakresie integracji imigrantów, patrz: R. Stefańska, *Między multikulturalizmem a asymilacją. Polityki integracyjne w Europie*, w: S. Łodziński, A. Grzymała-Kazłowska (red.), op. cit., s. 123–156; A. Kicinger, *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji, Warszawa 2005.

9. Udział imigrantów w procesie demokratycznym oraz kształtowaniu polityk i środków integracyjnych, zwłaszcza na poziomie lokalnym, przyspiesza ich integrację.
10. Upowszechnianie polityki integracyjnej i jej instrumentów we wszystkich stosownych politykach i na wszystkich poziomach jest ważnym aspektem w formowaniu i wprowadzaniu polityki narodowej.
11. Określanie jasnych celów, tworzenie wskaźników i mechanizmów oceny jest konieczne do ewaluowania polityki, oceny postępu integracji oraz do sprawienia, aby wymiana informacji i doświadczeń pomiędzy krajami była bardziej efektywna.

Inne istotne dokumenty Unii Europejskiej poruszające problematykę integracji to (podane są tu w porządku chronologicznym)²⁵:

- Traktat Amsterdamski z 1997 roku;
- Komunikat Komisji Europejskiej w sprawie wspólnotowej polityki imigracyjnej z 2000 roku²⁶;
- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000 roku ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy;
- Dyrektywa Rady nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 roku w sprawie równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne;
- Dyrektywa 2001/55/WE z 20 lipca 2001 roku w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi, związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami;
- Komunikat Komisji Europejskiej dotyczący imigracji, integracji i zatrudnienia z 2003 roku²⁷;
- Dyrektywa 2003/86/WE z 22 września 2003 roku ustanawiająca minimalne standardy przyjęcia osób ubiegających się o azyl;
- Dyrektywa 2003/109/WE z 25 listopada 2003 roku dotycząca statusu obywateli krajów trzecich będących długoterminowymi rezydentami;
- Program Haski Rady Europejskiej z 2004 roku (tzw. Tampere II);
- Dyrektywa 2004/83/WE z 29 kwietnia 2004 roku w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub

²⁵ Za: R. Stefańska, op. cit., s. 134–135.

²⁶ COM (2000) 757, ibidem.

²⁷ COM (2003) 336, ibidem.

jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony, oraz zawartości przyznawanej ochrony;

- Komunikat Komisji Europejskiej w sprawie wspólnej agendy na rzecz integracji z 2005 roku²⁸.

W odniesieniu do dokumentów krajowych, warto zaznaczyć, że Priorytet 7 Strategii Polityki Społecznej Rady Ministrów na lata 2007–2013 przyjętej 13 września 2005 roku²⁹ poświęcony jest integracji społecznej i zawodowej imigrantów. Elementem strategii jest m.in. wdrożenie polityki integracji społecznej i zawodowej imigrantów, w celu prowadzenia kompleksowych działań wszystkich instytucji publicznych. Cel ten ma być realizowany poprzez:

- przeniesienie działań i koordynacji polityki w zakresie integracji cudzoziemców na rzecz resortu polityki społecznej wraz z niezbędną infrastrukturą;
- wdrożenie pomocy preintegracyjnej dla osób oczekujących na decyzje o nadanie statusu uchodźcy przez ponad trzy miesiące w celu przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu;
- zbudowanie systemu integracyjnego dla osób posiadających pobyt tolerowany;
- wprowadzenie stałej współpracy z platformą organizacji imigranckich i działających na rzecz imigrantów z administracją publiczną.

Innym elementem strategii jest wdrożenie polityki antydyskryminacyjnej, w celu ograniczenia postaw ksenofobicznych wobec środowisk imigranckich. Cel ten ma być realizowany poprzez:

- prowadzenie kampanii informacyjnych na rzecz poszanowania tożsamości kulturowej i narodowej;
- działalność edukacyjną na rzecz tolerancji;
- egzekwowanie przepisów prawnych w zakresie antydyskryminacyjnym.

Strategia obejmuje również takie elementy, jak ustawiczne szkolenie kadr administracji publicznej i partnerów społecznych (w celu przygotowania ich do pracy z uchodźcami) oraz zaprojektowanie spójnego systemu współpracy z uchodźcami. Jak stwierdza się w strategii: „obecnie jednym z istotnych problemów jest brak spójności środowisk uchodźców, co

²⁸ COM (2005) 389, ibidem.

²⁹ *Strategia Polityki Społecznej na lata 2007–2013. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 września 2005 r.*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005.

powoduje, że grupy te żyją w rozproszeniu, nie mają środowiska wsparcia i możliwe jest niekontrolowane tworzenie przez te osoby mafii przestępczych”³⁰.

Rolę instytucji wiodącej w zakresie kreowania polityki integracji cudzoziemców w Polsce pełni Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. 11 stycznia 2005 roku Komitet Europejski Rady Ministrów przyjął „Propozycje działań w kierunku stworzenia kompleksowej polityki integracji cudzoziemców w Polsce”. W opracowaniu zostały zdefiniowane cztery aspekty polityki integracyjnej w Polsce³¹:

- aspekt polityczny, który dotyczy związków polityki integracyjnej z polityką: migracyjną, azylową, antidyskryminacyjną, zdrowotną, zatrudnienia, edukacyjną;
- aspekt prawny, który dotyczy wypracowania przepisów prawnych do realizacji polityki integracyjnej;
- aspekt instytucjonalny, który łączy się z określeniem instytucji odpowiedzialnych za realizację działań integracyjnych wobec cudzoziemców;
- aspekt merytoryczny dotyczy wiedzy o zjawisku integracji i procesach z nim związanych. Działania podejmowane w tym zakresie będą się łączyć m.in.: z określeniem grup, do których będzie kierowana pomoc integracyjna i z rodzajem tej pomocy oraz z właściwym przygotowaniem kadr.

Rozdział 5 (artykuły 91–95) Ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej³² jest w całości poświęcony społecznej integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą (patrz dalej).

W rozmaitych publikacjach badawczych stwierdza się, że w Polsce nie stworzono kompleksowego podejścia do integracji imigrantów³³. Instytucjonalne programy integracyjne są świadczone *de facto* jedynie na rzecz wspomnianych uchodźców bądź osób mających tzw. ochronę uzupełniającą (patrz dalej).

³⁰ Ibidem.

³¹ Za: *Propozycje działań w celu stworzenia kompleksowej polityki integracji cudzoziemców w Polsce*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa, styczeń 2005 r., s. 7, www.mpips.gov.pl

³² DzU 2004, nr 64, poz. 593.

³³ S. Łodziński, A. Grzymała-Kazowska (red.), op. cit. – patrz: *Wprowadzenie*, s. 19.

2. Dyskryminacja jako kategoria socjologiczna i prawno-instytucjonalna

„Dyskryminacja” jest pojęciem złożonym, często rozumianym niejednoznacznie³⁴. Dyskryminacja to kategoria zarówno socjologiczna, jak i prawna; jest ona więc zarówno przedmiotem refleksji naukowców, jak i odnosi się do określonych zachowań definiowanych w aktach prawnych. Często definicje dyskryminacji są nieprecyzyjne, pojęcie to utożsamiane bywa (również mylnie) także z innymi pojęciami, odnoszącymi się do możliwych pozycji grup mniejszościowych. W rozdziale tym przedstawiam szerszą perspektywę teoretyczną i prawną dotyczącą zagadnienia dyskryminacji.

2.1. Dyskryminacja jako kategoria socjologiczna

Pojęcie „dyskryminacji” wywodzi się od łacińskiego *discriminatio* (rozdzielanie, rozdzielanie)³⁵. *Słownik wyrazów obcych* definiuje dyskryminację jako: „pozbawianie równouprawnienia, upośledzanie, szykanowanie pewnej grupy ludzi, ze względu na ich pochodzenie albo przynależność klasową, narodową, rasową”³⁶.

W literaturze z zakresu nauk społecznych znajdujemy wiele zróżnicowanych definicji pojęcia „dyskryminacji”. Ryszard Szarfenberg pod pojęciem „dyskryminacji” rozumie: „długotrwałe, systematyczne i niesprawiedliwe działania bezpośrednio lub pośrednio ograniczające możliwość zaspokajania potrzeb i osiągania cenionych w danej kulturze wartości przez określone osoby, grupy czy zbiorowości ludzi”³⁷. Dyskryminacja jest więc działaniem – odnosi się do behawioralnego komponentu postawy. Może wynikać z afektywnego komponentu postawy (określonych emocji) bądź poznawczego komponentu postawy (określonej wiedzy), te ostatnie jednak same w sobie nie wystarczają, aby można było mówić o dyskryminacji (czyli np. samo uprzedzenie czy negatywna stereotypizacja nie powinny być

³⁴ Szczegółowe omówienie pojęcia „dyskryminacji”, patrz także m.in.: Ł. Łotocki, *Obcość etniczna w perspektywie socjologiczno-politologicznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009; *Krajobraz dyskryminacji I*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 1, Instytut Polityki Społecznej, Warszawa 2003.

³⁵ Hasło: „Dyskryminacja”, w: W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, s. 133.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Hasło: „Dyskryminacja”, w: B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon Polityki Społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002, s. 38.

utożsamiane z dyskryminacją³⁸). Jak zauważył R. Szarfenberg, aby działanie móc nazwać dyskryminacją powinno ono być długotrwałe i systematyczne³⁹. Krzysztof Olechnicki i Paweł Załęcki wspominają, że dyskryminacja oznacza: „nierówne traktowanie konkretnych jednostek albo grup społecznych [...] oparte jedynie na nieprzychylnym nastawieniu i uprzedzeniach ze względu na pewne ich rzeczywiste lub domniemane [...] cechy, np. przynależność klasową, rasę, płeć, wyznanie”⁴⁰. Warto w tym miejscu odwołać się do słów Gordona Allporta, który stwierdził, że zróżnicowane traktowanie ze względu na cechy indywidualne (niezwiązane z generalizacją płynącą z przynależności jednostki do grupy) raczej nie powinno być klasyfikowane jako dyskryminacja⁴¹. Podobnie wydaje się uważać Piotr Sztompka, kiedy pisze, że dyskryminacja ma miejsce wtedy, kiedy nie uwzględnia się czyichś indywidualnych kwalifikacji i zasług, a traktuje się go w określony sposób jedynie wskutek przynależności grupowej⁴². Dyskryminacja może wynikać z wyborów behawioralnych poszczególnych jednostek, może być także wynikiem oddziaływania dominującego w danym społeczeństwie systemu normatywnego⁴³.

Jako przeciwieństwo dyskryminacji podaje się zwykle równouprawnienie, równe traktowanie bądź równość szans. Są to jednak antonimy nieprecyzyjne. Nie każde bowiem nierówne traktowanie i nie każda nierówność szans są dyskryminacją. Wynika to zresztą z przytoczonych powyżej definicji. Przykładowo, cudzoziemiec nie ma praw równych z obywatelem danego państwa (np. prawa do pracy), co wcale nie oznacza, że jest dyskryminowany. Najbardziej precyzyjnym antonimem wydaje się nie-dyskryminowanie.

Ze względu na dziedzinę życia, w której dyskryminacja występuje można wyróżnić takie jej typy, jak:

- dyskryminacja społeczna (w życiu codziennym ze strony przedstawicieli innych grup);

³⁸ Pisze o tym m.in. A. Giddens, *Socjologia*, przekład A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 720.

³⁹ Wspominają także inni badacze, patrz np. G. Firlit-Fesnak, G. Magnuszewska-Otulak, *Dyskryminacja a równouprawnienie; zadania dla polityki społecznej*, w: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 263.

⁴⁰ Hasło: "Dyskryminacja", w: K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 49.

⁴¹ G.W. Allport, *The nature of prejudice (25th Anniversary Edition)*, Perseus Books Publishing, L.L.C., New York 1979, 1958, 1954, s. 51.

⁴² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 306.

⁴³ J. Mucha, *Badania stosunków kulturowych z perspektywy mniejszości*, w: J. Mucha (red.), *Kultura dominująca jako kultura obca. Mniejszości kulturowe a grupa dominująca w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 22.

- dyskryminacja instytucjonalna, tj. nierówne traktowanie przez oficjalne instytucje ze względu na przynależność do danej grupy;
- dyskryminacja zawodowa, tj. uniemożliwianie zajmowania pewnych stanowisk, uprawiania niektórych zawodów oraz nierówne traktowanie w środowisku pracy ze względu na przynależność do danej grupy;
- dyskryminacja ekonomiczna, tj. uniemożliwianie dostępu do środków ekonomicznych; może być tożsama z dyskryminacją zawodową, ale może także dotyczyć dostępu do innych dóbr społecznych, jak np. świadczenia socjalne;
- dyskryminacja polityczna, tj. odmawianie równych praw do uczestnictwa w życiu politycznym (trudno jednak nazwać dyskryminacją polityczną odmawianie prawa do głosowania w wyborach powszechnych „nie-obywatelom” danego kraju);
- dyskryminacja prawna, tj. odmawianie równego traktowania za pośrednictwem regulacji prawnych;
- dyskryminacja symboliczna, tj. odmawianie równego traktowania w sferze symbolicznej, np. na poziomie dyskursu publicznego.

W odniesieniu do dyskryminacji symbolicznej często używa się w dyskursie naukowym i medialnym pojęcia „mowy nienawiści” (ang. *hate speech*)⁴⁴. Jako definicję „mowy nienawiści” podaje się: „nadmiernie zgeneralizowane, stereotypowe stanowisko czy pogląd o innych”⁴⁵, wiążące się z „uogólnionym wyartykułowaniem własnej nienawiści bądź niechęci pod pozorem rzekomego obiektywizmu [...] Mowę nienawiści można też określić jako dyskursy arbitralne, rzekomo demaskatorskie, pozamerytoryczne i formułowane w intencji poinformowania widzów o domniemanych niegodziwościach Obcych”⁴⁶. Pojęcie „mowy nienawiści” samo jednak jest arbitralnie wykorzystywane, a rozstrzygającym kryterium przynależności przekazu do tej kategorii staje się często subiektywna intuicja czy orientacja ideologiczna autorów opracowań. Ilustracją stosowania „mowy nienawiści” jako „kategorii analitycznej” jest książka Sergiusza Kowalskiego i Magdaleny Tulli⁴⁷. Autorzy kwalifikują jako „mowę nienawiści” treść „prawicowych pism”, w których – cytując – „znajdujemy nadal

⁴⁴ Patrz także: Ł. Łotocki, *Obcy w dyskursie publicznym w Polsce w kontekście problematyki imigracji – refleksja teoretyczna oraz doniesienia z badań empirycznych*, w: E. Nowicka, B. Cieślińska (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomiędzy marginalizacją a integracją*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005, s. 282; Ł. Łotocki, *Demistyfikacja rzeczywistości dyskursywnej czyli o pozytywnych stronach statusu migranta w Polsce*, w: G. Firlit-Fesnak (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008, s. 79–93.

⁴⁵ E. Czykwin, *Stygmat społeczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 375.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ S. Kowalski, M. Tulli, *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2003.

niezliczone artykuły, w których kategorie »swój« i »obcy« zajmują centralne miejsce, wyjaśniają całą złożoność świata. Autorzy tych tekstów poświęcają czas, siły i talent, by zrećcznie ubrać swoją ksenofobię w mniej lub bardziej kulturalne słowa, oskarżyć »obcych« o czyny wołające o pomstę do nieba i tym sposobem wzbudzać i pielęgnować nienawiść do każdego, kto nie mieści się w ich narodowo-katolickim, monotonnym, ubogim duchowo schemacie Polski i polskości”⁴⁸ (przytoczonemu cytatomu daleko jest do charakteru deskryptywnego). Pisząc z kolei o tygodniku „Nie” przyznają, że: „Zelżenie papieża nie było atakiem personalnym, tylko kolektywnym, wymierzonym w Polaków-katolików”⁴⁹, ale jednocześnie twierdzą dalej, że: „Uznaliśmy, że »Nie« sztandarowy przykład agresji werbalnej, można pominąć także dlatego, że jego redaktor otwarcie przedstawia się jako cynik”⁵⁰. Kryterium „cynizmu” jest zupełnie arbitralne i trudno o jego logiczne uzasadnienie. Ponadto S. Kowalski i M. Tulli w swojej książce zestawili artykuły niechętnie rozmaitym kategoriom „obcych” (i być może niekiedy świadczące o rzeczywistej nienawiści) z artykułami, które znalazły się w książce z racji braku akceptacji ze strony autorów analizy⁵¹. Warto zaznaczyć, że badacze bądź działacze społecznicy posługujący się pojęciem „mowy nienawiści” sami wpadają w pułapkę własnych definicji, zachowując się zgodnie z napiętnowanymi zasadami, tyle, że wobec innych grup, co – na przykładzie analizy pisma antyfaszystowskiego „Nigdy Więcej” – zilustrował Łukasz Ostrowski⁵². W moim przekonaniu kategoria „mowy nienawiści” powinna zostać zastąpiona pojęciem innym, mniej wartościującym i – jak pisze Ł. Ostrowski – o słabszym ładunku emocjonalno-oceniającym⁵³. Nie powinno się też używać jej jako narzędzia walki publicystycznej w opracowaniach naukowych.

W odniesieniu do kwestii cudzoziemskich bądź etnicznych możemy wyróżnić następujące typy dyskryminacji ze względu na jej powody:

- dyskryminacja ze względu na pochodzenie rasowe (dyskryminacja rasowa);
- dyskryminacja ze względu na pochodzenie etniczne (dyskryminacja etniczna);
- dyskryminacja ze względu na przynależność narodową;

⁴⁸ Ibidem, s. 26.

⁴⁹ Ibidem, s. 27.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Patrz więcej: Ł. Łotocki, *Demistyfikacja rzeczywistości dyskursywnej...*, op. cit., s. 85.

⁵² Ł. Ostrowski, *Mowa nienawiści jako strategia forsowania tolerancji*, w: M. Głowacka-Grajper, E. Nowicka (red.), *Jak się dzielimy i co nas łączy? Przemiany wartości i więzi we współczesnym społeczeństwie polskim*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007, s. 141.

⁵³ Ibidem, s. 136, 155.

- dyskryminacja ze względu na przynależność państwową (obywatelstwo);
- dyskryminacja ze względu na wyznanie (dyskryminacja religijna).

Następujące typy dyskryminacji możemy wyróżnić ze względu na jej zakres i wpływ na ruchliwość społeczną, rozumianą jako przemieszczanie się na drabinie statusu społecznego⁵⁴:

- dyskryminację pełną, tj. całkowite wyłączenie osoby (grupy) od szans awansu społecznego, np. bezwzględna odmowa prawa do pracy pewnym grupom imigrantów;
- dyskryminację częściową, która pojawia się w trzech formach, tj.: (1) jako zamknięcie szans awansu na pozycje najwyższe: istnieje pułap możliwych osiągnięć dla danej grupy; (2) jako segregacja zawodowa: tworzenie barier dostępu przedstawicieli określonych grup do pewnych zawodów; 3) jako zamknięcie lub ograniczanie dla przedstawicieli określonych grup ważnych kanałów ruchliwości społecznej (np. ograniczanie szans edukacyjnych poprzez wysokie koszty kształcenia); zamknięcie określonych kanałów ruchliwości społecznej może spowodować przesunięcie przedstawicieli pewnych grup do „kanałów alternatywnych” – zarówno legalnych, np. kariera sportowa, jak i nielegalnych, np. działalność przestępcza.

Teza, że dyskryminacja nie musi być uświadomiona przez jednostki lub grupy dyskryminowane wpłynęła na pojawienie się pojęcia „autodyskryminacji”. Termin ten ma oznaczać akceptację własnej sytuacji przez nieświadome dyskryminacji jednostki lub grupy, a w następstwie tego odpowiednie do niej ograniczanie swoich aspiracji⁵⁵.

Dyskryminacja jest aktem stwierdzalnym za pośrednictwem określonych zobiektywizowanych wskaźników, jak np. wskaźniki statystyczne bądź inne – jednakże przy uwzględnieniu wszelkich innych czynników, które mogłyby wykluczyć sytuację, w której nierówna pozycja jest wynikiem dyskryminacji. Przy interpretacji danych statystycznych należy być jednak bardzo ostrożnym. Przykładowo, jak pisze George Gilder, np. znaczna część różnicy pomiędzy zarobkami ludności czarnej i białej w Stanach Zjednoczonych odzwierciedla fakt różnicy w średniej wieku ludności pomiędzy ludnością czarną i białą, która dla tej pierwszej wynosi 22, a dla drugiej 29 lat, czy faktu zamieszkiwania połowy ludności czarnej na Południu, najuboższym pod względem dochodów, a nie na istnienie

⁵⁴ Patrz P. Sztompka, op. cit., s. 345–346.

⁵⁵ Hasło: „Dyskryminacja”, w: B. Rysz-Kowalczyk (red.), op. cit., s. 38.

dyskryminacji⁵⁶. Dyskryminacja może być również badana poprzez diagnozę subiektywnego poczucia dyskryminacji przez przedstawicieli danych grup, choć subiektywne poczucie dyskryminacji nie wystarcza, aby uznać daną grupę za dyskryminowaną. Można odnieść się również do deklaracji przedstawicieli grupy dominującej, dotyczących grupy mniejszościowej, diagnozując w ten sposób „dyskryminację deklarowaną”. Warto jednak zaznaczyć, że – jak dowodzi Gordon W. Allport – taka „deklarowana dyskryminacja” wcale nie musi przekładać się na działanie⁵⁷.

W debacie publicznej często kontrowersje budzi granica dopuszczalności środków przeciwdziałania dyskryminacji. W kontekście przeciwdziałania dyskryminacji wspomina się o tzw. dyskryminacji pozytywnej (lub dyskryminacji odwrotnej), tj. nadawaniu przywilejów prawnych grupom, które wcześniej były dyskryminowane. Przez zwolenników tej formy wyrównywania szans, działanie takie jest traktowane jako konieczne dla umożliwienia dyskryminowanym grupom „nie tylko formalnego, ale i faktycznego uczestnictwa w życiu społecznym i publicznym”⁵⁸. Pojęcie „dyskryminacji pozytywnej” wydaje się niezręczne – należałoby mówić raczej o czasowym uprzywilejowaniu grup dyskryminowanych względem grup innych. Działania takie budzą jednak wiele wątpliwości. Przeciwnicy „dyskryminacji pozytywnej” uważają ją za nieuzasadnione dyskryminowanie grupy dotychczas niedyskryminowanej. Często zresztą same grupy potencjalnie dyskryminowane uważają ten rodzaj przeciwdziałania dyskryminacji za przeciwny. Samuel Huntington przytacza badania Gallupa z 1987 i 1990 roku, w których zapytano respondentów, czy zgadzają się ze stwierdzeniem, że: „Powinniśmy dołożyć wszelkich wysiłków w celu polepszenia sytuacji Murzynów oraz innych mniejszości, nawet jeżeli oznacza to uprzywilejowane traktowanie ich”. Jedynie 32% Murzynów zgodziło się z tym stwierdzeniem, a 66% było mu przeciwnych⁵⁹. W 2009 roku Amerykański Sąd Najwyższy w stanie Connecticut przyznał, że biali strażacy z New Haven stali się ofiarami „odwrotnej” dyskryminacji rasowej, po tym jak odmówiono im awansów, mimo dobrych wyników otrzymanych na teście. Test ten unieważniono, kiedy okazało się, że słabe wyniki, uniemożliwiające awans, uzyskało na nim wielu strażaków czarnych i latynoskich⁶⁰.

⁵⁶ G. Gilder, *Bogactwo i ubóstwo*, przekład G. Kropiwnicki, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 2001, s. 219.

⁵⁷ G.W. Allport, op. cit., s. 56.

⁵⁸ H. Bojar, *Mniejszości społeczne w państwie i społeczeństwie III Rzeczypospolitej Polskiej*, Fundacja Nauki Polskiej, Wrocław 2000, s. 65.

⁵⁹ S. Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, przekład B. Pietrzyk, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 143.

⁶⁰ USA: Sąd Najwyższy przeciw „odwrotnej” dyskryminacji rasowej, PAP, 29 czerwca 2009 r., za: www.onet.pl

Dyskryminacja może wiązać się ze zjawiskiem stygmatyzacji. Pojęcie „stygmatyzacji” etymologicznie wywodzi się z greckiego *stigma*, co oznacza „śląd ukłucia”, „piętno”⁶¹. Jak pisze Erving Goffman: „gdy ktoś, kto w zwykłych interakcjach społecznych mógłby zostać bez trudu zaakceptowany, zostaje nosicielem łatwo zauważalnej, odstręczającej nas od niego cechy, okoliczność ta zarazem deprecjonuje inne jego właściwości, które mogłyby wywrzeć na nas pozytywne wrażenie. Taką osobę obciąża piętno, zasadniczo modyfikujące nasze antycypacje w stosunku do niej. [...] z założenia nie wierzymy, że osoba napiętnowana jest w pełni człowiekiem [...] w codziennych interakcjach posługujemy się charakterystycznymi piętnującymi określeniami”⁶². Etykietyzacja i stygmatyzacja (inaczej piętnowanie) prowadzi więc do delegitymizacji, tj. wykluczenia osób obciążonych piętnem spoza obszaru akceptowalności⁶³, a w skrajnych przypadkach do dehumanizacji, a więc odbierania im cech ludzkich⁶⁴. Stygmatyzacja może ujawniać się zarówno jako afektywny, jak i behawioralny komponent postawy. Piętnowanie może odbywać się poprzez przypisywanie określonych nazw, często o negatywnych konotacjach, np. *Czarnuch*, *Ruski*, *Żółtek* itp.

Wynikiem dyskryminacji może być marginalizacja. Pojęcia te nie są jednak tożsame, tj. marginalizacja może mieć miejsce bez występowania dyskryminacji. Marginalizacja społeczna wyraża się w braku uczestnictwa jednostek lub grup społecznych w sferach życia, w których jest uzasadnione oczekiwanie, że jednostki te i grupy będą uczestniczyły⁶⁵. Grupy (osoby) zmarginalizowane to grupy (osoby) odrzucone na peryferia życia społecznego. Wśród przyczyn marginalizacji wymienia się: ubóstwo, niski poziom edukacji, bezrobocie, migracje, niepełnosprawność. Badacze wspominają o marginalizacji, wykluczeniu, ludziach zbędnych czy ludziach luźnych, mając na myśli życie poza zinstytucjonalizowanymi wspólnotami (rynkem pracy, rynkiem konsumpcji, instytucjami systemu sprawiedliwości, systemu edukacyjnego), poza sieciami bezpieczeństwa socjalnego⁶⁶ oraz poza głównym nurtem

⁶¹ Hasło: „Stygmat”, w: W. Kopaliński, op. cit., s. 484.

⁶² E. Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, przekład A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 35.

⁶³ J. Reykowski, *O psychologicznych mechanizmach konfliktów grupowych*, w: P. Chmielewski, T. Krauze, W. Wesołowski (red.), *Kultura Osobowość Polityka*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 241.

⁶⁴ E. Aronson, D.T. Wilson, M.R. Akert, *Psychologia społeczna, serce i umysł*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1997, s. 533.

⁶⁵ Hasło: „Marginalizacja”, w: B. Rysz-Kowalczyk (red.), op. cit., s. 87.

⁶⁶ K.W. Frieske, *Strukturalne mistyfikacje: współcześni ludzie luźni*, w: M. Marody (red.), *Zmiana czy stagnacja*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004, s. 38–39.

społeczeństwa⁶⁷. Zmarginalizowane grupy i jednostki (bezdomni, bezrobotni, skazani, niektórzy niepełnosprawni, osoby starsze, migranci) żyją więc jednocześnie w społeczeństwie i poza nim, będąc często postrzegani przez to społeczeństwo jako przeszkoda⁶⁸. Marginalizację możemy podzielić na uświadomioną i nieuświadomioną, dobrowolną i niedobrowolną, przyjętą i odrzuconą, zawinioną i niezawinioną⁶⁹. Ryszard Szarfenberg uważa, że marginalizacja to przeciwieństwo upodmiotowienia (*empowerment*), które można nazwać „uprzedmiotowieniem”, co oznacza brak wpływu na życie swoje i bliskich⁷⁰. W odniesieniu do marginalizacji imigrantów, w literaturze przedmiotu funkcjonuje pojęcie „denizens”⁷¹, pierwotnie oznaczające migrantów przez wiele lat mieszkających w krajach Europy Zachodniej, mających legalny status pobytowy, ale nieposiadających obywatelstwa. Znaczenie tego terminu zostało następnie poszerzone i jest odnoszone także do nie-obywateli danego kraju, znajdujących się w sytuacji marginalizacji lub wykluczenia społecznego. Imigranci określane tym terminem z jednej strony żyją przez wiele lat w danym społeczeństwie przyjmującym, a z drugiej funkcjonują na marginesie jego sfery decyzyjnej, a czasem także instytucjonalnej. Skrajną formą marginalizacji społecznej jest wykluczenie społeczne (ekskluzja). Pojęcie to oznacza sytuację, w której zachodzi równocześnie brak udziału w wielu aspektach życia zbiorowego⁷².

Dyskryminację należy odróżnić od kategorii dystansu społecznego. Koncepcja dystansu społecznego wprowadzona przez Roberta Ezrę Parka zakłada, że istnieją miary i stopnie porozumienia i bliskości (zażyłości), którymi można opisywać relacje społeczne⁷³. Według R.E. Parka, dystans społeczny oznacza „brak zgody na nawiązywanie określonego rodzaju kontaktów z przedstawicielami różnych grup społecznych”⁷⁴. Koncepcja Parka była punktem wyjścia do opracowania skali dystansu społecznego przez Emory S. Bogardusa. W swoim badaniu, Bogardus poprosił respondentów o zaznaczenie przy poszczególnych grupach

⁶⁷ L. Dyczewski, *Grupy marginalne*, w: L. Dyczewski (red.), *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 28.

⁶⁸ Ibidem, s. 32.

⁶⁹ Ibidem, s. 32–33.

⁷⁰ R. Szarfenberg, *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*, w: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, op. cit., s. 321.

⁷¹ T. Hammar, *Democracy and the Nation State. Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration*, za: M. Lesińska, *Imigranci jako grupa wykluczona w perspektywie polityki państwa przyjmującego*, w: P. Matusz-Protasiewicz, E. Stadtmüller (red.), *Europa – ziemia obiecana? Doświadczenia krajów europejskich w integracji imigrantów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007, s. 13–14.

⁷² Hasło: „Ekskluzja”, w: B. Rysz-Kowalczyk (red.), op. cit., s. 44.

⁷³ R.E. Park, *The Concept of Social Distance As Applied to the Study of Racial Attitudes and Racial Relations*, „Journal of Applied Sociology” 1924, nr 8, s. 340.

⁷⁴ Ibidem, s. 339–344, za: J. Błuszkowski, *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2003, s. 81.

narodowych określonych sytuacji, do których dopuściliby przedstawiciele tych grup. Stwierdzenie przedstawione respondentom w odniesieniu do poszczególnych grup narodowych brzmiało następująco:

Pod wpływem pierwszego odruchu uczuciowego chętnie dopuściłbym członków poszczególnych ras (jako całą grupę, a nie najlepszych lub najgorszych jej przedstawicieli jakich znam) do:

- *bliskiej więzi ze mną poprzez małżeństwo;*
- *do mojego kręgu towarzyskiego;*
- *na moją ulicę jako sąsiada;*
- *do pracy w moim zawodzie, w moim kraju;*
- *uzyskania obywatelstwa mojego kraju;*
- *jedynie roli turysty w moim kraju;*
- *usunąłbym go z mojego kraju*⁷⁵.

Odczuwanie dystansu społecznego dotyczy całej grupy narodowej (a nie pojedynczych jej członków) i może wynikać także z trafnej bądź błędnej oceny norm kulturowych, które respondent może uznać za niekompatybilne z normami kultury własnej. Innymi słowy, jeżeli osoba postronna uzna wysoki stopień dystansu społecznego w poszczególnych jego wymiarach za „przesadzony” nie powinna automatycznie wnioskować o ksenofobii czy dyskryminacji, a zastanowić się nad – głównie podyktowanymi względami kulturowymi – przyczynami takich, a nie innych deklaracji respondentów. Przykładowo, niechęć respondenta wobec zamążpójścia córki za muzułmanina może wynikać z licznych przekazów na temat pozycji kobiet w kulturach muzułmańskich i dalekim uproszczeniem byłoby twierdzenie na tej podstawie o całościowej niechęci do muzułmanów.

W kontekście dyskryminacji imigrantów pojawiają się w dyskursie publicznym takie pojęcia, jak „rasizm”, „ksenofobia” czy „nietolerancja”. Pojęcia te często są stosowane nietrafnie, dlatego warto w tym miejscu doprecyzować ich znaczenia. Etymologicznie pojęcie „ksenofobii” wywodzi się od greckiego *ksenos* (obcy, gość) i *phobos* („strach”, „uporczywy i

⁷⁵ E.S. Bogardus, *Measuring Social Distance*, „Journal of Applied Sociology” 1925, nr 9, s. 301; patrz także: P. Szydlak, E. Nowicka, *Swoi i obcy. Granice jawne i ukryte*, w: E. Nowicka, J. Nawrocki (red.), *Inny obcy wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996, s. 193; J. Błuszkowski, op. cit., s. 81.

chorobliwy lęk”)⁷⁶. Jak podaje *Słownik wyrazów obcych*, ksenofobia jest to niechęć, wrogość w stosunku do cudzoziemców i cudzoziemszczyzny⁷⁷. Postawa ta charakteryzuje się niepokojem i poczuciem zagrożenia ze strony „obcych”. Dla określenia postawy jako ksenofobicznej niezbędne jest uwzględnienie jeszcze jednego elementu, a mianowicie przesady. Chodzi tu więc o przesadny, nieadekwatny niepokój czy też przesadne, nieadekwatne poczucie zagrożenia⁷⁸. Pojęcie „przesady” jest kategorią subiektywną. Chcąc ją zobiektywizować, można powiedzieć, że przesada ta ma polegać na wrogim traktowaniu „obcych” z założenia⁷⁹, tj. dlatego, że są „obcymi”, a idąc dalej, że są „symbolami poczucia indywidualnego i grupowego zagrożenia”⁸⁰. Jak pisze Ireneusz Krzemiński: „ksenofobia jest metapostawą, uogólnionym nastawieniem wobec grup obcych, przejawiającym się niezależnie od treści konkretnych stereotypów [...] nie jest [...] sumowaniem stosunku do poszczególnych »innych«, ale raczej ogólną postawą, która przenika i modyfikuje stosunek do konkretnych obcych, niezależnie od treści postawy wobec nich”⁸¹. Pojęcie „ksenofobii” bywa jednak reinterpretowane również w opracowaniach naukowych bądź *quasi*-naukowych. Bywa, że ksenofobią nazywa się nie tylko uzasadnioną bądź nieuzasadnioną obawę przed poszczególnymi grupami „obcych”, lecz także każdy dystans wobec grup obcych, czy też brak entuzjazmu wobec napływu „obcych”, zawsze uznając tak nazwane zachowanie za patologiczne. Przykładowo, badacze tworzą tzw. indeksy ksenofobii, w których ksenofobię operacjonalizują m.in. za pomocą takich wskaźników, jak ustosunkowanie się badanych do stwierdzenia: „przybysze z innych krajów odbierają pracę ludziom urodzonym tutaj” (zgoda ze stwierdzeniem ma świadczyć o tendencjach ksenofobicznych) czy „przybysze z innych krajów czynią kraj bardziej otwarty na nowe idee i inne kultury” (o tendencjach ksenofobicznych ma świadczyć brak zgody z tym stwierdzeniem)⁸² (patrz dalej).

Podobnie szeroko bywa stosowane pojęcie „rasizmu”. Rasizm to teoria głosząca, że „istnieje związek przyczynowy pomiędzy cechami fizycznymi (somatycznymi, takimi jak budowa ciała, kolor [...] skóry, kształt głowy) a pewnymi cechami psychicznymi (cechy, np. intelektu, osobowości czy kultury, co oznacza, iż pewne rasy dominują nad innymi, a będąc

⁷⁶ Hasło: „Ksenofobia”, w: W. Kopaliński, op. cit., s. 285; hasło: „Fobia”, ibidem, s. 175.

⁷⁷ Hasło: „Ksenofobia”, ibidem, s. 285.

⁷⁸ Patrz szerzej: I. Krzemiński, *Zjawisko ksenofobii. Polacy wobec swych mniejszości narodowych i sąsiadów*, w: I. Krzemiński (red.), *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996, s. 232–233.

⁷⁹ Ibidem, s. 233. Krzemiński odwołuje się w tym miejscu do poglądów Gavina Langmuira.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, s. 229.

⁸² Badanie: *International Social Survey Programme (ISSP)* z 1995 roku; za: Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 184.

bardziej pełnowartościowe »przeznaczone« są do panowania nad rasami niższymi»⁸³. Obecnie jednak mamy do czynienia z nowymi określeniami, jak np. „nowy rasizm” („neorasizm”), oznaczający akcentowanie kulturowych odmienności między grupami ludzi („my” a „oni”), mający wynikać m.in. „z chęci obrony tradycji i uświęconych zwyczajów, z dążenia do ochrony własnego stylu życia”⁸⁴. Jak podaje *Leksykon Politologii*, zwolennicy „nowego rasizmu” uznają prawo innych grup do autonomicznego rozwoju tylko i wyłącznie w ramach ich własnej kultury⁸⁵. Pojęcie „neorasizmu” jest wynikiem – jak nazywa to Łukasz Ostrowski – „deantropologizacji myślenia o relacjach rasowych”⁸⁶ i ma oznaczać – mówiąc słowami Etienne Balibar – postawę wyrażającą konieczność zachowania odrębności kulturowych⁸⁷. Jak zauważa Ł. Ostrowski: „antropologia społeczna wykazuje, że kulturowa różnorodność jest podstawową cechą zbiorowości ludzkich”⁸⁸. Wśród różnych barier kulturowych istnieją również te nieprzekraczalne, stąd nazywanie rasizmem podstawowej cechy zbiorowości ludzkich całkowicie odbiera znaczenie temu pojęciu. Inne szersze znaczenie słowa rasizm zawiera się w pojęciu „współczesny rasizm” (*modern rasism*), które odnosi się do zjawisk polegających na tym, że pewne uprzedzenia są ujawniane współcześnie w sposób subtelny i niebezpośredni, ponieważ z racji, że obowiązujące normy obyczajowe zalecają tolerancję wobec grup obcych, ludzie nie chcą zostać posądzeni o rasizm⁸⁹. Jak więc widać, kryteria określenia postawy (zachowania) jako „rasistowskiej” nie są już precyzyjnie określone, stały się dość miękkie i arbitralne, bo co to znaczy „subtelne ujawnianie uprzedzeń”? Jednocześnie, pomimo poszerzenia obszaru znaczeniowego pojęcia „rasizm” również na postawy bardziej subtelne, jego właściwości stygmatyzujące nie wydają się mniejsze. W podręczniku akademickim Anthony’ego Giddensa jako przykład rasizmu (w nowym rozumieniu) są podane treści podręczników szkolnych, w których nacisk jest kładziony na „»kanon« pisarzy brytyjskich i historię Wielkiej Brytanii, a nie treści wielokulturowe”⁹⁰. Pojęcia typu „nowy rasizm” czy „współczesny rasizm” ilustrują wykorzystanie w nauce zabiegu czysto perswazyjnego, polegającego na malowaniu silnie nacechowanych obrazów w głowie odbiorcy poprzez użycie mocnego słowa, osłabianego prefiksem albo przydawką (neo-, współczesny).

⁸³ Hasło: „Rasizm”, w: A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon Politologii*, Wydawnictwo ALTA 2, Wrocław 2002, s. 373.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ł. Ostrowski, *Romowie i rasizm*, w: E. Nowicka, B. Cieślińska (red.), op. cit., s. 122.

⁸⁷ E. Balibar, I. Wallerstein, *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*, Verso, London – New York 1991, s. 22, za: Ł. Ostrowski, *Romowie i rasizm*, w: E. Nowicka, B. Cieślińska (red.), op. cit., s. 122–123.

⁸⁸ Ł. Ostrowski, *Romowie i rasizm*, w: E. Nowicka, B. Cieślińska (red.), op. cit., s. 123.

⁸⁹ E. Aronson, D.T. Wilson, M.R. Akert, op. cit., s. 577.

⁹⁰ A. Giddens, op. cit., s. 275.

Ciekawe jest pojęcie „nietolerancji”. „Tolerować” etymologicznie oznacza wytrzymywać, znosić (od łacińskiego *tolerare*)⁹¹. Stefan Nowak definiował tolerancję jako „rodzaj postawy typu behawioralnego, której aspekt afektywny i behawioralny przyjmują przeciwne zwroty”. Wiesław Wiśniewski twierdził z kolei, że tolerancja to: „umiejętność łączenia negatywnej oceny ludzi lub całych grup oraz jednoczesnego braku gotowości do stosowania wobec nich ograniczeń lub sankcji”⁹². Według filozofa Józefa Kellera, warunkiem istnienia tolerancji jest fakt, że obiekt tolerowany musi być dla osoby tolerującej przykry, uciążliwy, niesympatyczny, nieakceptowany na poziomie świadomości, przy czym tolerujący, powstrzymuje się od usunięcia przyczyny takiej niedogodności⁹³. Pojęcie „tolerancji” w dosłownym rozumieniu w odniesieniu do takich cech, jak kolor skóry, pochodzenie, narodowość, może mieć więc zastosowanie tylko wtedy, kiedy owe cechy są traktowane przez tolerującego jako konieczne do znoszenia, tj. uciążliwe. Ryszard Legutko stwierdza, że pierwotnie tolerancja była wynikiem stanu braku szansy na wypracowanie wspólnego stanowiska co do określonych kwestii, który jednak nie wykluczał możliwości współpracy poza obszarem kwestii spornej. Jak pisze ten filozof: „Żydzi nie będą na siłę chrystianizowani, katolicy islamizowani, a muzułmani judaizowani, natomiast wszyscy będą mogli dogadać się na przykład co do wspólnych zasad polityki podatkowej”⁹⁴. Rozumienie tolerancji we współczesnym dyskursie publicznym zaczęło bowiem nie tylko niewchodzenie sobie w drogę na obszarach, na których wypracowanie wspólnego stanowiska nie jest możliwe, ale presję „życzliwej otwartości” w tych obszarach⁹⁵, co uważam za nadużycie semantyczne.

⁹¹ Hasło: „Tolerancja”, w: W. Kopaliński, op. cit., s. 515.

⁹² W. Wiśniewski, *Podstawy tolerancji – korelaty i uwarunkowania*, „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1964, nr 19, za: P. Szydlak, E. Nowicka, op. cit., s. 190.

⁹³ E. Nowicka, *Tolerancja i nacjonalizmy małych narodów. Dylematy pracy antropologa*, w: A. Posern-Zieliński (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004, s. 217.

⁹⁴ R. Legutko, *Nie lubię tolerancji. Szkice i felietony*, Wydawnictwo Arka, Kraków 1993, s. 10.

⁹⁵ Ibidem.

2.2. Dyskryminacja jako kategoria prawno-instytucjonalna

Posługując się Dyrektywą Rady Unii Europejskiej nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 roku w sprawie wdrożenia zasady równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, ze względu na formę dyskryminacji możemy wyróżnić takie jej typy, jak:

- dyskryminacja bezpośrednia, która ma miejsce wówczas gdy, ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, dana osoba jest traktowana mniej korzystnie niż inna osoba jest, była lub byłaby traktowana w porównywalnej sytuacji;
- dyskryminacja pośrednia, która ma miejsce wówczas, gdy pozornie neutralne postanowienie, kryterium lub praktyka przyczynia się do stworzenia szczególnie niekorzystnej sytuacji dla osób o danym pochodzeniu rasowym lub etnicznym w porównaniu z innymi osobami, chyba że to postanowienie, kryterium lub praktyka znajduje obiektywne uzasadnienie w postaci uzasadnionego celu, a środki osiągnięcia tego celu są odpowiednie i konieczne;
- molestowanie, które uznaje się za formę dyskryminacji wówczas, gdy ma miejsce niepożądane zachowanie związane z pochodzeniem rasowym lub etnicznym, którego celem lub skutkiem byłoby naruszenie godności osoby lub stworzenie zastraszającego, wrogiego, poniżającego, upokarzającego lub obraźliwego środowiska.

Szczególnie istotne z punktu widzenia tematu raportu jest zagadnienie szerzej rozumianej dyskryminacji rasowej. Artykuł 1 pkt 1 Międzynarodowej Konwencji z 7 marca 1966 roku w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej definiuje dyskryminację rasową jako: „wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu: rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiegokolwiek innej dziedzinie życia publicznego”.

Zapisy antydyskryminacyjne – poza wspomnianymi powyżej źródłami prawa – zawierają takie dokumenty międzynarodowe, jak m.in. (w porządku chronologicznym)⁹⁶:

⁹⁶ Patrz także: S. Łodziński, *Dyskryminacja czy nierówność. Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce po 1989 roku*, w: K. Iglicka (red.), *Integracja czy dyskryminacja. Polskie wyzwania u progu wielokulturowości*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003; W. Klaus,

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 1948 roku,
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców z 1951 roku i Protokół do Konwencji z 1967 roku (obowiązujące w Polsce od 1991 roku);
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności Rady Europy, która weszła w życie w 1953 roku (Polska związała się nią w 1993 roku);
- Traktat o Wspólnotach Europejskich z 1957 roku;
- Konwencja w przeciwko dyskryminacji w edukacji UNESCO z 1960 roku (obowiązująca w Polsce od 1964 roku);
- Europejska Karta Społeczna Rady Europy z 1961 roku (ratyfikowana przez Polskę w 1997 roku);
- Konwencja MOP nr 111 dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu z 1958 roku (obowiązująca w Polsce od 1962 roku);
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ z 1966 roku (Polska ratyfikowała go w 1977 roku);
- Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych z 1992 roku (przyjęta przez Polskę w 2009 roku);
- Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych Rady Europy z 1995 roku (przyjęta przez Polskę w 2001 roku);
- Traktat Amsterdamski (zmieniający Traktat o Unii Europejskiej) z 1997 roku;
- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000 roku ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy;
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2000 roku.

Zgodnie z artykułem 32 pkt 1 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku wszyscy są równi wobec prawa i wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Pkt 2 stanowi, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Artykuł 11³ Kodeksu pracy⁹⁷ stanowi, że jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu: na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w

W. Klaus, K. Wencel, *Dyskryminacja cudzoziemców w Polsce. Diagnoza sytuacji, Analizy Raporty Ekspertyzy*, nr 7, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008.

⁹⁷ Ustawa z 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy, DzU 1974, nr 24, poz. 141 z późn. zm.

niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna. Rozdział IIa Kodeksu pracy w całości jest poświęcony równemu traktowaniu w zatrudnieniu i na poziomie ustawowym w sposób wyczerpujący chroni prawa pracowników do równego traktowania. Kodeks uwzględnia zapisy dyrektywy Unii Europejskiej nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 roku. Zapisy antydyskryminacyjne zawiera również ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁹⁸. Zakaz dyskryminacji jest uwzględniony również w innych aktach prawnych, jak m.in.: Kodeks karny⁹⁹, Ustawa z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym¹⁰⁰ czy Ustawa z 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁰¹. Ponadto trwają prace nad specjalną ustawą o równym traktowaniu, która ma ułatwić każdemu obywatelowi, którego dotknęła dyskryminacja, zgłaszanie takich przypadków do sądu. Ustawa jest rezultatem procesu dostosowywania polskiego prawodawstwa do standardów Unii Europejskiej. W projektach ustawy zapisano, że podmiot, który zarzuca naruszenie zasady równego traktowania powinien uprawdopodobnić fakt jej naruszenia (artykuł 16 pkt 1 projektu z 3 lipca 2008 roku), niemniej jednak to podmiot, któremu zarzucono naruszenie zasady równego traktowania jest obowiązany wykazać, że nie dopuścił się jej naruszenia (pkt 2), co w praktyce oznacza przeniesienie ciężaru dowodowego na stronę skarżonego (a więc również konieczność dowodzenia własnej niewinności przez taki podmiot; podobne zapisy zawarto w Dyrektywach Rady Unii Europejskiej nr 2000/43/WE oraz 2000/78/WE). Jednym z pomysłów umieszczonych w tym projekcie był przepis, na mocy którego naruszenie zasady równego traktowania miałyby podlegać karze grzywny nie niższej niż 3000 zł (artykuł 22). Projektowana ustawa ma poszerzyć zakres obowiązywania ustawodawstwa antydyskryminacyjnego zgodnego z wytycznymi europejskimi na inne obszary niż praca¹⁰².

18 maja 2004 roku polski rząd wprowadził w życie Krajowy Program Przeciwdziałania Rasowej Dyskryminacji, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji na lata 2004–2009, będący wynikiem ustaleń podjętych na Światowej Konferencji ONZ w Dubraniu w 2001 roku, na której uznano zwalczanie rasizmu, dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z

⁹⁸ Ustawa z 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU 2004, nr 99, poz. 1001 z późn. zm.

⁹⁹ Ustawa z 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553 z późn. zm.

¹⁰⁰ Ustawa z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, DzU 2005, nr 17, poz. 141 z późn. zm.

¹⁰¹ DzU 1989, nr 29, poz. 155 z późn. zm.

¹⁰² Patrz także: A. Mikulska, *Ksenofobia i dyskryminacja na tle etnicznym w Polsce – zarys sytuacji*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, luty 2008 r., s. 8; W. Klaus, K. Wencel, op. cit.

nimi nietolerancji za naczelny obowiązek państw¹⁰³. W ramach programu organy publiczne m.in. rozpowszechniają informacje dotyczące przeciwdziałania dyskryminacji oraz prowadzą szkolenia antydyskryminacyjne.

Wśród instytucji międzynarodowych specjalizujących się w problematyce przeciwdziałania dyskryminacji etnicznej można wymienić Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (dawniej Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii) czy Europejską Komisję przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji Rady Europy. Do instytucji krajowych powołanych w celu przeciwdziałania dyskryminacji etnicznej należy zaliczyć: Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania, Departament ds. Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Urząd Rzecznika Praw Obywatelskich. Przy Radzie Ministrów działa ponadto Zespół Monitorujący Krajowy Program Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji. Zgodnie z dyrektywami Rady Unii Europejskiej państwa członkowskie Unii Europejskiej mają obowiązek ustanowienia organu do spraw równego traktowania. Dyrektywa Rady nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 roku w sprawie równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne stwierdza, że państwa członkowskie wyznaczają organ lub organy mające wspierać równe traktowanie wszystkich osób bez dyskryminacji ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne. Organ te mogą wchodzić w skład organów zajmujących się na skalę krajową obroną praw człowieka lub ochroną praw jednostek (artykuł 13). Mają one świadczyć niezależną pomoc ofiarom dyskryminacji we wnoszeniu skarg dotyczących dyskryminacji, prowadzić niezależne badania nad dyskryminacją oraz publikować niezależne sprawozdania i wydawać zalecenia na temat wszystkich problemów związanych z dyskryminacją. Obecnie Polska jest wymieniana przez Agencję Praw Podstawowych wśród krajów, których instytucje przeciwdziałające dyskryminacji na tle rasowym nie mają pożądaną skuteczności (Komisja Europejska upominała Polskę za „niewystarczające przepisy w dziedzinie równości płci i walki z dyskryminacją”, a w maju 2009 roku pozwała w tej sprawie Polskę do Trybunału Sprawiedliwości UE). Polskę uznaje się za jedno z nielicznych państw unijnych, które nie ustanowiły organu przeciwdziałającego dyskryminacji, przy czym twierdzi się, że istniejące instytucje nie mają podstawowych cech instytucji równościowej określonych na poziomie

¹⁰³ *Krajowy Program Przeciwdziałania Rasowej Dyskryminacji, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji na lata 2004 – 2009*, Warszawa 2004.

wspólnotowym¹⁰⁴. Opinie na temat konieczności powoływania odrębnego urzędu ds. przeciwdziałania dyskryminacji są zróżnicowane (zarówno wśród badaczy jak i praktyków). W moim przekonaniu funkcje przewidziane dla takiego urzędu mogłyby spełniać bez szkody dla rzetelnej diagnozy i przeciwdziałania dyskryminacji instytucje istniejące. Należy jednocześnie zaznaczyć, że w projekcie ustawy o równym traktowaniu z 25 września 2008 roku (nazwanym ustawą w sprawie wdrożenia niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania) była przewidziana funkcja Generalnego Inspektora do Spraw Równego Traktowania, powoływanego przez ministra właściwego do spraw rodziny i równego traktowania na pięcioletnią kadencję

Warto w tym miejscu wspomnieć, że Polska należy do nielicznych krajów, w których określonymi przywilejami cieszą się mniejszości narodowe i etniczne. Na mocy Ustawy z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym¹⁰⁵ w Polsce funkcjonuje 13 oficjalnie uznanych mniejszości narodowych i etnicznych, przy czym do mniejszości narodowych i etnicznych w rozumieniu ustawy należą wyłącznie obywatele polscy określonych narodowości. Zgodnie z artykułem 134 Ordynacji Wyborczej do Sejmu i Senatu, komitety wyborcze utworzone przez wyborców zrzeszonych w zarejestrowanych organizacjach mniejszości narodowych mogą korzystać ze zwolnienia list tych komitetów z warunku uzyskania 5% ważnie oddanych głosów w skali kraju (w przypadku list kandydatów na posłów koalicyjnych – 8%)¹⁰⁶. W praktyce, po upadku komunizmu, w polskim parlamencie obecni byli wyłącznie przedstawiciele mniejszości niemieckiej (od 1 do 7 mandatów; po wyborach w 2007 roku jest to 1 przedstawiciel).

¹⁰⁴ K. Śmiszek, *Brakuje instytucji do spraw równego traktowania*, „Rzeczpospolita” z 21 stycznia 2009 r.

¹⁰⁵ DzU 2005, nr 17, poz. 141, z późn. zm.

¹⁰⁶ Ustawa z 12 kwietnia 2001 roku Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, DzU 2001, nr 46, poz. 499 z późn. zm.

3. Cudzoziemcy w Polsce w świetle dostępnych danych urzędowych wraz z kontekstem prawnym

3.1. Dane Narodowego Spisu Powszechnego 2002

Zgodnie z wynikami spisu powszechnego, wśród stałych mieszkańców Polski ponad 98,2% to obywatele Rzeczypospolitej Polskiej. Liczba cudzoziemców osiedlonych w Polsce na stałe stanowiła w 2002 roku 40 661 osób (tj. 0,1% mieszkańców; dla 1,7%, tj. 659 668 osób, nie ustalono przynależności państwowej)¹⁰⁷. Najliczniejsze grupy obywateli państw obcych stanowili: Niemcy (7871 – 19,4% cudzoziemców), Ukraińcy (5374 – 13,2%), Rosjanie (3164 – 7,8%), Białorusini (1629 – 4,0%), Wietnamczycy (1459 – 3,6%), Amerykanie (1294 – 3,2%), Bułgarzy (802 – 2,0%), Francuzi (745 – 1,8%) oraz Ormianie (723 – 1,8%)¹⁰⁸. W latach 1989–2002 przybyło do Polski i osiedliło się tu 14 343 cudzoziemców, wśród których do najliczniejszych należeli obywatele Ukrainy (3601 – 25,1% przybyłych cudzoziemców), Rosji (1533 – 10,7%), Niemiec (1225 – 8,5%), Białorusi (1045 – 7,3%), Wietnamu (671 – 4,7%), Armenii (479 – 3,3%)¹⁰⁹. Wśród 24 078 cudzoziemców przebywających w Polsce czasowo największą grupę stanowili obywatele Ukrainy (6661 – 27,7%), Rosji (1923 – 8,0%), Białorusi (1820 – 7,6%), Niemiec (1573 – 6,5%) Armenii (1121 – 4,7%) i Wietnamu (833 – 3,5%)¹¹⁰. Nie licząc Niemców, obywatele państw trzecich stanowią więc najliczniejsze grupy cudzoziemców w Polsce.

3.2. Dane dotyczące zezwoleń pobytowych

W Polsce istnieją dwa podstawowe typy zezwolenia na pobyt: jest to zezwolenie na pobyt czasowy (w terminologii prawnej tzw. zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony) oraz zezwolenie, popularnie określane zezwoleniem na pobyt stały (w terminologii prawnej: kiedyś tzw. zezwolenie na pobyt stały, następnie tzw. zezwolenie na osiedlenie się, a obecnie także tzw. zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich)¹¹¹.

¹⁰⁷ *Migracje zagraniczne ludności 2002*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, grudzień 2003 r., s. 286.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 93.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 127.

¹¹¹ Jako, że opracowanie nie ma charakteru analizy prawnej, stosuję w niej nazewnictwo umowne, tj. „zezwolenie na pobyt czasowy” i „zezwolenie na pobyt stały”, a nie prawne.

Zgodnie z artykułem 53 ust. 1 Ustawy z 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach¹¹², zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udziela się cudzoziemcowi, który m.in.:

- posiada zezwolenie na pracę albo pisemne oświadczenie pracodawcy o zamiarze powierzenia cudzoziemcowi wykonywania pracy, jeżeli zezwolenie na pracę nie jest wymagane;
- prowadzi działalność gospodarczą korzystną dla gospodarki narodowej;
- jest małżonkiem obywatela polskiego;
- przybywa lub przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w celu podjęcia lub kontynuacji stacjonarnych studiów wyższych lub stacjonarnych studiów doktoranckich;
- jeżeli okoliczność, która jest podstawą ubiegania się o to zezwolenie, uzasadnia jego zamieszkiwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres dłuższy niż trzy miesiące.

Zgodnie z artykułem 53a, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony można udzielić cudzoziemcowi, który zamierza na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej podjąć lub kontynuować naukę, lub szkolenie zawodowe. Zgodnie z artykułem 56 ust. 1, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udziela się każdorazowo na okres niezbędny do realizacji celu pobytu cudzoziemca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, nie dłuższy jednak niż dwa lata.

Jak mówi artykuł 64 ust. 1 Ustawy z 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, zezwolenia na osiedlenie się udziela się m.in. cudzoziemcowi, który:

- pozostaje w związku małżeńskim, zawartym z obywatelem polskim co najmniej trzy lata przed złożeniem wniosku i bezpośrednio przed złożeniem wniosku przebywał nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej przez dwa lata na podstawie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony;
- bezpośrednio przed złożeniem wniosku przebywał nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres nie krótszy niż dziesięć lat na podstawie zgody na pobyt tolerowany lub przez okres pięciu lat w związku z uzyskaniem statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej.

¹¹² Ustawa z 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, DzU 2003, nr 128, poz. 1175 z późn. zm.; przepisy prawne przywołuję tu w skróconej formie (a nie omawiam szczegółowo).

Zezwolenia na osiedlenie się udziela się na czas nieoznaczony (ust. 5), przy czym zezwolenie wygasa z mocy prawa z dniem uzyskania przez cudzoziemca zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE (ust. 6).

Zgodnie z artykułem 65 ust. 1 zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE udziela się cudzoziemcowi przebywającemu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, bezpośrednio przed złożeniem wniosku, legalnie i nieprzerwanie, co najmniej przez pięć lat, który ma:

- stabilne i regularne źródło dochodu wystarczającego do pokrycia kosztów utrzymania siebie i członków rodziny pozostających na jego utrzymaniu;
- ubezpieczenie zdrowotne na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE udziela się na czas nieoznaczony (ust. 7). Cudzoziemcy posiadający zezwolenie na osiedlenie bądź zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE mają m.in. prawo do świadczeń z pomocy społecznej oraz są zwolnieni m.in. z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę.

Zezwolenie na pobyt czasowy można więc otrzymać po spełnieniu takich warunków, jak: potwierdzona perspektywa zatrudnienia w Polsce, małżeństwo z polskim obywatelem czy studiowanie w Polsce. Zezwolenia takiego udziela się każdorazowo na maksymalnie dwa lata. Zezwolenie na pobyt stały (pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich) można otrzymać po pięcioletnim legalnym i nieprzerwanym pobycie w Polsce, pod warunkiem posiadania m.in. stabilnego i regularnego źródła dochodu. Ten typ zezwolenia jest udzielany na czas nieoznaczony. Cudzoziemcy posiadający zezwolenie na pobyt stały mają m.in. możliwość pracy i nauki na zasadach obowiązujących obywateli polskich. Cudzoziemcy posiadający zezwolenie na pobyt czasowy w większości przypadków nie mogą podejmować pracy bez uzyskania zezwolenia (nie dotyczy to cudzoziemców z krajów graniczących z Polską, patrz dalej), odpłatna jest także w ich przypadku nauka (w tej ostatniej sprawie często rozstrzygająca jest decyzja dyrektora konkretnej placówki edukacyjnej).

Najliczniej o zezwolenie na pobyt czasowy występują obywatele takich państw trzecich, jak: Ukraina, Białoruś, Wietnam, Rosja, Armenia (a ostatnio także Chin¹¹³, Korei Południowej i

¹¹³ O wzroście skali imigracji z Chin do Polski może świadczyć m.in. fakt, że Polsko-Chińskie Towarzystwo Gospodarczo-Kulturalne (POL-CHIN) przygotowuje „Informator o Polsce” kierowany do imigrantów z Chin. Informator ma się ukazać w listopadzie 2009 roku i ma poruszać kwestie związane z takimi tematami, jak: wiza,

Indii). Łącznie w ostatnich latach o zezwolenie takie występuje stabilna liczba cudzoziemców (średnio 25 000 – 30 000 osób rocznie – patrz tabela 1). Jak wynika z prezentowanych poniżej danych, duża część cudzoziemców występujących o zezwolenie na pobyt otrzymuje takie zezwolenie (niezależnie od kraju pochodzenia), co sprawia, że na podstawie tych danych nie można wnioskować o dyskryminacji instytucjonalnej cudzoziemców w Polsce (zezwolenie otrzymuje średnio 20 000 – 30 000 osób rocznie – patrz tabela 2).

O zezwolenie na pobyt stały występuje średnio kilka tysięcy osób rocznie, przy czym najliczniejsze grupy stanowią obywatele tych samych państw, co w przypadku zezwolenia na pobyt czasowy i również większość z wnioskujących otrzymuje takie zezwolenie.

Tabela 1. Liczba osób składających wnioski o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony w latach 1998–2008. Wybrane grupy cudzoziemców

Obywatelstwo	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ukraina	1 474	2 776	3 747	5 418	6 964	8 340	9 762	9 123	8 649	8 558	9 054
Białoruś	431	696	784	1 536	2 718	2 429	2 138	2 004	1 855	2 418	2 591
Wietnam	1 525	1 339	1 366	1 160	1 074	1 928	2 057	1 985	1 864	2 643	2 308
Armenia	731	686	928	696	771	1 915	2 017	1 706	1 506	1 773	1 694
Rosja	715	1 001	1 210	1 706	2 016	1 970	1 845	1 635	1 601	1 463	1 579
Chiny	302	388	388	405	419	420	458	757	518	898	1 391
Korea Południowa	358	491	369	304	321	325	392	403	581	1 027	1 117
Indie	156	327	330	410	570	643	666	700	672	800	1 112
USA	320	700	560	884	1 115	977	954	827	974	923	1 031
Niemcy	302	799	752	1 201	1 590	1 444	310	0	0	0	1
Francja	105	626	895	1 102	1 439	1 040	316	0	1	0	0
Wielka Brytania	168	446	426	911	1 133	855	188	0	0	0	0
Serbia i Czarnogóra	105	1 263	162	231	269	190	154	155	91	6	0
Wszystkie kraje	9 450	16 715	17 185	23 664	30 245	31 736	28 147	25 486	25 660	28 557	31 467

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 2. Liczba osób, którym wydano zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony w latach 1998–2008. Wybrane grupy cudzoziemców

Obywatelstwo	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ukraina	896	2 540	3 216	4 664	6 840	7 957	8 520	8 304	7 733	7 381	8 307
Białoruś	232	709	701	1253	2 697	2 366	2 008	1 829	1 647	1 992	2 380
Rosja	384	1 038	1 033	1 571	1 912	1 884	1 605	1 495	1 393	1 273	1 468
Wietnam	733	1 433	1 146	1 037	1 037	1 067	1 875	1 704	1 496	1 673	2 580
Armenia	432	601	669	591	650	886	1 793	1 418	1 199	1 265	1 452
Chiny	133	411	379	361	422	391	415	606	383	672	1 205
Korea Południowa	171	591	320	341	275	340	329	358	488	876	1 053
Indie	80	348	292	366	517	585	641	604	588	628	977
USA	166	741	506	740	1167	968	898	765	875	854	922
Niemcy	179	756	694	1 063	1 571	1 452	409	0	0	0	0
Francja	41	545	873	993	1 479	1020	330	0	0	0	0
Wielka Brytania	53	484	382	754	1 176	879	212	3	0	0	0
Serbia i Czarnogóra	57	1 202	140	230	252	190	153	145	99	2	0
Wszystkie kraje	4893	16 811	15 039	20 787	29 636	28 579	25 427	22625	22376	23240	28 865

* Wśród cudzoziemców wnioskujących w kolejnych latach są osoby, które zostały wykazane w latach poprzednich.

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 3. Liczba osób składających wnioski o zezwolenie na pobyt stały w latach 1992-1997							
Wybrane grupy cudzoziemców							
Obywatelstwo	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Razem
Ukraina	38	527	715	811	983	1 433	4 507
Rosja	44	326	344	426	433	415	1 988
Wietnam	14	139	178	275	419	604	1 629
Kazachstan	---	26	67	280	522	635	1 530
Białoruś	16	202	188	274	292	451	1 423
Niemcy	10	147	194	223	220	217	1 011
Armenia	---	36	110	132	144	231	653
Litwa	4	82	96	75	113	87	457
Bułgaria	11	58	74	62	60	111	376
Serbia i Czarnogóra	16	77	72	59	50	52	326
Szwecja	8	70	71	60	48	66	323
Syria	8	88	66	55	40	53	310
USA	7	47	39	54	56	53	256
Włochy	6	43	57	43	43	63	255
Wielka Brytania	2	37	42	39	46	59	225
Wszystkie kraje	349	2 704	3 215	3 835	4 382	5 629	20 114

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 4. Liczba osób, którym wydano zezwolenie na pobyt stały w latach 1992-1998								
Wybrane grupy cudzoziemców								
Obywatelstwo	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Razem
Ukraina	187	298	526	595	654	963	345	3 568
Rosja	145	223	287	347	292	329	102	1 725
Kazachstan	7	17	45	237	248	580	143	1 277
Białoruś	66	148	145	226	226	305	108	1 224
Wietnam	101	76	102	204	256	338	142	1 219
Niemcy	99	108	124	201	143	169	59	903
Litwa	41	64	77	73	89	62	37	443
Armenia	–	20	63	80	70	98	76	407
Serbia i Czarnogóra	102	84	68	49	37	31	20	391
Bułgaria	47	51	59	54	47	80	25	363
Szwecja	61	61	67	45	47	46	20	347
Syria	67	50	70	42	25	41	17	312
USA	43	40	40	49	39	52	11	274
Wielka Brytania	26	28	38	39	32	43	18	224
Włochy	23	32	38	32	31	52	15	223
Francja	17	24	24	33	31	45	17	191
Irak	48	33	17	17	9	11	7	142
Wszystkie kraje	2 678	2 020	2 502	3 099	2 862	4 069	1 381	18 611

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

**Tabela 5. Liczba osób składających wnioski o zezwolenie na osiedlenie się w latach 1998–2008
Wybrane grupy cudzoziemców**

Obywatelstwo	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Ukraina	146	129	328	162	156	878	1 907	1 654	1708	2 058	1725	8 793
Białoruś	45	39	84	41	65	206	472	645	660	728	708	3 693
Rosja	92	100	177	58	106	270	530	376	304	277	278	2 568
Wietnam	82	78	167	116	240	318	486	216	167	142	177	2 189
Armenia	38	44	171	54	98	247	227	148	152	100	134	1 413
Kazachstan	6	8	7	9	4	50	100	89	98	88	59	518
Niemcy	20	18	31	17	23	67	56	8	0	2	12	254
Wszystkie kraje	855	726	1 581	748	1 143	3 004	5 100	4 064	3 792	3 987	3 890	28 890

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

**Tabela 6. Liczba osób, którym wydano zezwolenie na osiedlenie się w latach 1998–2008
Wybrane grupy cudzoziemców (I instancja)**

Obywatelstwo	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Ukraina	52	79	156	158	80	448	1658	1518	1 438	1 609	1 685	8 881
Białoruś	15	29	52	42	20	121	389	578	602	567	640	3 055
Rosja	26	80	106	68	68	169	446	353	286	224	255	2 081
Wietnam	26	46	83	86	148	202	368	172	138	125	162	1 556
Armenia	7	25	75	40	40	118	235	111	110	91	116	968
Kazachstan	0	5	2	6	3	23	98	70	85	74	71	437
USA	13	10	11	9	7	29	61	67	46	40	67	360
Bułgaria	19	13	10	9	3	38	58	71	42	2	14	279
Chiny	9	18	28	18	37	45	40	39	13	13	16	276
Serbia i Czarnogóra	20	16	9	8	4	20	53	42	12	2	0	186
Niemcy	7	12	13	20	6	42	63	8	0	2	15	188
Gruzja	8	7	7	8	8	9	29	19	25	13	8	141
Wszystkie kraje	288	512	858	679	602	1 735	4 366	3 589	3 255	3 124	3 625	2 2633

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 7. Liczba osób, które złożyły wniosek o zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE Wybrane grupy cudzoziemców					
Obywatelstwo	2005	2006	2007	2008	Razem
Ukraina	118	613	436	404	1 571
Białoruś	18	103	85	78	284
Rosja	34	148	126	88	396
Wietnam	56	121	52	163	392
Armenia	15	54	65	78	212
Indie	18	95	38	27	178
Turcja	12	58	58	38	166
Wszystkie kraje	342	1 504	1 106	1 080	4 032

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 8. Liczba osób, którym wydano zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE Wybrane grupy cudzoziemców (I instancja)					
Obywatelstwo	2005	2006	2007	2008	Razem
Ukraina	16	424	347	299	1 086
Rosja	3	96	96	71	266
Białoruś	4	58	63	54	179
Wietnam	4	73	30	45	152
Indie	0	73	37	28	138
Turcja	0	42	32	37	111
Armenia	2	26	44	33	105
Chiny	2	23	5	9	39
Mołdawia	3	13	11	8	35
Wszystkie kraje	37	995	804	715	2 551

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

W roku 2003 przeprowadzono tzw. pierwszą akcję regularyzacyjną (abolicję), mającą na celu legalizację pobytu cudzoziemców spełniających określone warunki i przebywających w Polsce nielegalnie. Akcja regularyzacyjna służyła ograniczeniu „szarej strefy” migracji, zwłaszcza w odniesieniu do cudzoziemców, którzy od wielu lat przebywają w Polsce. W art. 154 ust. 1 Ustawy z 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, zapisano, że cudzoziemcowi, którego pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w dniu wejścia w życie ustawy był nielegalny i przebywającemu na tym terytorium nieprzerwanie co najmniej od 1 stycznia 1997 roku, który złoży w terminie do 31 grudnia 2003 roku wniosek o udzielenie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, wojewoda właściwy ze względu na miejsce pobytu cudzoziemca udzieli tego zezwolenia, na okres jednego roku, jeżeli nie spowoduje to zagrożenia dla obronności lub bezpieczeństwa państwa albo bezpieczeństwa i porządku publicznego, albo obciążenia dla budżetu państwa oraz nie naruszy interesu Rzeczypospolitej Polskiej, pod warunkiem, że cudzoziemiec:

- wskaże lokal mieszkalny, w którym zamierza przebywać i przedstawi tytuł prawny do jego zajmowania oraz
- posiada przyrzeczenie wydania zezwolenia na pracę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo pisemne oświadczenie pracodawcy o zamiarze zatrudnienia go lub powierzenia mu wykonywania innej pracy zarobkowej, lub pełnienia funkcji w zarządach osób prawnych prowadzących działalność gospodarczą, jeżeli zezwolenie na pracę nie jest wymagane, lub
- posiada dochody lub mienie wystarczające na pokrycie kosztów utrzymania i leczenia swojego i członków rodziny pozostających na jego utrzymaniu, bez potrzeby korzystania ze wsparcia materialnego ze środków pomocy społecznej przez okres jednego roku.

Wnioski o wydanie rocznych zezwoleń na zamieszkanie złożyło w związku z akcją regularyzacyjną 3508 cudzoziemców, w tym: 1626 obywateli Armenii (46% wniosków), 1341 obywateli Wietnamu (38%), 88 obywateli Ukrainy, 68 obywateli Mongolii, 47 obywateli Azerbejdżanu i 41 obywateli Rosji. Pobyt zalegalizowało w ten sposób 2696 cudzoziemców (większość, która złożyła wniosek), w tym przede wszystkim Ormianie (1245 osób, tj. 46% ogółu) oraz Wietnamczycy (1047 osób, tj. 39%)¹¹⁴. Legalizacja pobytu nie wiązała się z możliwością podjęcia pracy, co faktycznie powodowało, że osoba przebywająca

¹¹⁴ „Biuletyn Migracyjny” nr 1 z czerwca 2005 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, s. 1.

w Polsce od 1997 roku nadal nie mogła legalnie pracować bez otrzymania zezwolenia na pracę.

W roku 2007 miała miejsce tzw. druga abolicja, odbywająca się na podobnych zasadach jak akcja regularyzacyjna w 2003 roku. Jak mówi artykuł 18 ust 1 Ustawy z 24 maja 2007 roku o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw¹¹⁵, cudzoziemcowi przebywającemu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nieprzerwanie co najmniej od 1 stycznia 1997 roku, którego pobyt na tym terytorium w dniu wejścia w życie ustawy jest nielegalny, wojewoda właściwy ze względu na miejsce pobytu cudzoziemca udzieli zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony na okres jednego roku po spełnieniu podobnych kryteriów, jakie określono w przypadku pierwszej abolicji oraz pod warunkiem, że cudzoziemiec:

- złoży wniosek o udzielenie zezwolenia w terminie sześciu miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy;
- nie złożył wniosku o udzielenie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony w ramach tzw. pierwszej abolicji.

Osoby, które bezskutecznie złożyły wniosek w ramach tzw. pierwszej abolicji nie zostały więc objęte drugą abolicją. Wnioski w ramach drugiej abolicji złożyło 2028 cudzoziemców głównie z Wietnamu – 1125 (55% wniosków) i Armenii – 577 (28%), a następnie Ukrainy – 115, Rosji – 43 i Chin – 42. Do 16 lipca 2009 roku pobyt w ramach abolicji zalegalizowało 1249 cudzoziemców, w tym przede wszystkim Wietnamczycy (831 osób) i Ormianie (297 osób)¹¹⁶. Procedura wydawania decyzji wciąż trwa.

¹¹⁵ Ustawa z 24 maja 2007 roku o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw, DzU 2007, nr 120, poz. 818.

¹¹⁶ Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 9. Liczba cudzoziemców, którzy w okresie od 20 lipca 2007 roku do 20 stycznia 2008 roku złożyli wnioski o udzielenie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony w trybie artykułu 18 Ustawy z 24 maja 2007 roku o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw*, tj. w ramach tzw. drugiej abolicji oraz liczba osób, które otrzymały decyzje pozytywne w tym trybie do 16 lipca 2009 roku według obywatelstwa (wybrane grupy cudzoziemców)

Obywatelstwo	Wnioski	Decyzje pozytywne
Wietnam	1 125	831
Armenia	577	297
Ukraina	115	34
Rosja	43	17
Chiny	42	13
Wszystkie kraje	2 028	1 249

* DzU 2007, nr 120, poz. 818,

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

3.3. Dane dotyczące cudzoziemców poszukujących ochrony na terytorium RP

Zgodnie z artykułem 13 ust. 1 Ustawy z 13 czerwca 2003 roku o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹¹⁷, status uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej nadaje się cudzoziemcowi, który spełnia warunki do uznania za uchodźcę, określone w Konwencji Genewskiej i Protokole Nowojorskim. Artykuł 1 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, sporządzonej w Genewie 28 lipca 1951 roku i ratyfikowanej przez Polskę w 1991 roku¹¹⁸, mówi, że termin „uchodźca” odnosi się do osoby, która na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa.

¹¹⁷ Ustawa z 13 czerwca 2003 roku o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, DzU 2003, nr 128, poz. 1176 z późn. zm.

¹¹⁸ Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie 28 lipca 1951 roku, DzU 1991, nr 119, poz. 515 i 517.

Od roku 2008, na podstawie nowelizacji ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP¹¹⁹, cudzoziemcowi, który nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy, w określonych przypadkach udziela się ochrony uzupełniającej lub zgody na pobyt tolerowany (artykuły 15 i 48).

Ochrony uzupełniającej udziela się w przypadku, gdy powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy przez:

- orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji;
- tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie;
- poważne i zindywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia, wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego i ze względu na to ryzyko nie może lub nie chce korzystać z ochrony kraju pochodzenia.

Do 2008 roku w decyzji o odmowie nadania statusu uchodźcy cudzoziemcowi można było udzielić zgody na pobyt tolerowany. Zgoda na pobyt tolerowany była udzielana, jeżeli wydalenie cudzoziemca mogłoby nastąpić jedynie do kraju, w którym byłoby zagrożone jego prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego, w którym mógłby zostać poddany torturom albo nieludzkemu lub poniżającemu traktowaniu, albo karaniu lub być zmuszony do pracy, lub pozbawiony prawa do rzetelnego procesu sądowego, albo być ukarany bez podstawy prawnej w rozumieniu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 roku (artykuł 97 ust. 1 pkt 1). Zgodnie z artykułem 97 ust. 1 Ustawy z 18 marca 2008 roku o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw¹²⁰, decyzje w sprawie udzielenia zgody na pobyt tolerowany wydane cudzoziemcowi w związku z sytuacją, o której mowa powyżej stają się z mocy prawa decyzjami w sprawie udzielenia ochrony uzupełniającej.

Na mocy wspomnianej wcześniej nowelizacji ustawy, w 2008 roku pewnej zmianie uległy przesłanki udzielania zgody na pobyt tolerowany. Wspomniane powyżej przesłanki zostały utrzymane, przy czym rozszerzono je o sytuację, w której wydalenie cudzoziemca

¹¹⁹ Ustawa z 18 marca 2008 roku o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, DzU 2008, nr 70, poz. 416.

¹²⁰ Ibidem.

naruszałyby prawo do życia rodzinnego w rozumieniu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, lub naruszałyby prawa dziecka określone w Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 roku, w stopniu istotnie zagrażającym jego rozwojowi psychofizycznemu.

Zgoda na pobyt tolerowany może zostać udzielona również, jeżeli wydalenie cudzoziemca jest niewykonalne z przyczyn niezależnych od organu wykonującego decyzję o wydaleniu lub od cudzoziemca (artykuł 97 ust. 1 pkt 2 Ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP).

Cudzoziemcowi, któremu udzielono zgody na pobyt tolerowany, przysługują uprawnienia cudzoziemca, któremu udzielono zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, o ile przepisy ustawy lub innych ustaw nie stanowią inaczej (artykuł 98). Karta pobytu wydana cudzoziemcowi, któremu udzielono zgody na pobyt tolerowany ważna jest jeden rok (artykuł 99 ust. 2).

Cudzoziemcy, którzy uzyskali status uchodźcy bądź udzielono im ochrony uzupełniającej mają możliwość udziału w rocznym indywidualnym programie integracji, uzgodnionym między Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie a cudzoziemcem.

Liczba osób wnioskujących o status uchodźcy w Polsce wynosi w ostatnich latach średnio 5000–10 000 rocznie. Zdecydowanie najliczniej reprezentowana grupa cudzoziemców (ponad 90% w ostatnich latach – patrz tabela 10) ubiegających się o status uchodźcy to obywatele Federacji Rosyjskiej z północnego Kaukazu (głównie z Czeczenii). Jednocześnie bardzo niski odsetek tych osób taki status otrzymuje, co wskazuje albo na niespełnianie przez kandydatów kryteriów Konwencji Genewskiej, albo na wysoką restrykcyjność wydawanych decyzji administracyjnych. Obecnie wielu cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy otrzymuje ochronę uzupełniającą (a wcześniej – pobyt tolerowany). Na podstawie danych statystycznych nie można wnioskować jednoznacznie o dyskryminacji cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy, dysproporcje pomiędzy liczbą wniosków a liczbą decyzji pozytywnych wskazują jednak na potrzebę głębszej analizy problemu.

Tabela 10. Liczba osób ubiegających się o status uchodźcy w Polsce w latach 1992-2008. Wybrane grupy cudzoziemców

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Rosja	24	7	28	85	63	50	52	125	1 182	1 501	3 055	5 569	7 183	6 248	6 405	9 239	7 760	48 576
Armenia	44	78	257	151	354	482	1 007	888	844	638	224	104	18	27	48	43	50	5 257
Afganistan	3	5	7	73	488	638	335	577	301	416	598	251	57	6	17	10	7	3 789
Sri-Lanka	–	–	1	60	630	881	641	93	44	24	36	32	4	6	4	57	22	2 535
Rumunia	6	–	1	11	13	26	12	214	907	266	44	10	5	4	–	–		1 519
Pakistan	–	–	5	34	173	349	181	54	30	31	55	150	210	69	66	61	21	1 489
Irak	30	9	34	57	359	200	130	47	30	109	137	75	6	15	35	28	70	1 371
Serbia i Czarnogóra	94	59	17	9	20	27	423	144	10	6	–	1	1	2	3	1	–	817
Bośnia i Hercegowina	137	554	37	14	7	–	–	7	–	1	–	1	1	0	–	–	–	759
Białoruś	–	–	1	5	19	32	23	51	63	76	68	58	52	73	70	83	58	732
Somalia	9	2	–	73	187	69	49	9	8	6	3	23	19	4	8	9	1	479
Etiopia	55	4	6	2	27	20	6	8	4	2	3	2	1	1	1	6	–	148
Kandydaci ogółem	568	822	537	845	3 210	3 580	3 423	3 061	4 662	4 529	5 170	6 909	8 079	6 860	7 093	10 048	8 517	77 913

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 11. Liczba osób, które otrzymały status uchodźcy w Polsce w latach 1992–2008 (I instancja). Wybrane grupy cudzoziemców

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Rosja	5	0	2	0	0	5	1	3	26	206	206	187	265	285	384	104	129	1 808
Bośnia i Hercegowina	0	0	367	8	10	4	0	0	0	1	---	---	---	---	---	---	---	390
Somalia	5	2	0	55	24	72	8	7	5	9	3	1	8	5	2	1	6	213
Białoruś	–	–	–	–	–	3	5	4	2	26	9	10	13	9	18	3	14	116
Sri-Lanka	0	0	0	11	40	2	6	1	1	2	6	---	---	2	---	-	1	72
Etiopia	35	13	1	0	0	0	3	0	6	1	2	1	1	---	1	---	1	65
Irak	2	2	1	1	1	26	5	1	0	–	---	---	---	---	1	5	28	73
Armenia	1	1	0	0	4	3	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	1	13
Uchodźcy ogółem	74	61	392	105	120	140	55	39	53	284	253	219	305	312	423	116	186	3 137

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 12. Liczba osób, które otrzymały zgodę na pobyt tolerowany w Polsce w latach 2003–2008. Wybrane grupy cudzoziemców (I i II instancja)							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Rosja	35	757	1 803	2 077	2 870	1514	9 056
Wietnam	1	65	63	3	177	90	399
Armenia	8	49	31	6	10	16	120
Cudzoziemcy ogółem	73	1 125	2 073	2 133	3 138	1 688	10 230

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców. Dane dotyczą postępowań w sprawach statusu uchodźcy, pobytu tolerowanego, wydalenia cudzoziemca, zamieszkania na czas oznaczony.

Tabela 13. Liczba osób, które otrzymały ochronę uzupełniającą (I i II instancja)	
	2008
Rosja	1 060
Sri Lanka	8
Białoruś	3
Irak	3
Afganistan	1
Kazachstan	1
Ukraina	1
Razem:	1 077

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

3.4. Dane dotyczące ogólnej liczby cudzoziemców przebywających w Polsce legalnie

Informacji o ogólnej liczbie cudzoziemców przebywających w Polsce legalnie dostarczają dane na temat wydanych kart pobytowych. Zgodnie z artykułem 72 ust. 1 Ustawy z 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, kartę pobytu wydaje się cudzoziemcowi, który uzyskał: zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenie na osiedlenie się, zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE, status uchodźcy, zgodę na pobyt tolerowany, ochronę uzupełniającą.

31 grudnia 2008 roku kartę pobytu posiadało 77 766 cudzoziemców – głównie obywateli państw trzecich, w tym przede wszystkim Ukrainy, Rosji, Wietnamu i Białorusi.

Tabela 14. Liczba osób, które posiadają ważne karty pobytu według obywatelstwa. Wybrane grupy cudzoziemców (stan na 31 grudnia 2008 roku)	
Obywatelstwo	Liczba osób
Ukraina	22 801
Rosja	9 720
Wietnam	7 206
Białoruś	6 984
Armenia	3 258
USA	1 931
Chiny	1 567
Indie	1 530
Turcja	1 439
Korea Południowa	1 119
Wszystkie kraje	77 766

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

3.5. Dane dotyczące naturalizacji

Zgodnie z artykułem 8 ust. 1 Ustawy z 15 lutego 1962 roku o obywatelstwie polskim¹²¹, cudzoziemcowi można, na jego wniosek, nadać obywatelstwo polskie, jeżeli zamieszkuje na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej pięć lat na podstawie zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich lub posiada prawo stałego pobytu. W przypadkach szczególnie uzasadnionych można nadać cudzoziemcowi na jego wniosek obywatelstwo polskie, chociażby nie odpowiadał on wymienionym warunkom (ust. 2). Nadanie obywatelstwa polskiego może być uzależnione od złożenia dowodu utraty lub zwolnienia z obywatelstwa obcego (ust. 3). Zgodnie z artykułem 10 ust. 1 obywatelstwo polskie może nabyć także cudzoziemiec pozostający co najmniej trzy lata w związku małżeńskim zawartym z osobą posiadającą obywatelstwo polskie, który zamieszkuje na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie ww. zezwoleń.

Obywatelstwo polskie jest nadawane w ostatnich latach dla kilkuset (w niektórych okresach ponad 1000–2000) cudzoziemców, wśród których główne grupy stanowią obywatele takich państw, jak: Ukraina, Niemcy, Izrael, Kanada, Białoruś.

¹²¹ Ustawa z 15 lutego 1962 roku o obywatelstwie polskim, DzU 1962, nr 10, poz. 49, z późn. zm.

Tabela 15. Liczba osób, które nabyły obywatelstwo polskie w drodze nadania przez Prezydenta RP (Art. 8, ust. 1 i 2)

Obywatelstwo	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Razem
Ukraina						15	14	15	46	62	198	426	524	746	312	2 358
Niemcy	375	232	212	234	45	19	66	85	101	47	49	60	62	159	1	1 747
Izrael	140	53	15	29	22	19	114	138	112	84	91	101	162	118	1	1 199
Kanada	94	95	69	128	63	22	64	74	44	23	22	44	36	80	6	864
Białoruś	0	0	0	0	3	7	13	15	25	31	52	102	124	324	63	759
Bułgaria	133	19	20	44	46	41	61	47	50	29	29	41	31	55	7	653
Rosja	0	0	0	0	4	11	16	24	23	14	20	51	138	242	107	650
Litwa	0	0	17	5	11	24	39	52	95	64	91	126	84	34	7	649
USA	100	45	16	68	42	13	30	30	26	11	8	29	38	61	6	523
Kazachstan	0	0	0	0	6	45	39	49	54	43	52	68	36	64	7	463
Szwecja	21	17	19	14	5	4	10	8	10	13	29	105	80	90	7	432
Jugosławia	43	55	25	28	26	8	15	25	18	25	18	11	12	19	1	329
Francja	48	35	24	34	18	18	28	44	17	9	16	9	5	16	1	322
Syria	41	4	7	10	14	9	20	30	22	18	26	8	35	58	2	304
Wielka Brytania	46	25	19	17	14	7	22	21	20	7	17	12	18	16		261
Węgry	5	0	17	12	29	15	11	24	34	24	15	18	12	16		232
Irak	64	4	14	8	14	25	27	19	19	10	2	11	5	7		229
Wietnam	30	2	4	0	8	19	13	14	7	13	17	8	11	37	22	205
Szwajcaria	18	24	1	6	17	13	9	28	18	1	10	7	6	12		170
Algieria	7	0	3	0	2	7	11	6	11	11	15	6	12	38	2	131
Turcja	5	1	2	13	2	15	8	8	4	15	1	5	11	16	18	124
Czechy	0	0	0	3	1	17	1	21	3	5	6	20	23	19		119
Austria	18	10	26	22	8	2	5	3	2	1		3	3	9	2	114
Nigeria	8	0	2	13	0	7	12	6	21	4	11	8	9	13		114
Liban	35	5	2	1	10	1	7	7	5	8	5	3	4	15	1	109
Jordania	30	2	1	2	5	6	8	5	4	15	7	3	6	10		104
Chorwacja	0	0	23	18	9	4	3	8	2	2	2	7	6	11		95
Belgia	21	9	4	13	5	1	18	4	4	3	2	6		3	1	94
Rumunia	17	5	4	5	2	1	2	11	7	13	1	6	2	10	2	88
Armenia	0	0	0	0	0	1	0	8	11	6	13	6	6	17	15	83
Wszystkie kraje	1 522	834	751	1036	679	555	871	1 000	975	766	988	1 471	1 791	2 696	677	16 612

Źródło: Dane Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

3.6. Dane dotyczące wydaleń cudzoziemców

Zgodnie z artykułem 88 ust. 1 Ustawy z 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, cudzoziemcowi wydaje się decyzję o wydaleniu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli m.in.:

- przebywa na tym terytorium bez wymaganych dokumentów zezwalających na pobyt;
- wykonywał pracę niezgodnie z Ustawą z 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy albo podjął działalność gospodarczą niezgodnie z przepisami;
- nie posiada środków finansowych niezbędnych do pokrycia kosztów pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nie może wskazać wiarygodnych źródeł ich uzyskania;
- jego dane są wpisane do wykazu cudzoziemców, których pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest niepożądany;
- jego dalszy pobyt stanowiłby zagrożenie dla obronności lub bezpieczeństwa państwa lub ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, albo naruszałby interes Rzeczypospolitej Polskiej;
- niezgodnie z przepisami przekroczył lub usiłował przekroczyć granicę;
- nie wywiązuje się z zobowiązań podatkowych wobec Skarbu Państwa;
- zakończył odbywanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w Rzeczypospolitej Polskiej za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe.

Cudzoziemcowi, który posiada zezwolenie na osiedlenie się lub zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE, nie wydaje się decyzji o wydaleniu (ust. 2).

W latach 1998–2008 decyzje o wydaleniu z terytorium RP dotyczyły 77 299 przypadków. Procedura wydalenia jest podejmowana często w następstwie kontroli legalności pobytu. Liczba wydaleń wskazuje na wysoką liczbę cudzoziemców przebywających w Polsce nielegalnie.

Tabela 16. Liczba osób (przypadków), w stosunku do których wydano decyzje o wydaleniu z terytorium RP w latach 1998 – 2008
Wybrane grupy cudzoziemców

Obywatelstwo	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Ukraina	1 273	2 571	3 143	2 322	1 959	2 885	3 761	2 518	2 222	1 541	2 743	26 938
Bułgaria	1 411	1 455	1 111	738	936	650	392	189	261	3	1	7 147
Rumunia	2 264	1 269	1 118	972	318	298	128	77	182	3	0	6 629
Armenia	972	746	633	633	607	538	277	343	335	222	103	5 409
Moldawia	386	468	707	423	256	343	377	509	478	154	241	4 342
Rosja	239	336	631	564	874	664	187	195	182	110	383	4 365
Wietnam	241	296	332	529	696	593	276	331	414	215	362	4 285
Białoruś	278	385	605	552	401	425	332	217	188	126	274	3 783
Afganistan	192	224	472	660	709	246	32	8	11	3	8	2 565
Chiny	21	26	32	29	156	288	283	53	122	89	128	1 227
Wszystkie kraje	8 969	9 120	9 987	8 497	8 280	8 410	6 696	4 898	4 895	2 833	4 714	77 299

Źródło: Dane Urzędu ds. Cudzoziemców.

3.7. Dane dotyczące cudzoziemców na polskim rynku pracy

Zgodnie z artykułem 87 ust. 1 Ustawy z 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹²², cudzoziemiec może wykonywać pracę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli posiada zezwolenie na pracę wydane przez wojewodę właściwego ze względu na siedzibę pracodawcy. Zezwolenia takiego nie muszą mieć m.in. następujący cudzoziemcy:

- posiadający status uchodźcy nadany w Rzeczypospolitej Polskiej;
- objęci ochroną uzupełniającą w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiadający zezwolenie na osiedlenie się w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiadający zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiadający zgodę na pobyt tolerowany w Rzeczypospolitej Polskiej;
- korzystający z ochrony czasowej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiadający w Rzeczypospolitej Polskiej zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, udzielone w związku ze ściśle określonymi okolicznościami;
- małżonek obywatela polskiego, jeżeli posiada zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, udzielone w związku z zawarciem związku małżeńskiego;
- posiadający ważną Kartę Polaka;
- ubiegający się o nadanie statusu uchodźcy lub będący małżonkiem, w imieniu którego został złożony wniosek o nadanie statusu uchodźcy, pod warunkiem posiadania zaświadczenia wydanego przez szefa Urzędu ds. Cudzoziemców (artykuł 36 Ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony stanowi, że jeżeli po upływie sześciu miesięcy od dnia złożenia wniosku o nadanie statusu uchodźcy nie została wydana decyzja w pierwszej instancji i przyczyna niewydania decyzji w tym terminie nie leży po stronie wnioskodawcy, Szef Urzędu, na wniosek wnioskodawcy, wydaje zaświadczenie, które stanowi podstawę do wykonywania pracy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej).

Zezwolenie na pracę cudzoziemca wydaje pracodawcy wojewoda. Wojewoda wydaje zezwolenie, jeżeli:

¹²² Ustawa z 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU 2004, nr 99, poz. 1001 z późn. zm.

- wysokość wynagrodzenia, która będzie określona w umowie z cudzoziemcem nie będzie niższa od wynagrodzenia pracowników wykonujących pracę porównywalnego rodzaju lub na porównywalnym stanowisku;
- uzyska informację starosty właściwego ze względu na siedzibę lub miejsce zamieszkania podmiotu powierzającego wykonywanie pracy cudzoziemcowi o braku możliwości zaspokojenia potrzeb kadrowych pracodawcy, opartą na rejestrach bezrobotnych i poszukujących pracy lub o negatywnym wyniku rekrutacji organizowanej dla pracodawcy (artykuł 88c).

Od powyższych warunków istnieją określone odstępstwa. Wojewoda może, w przypadkach uzasadnionych sytuacją na rynku pracy, ograniczyć w zezwoleniu na pracę zakres wykonywanych przez cudzoziemca zadań do czynności zarządzających i reprezentacji podmiotu (artykuł 88c ust. 5). Zezwolenie na pracę cudzoziemca jest wydawane na wniosek pracodawcy na czas określony, dla określonego cudzoziemca i pracodawcy, na określone stanowisko lub rodzaj wykonywanej pracy (artykuł 88f ust. 1). Według stanu na dzień złożenia książki do publikacji, zezwolenie na pracę jest wydawane na czas określony, nie dłuższy niż trzy lata i może być przedłużane (artykuł 88e ust. 1).

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 30 sierpnia 2006 roku w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, z obowiązku posiadania zezwolenia określone grupy są zwolnione¹²³. Ponadto, jak mówi Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę¹²⁴, z obowiązku tego są zwolnione osoby posiadające obywatelstwo państw graniczących z Polską (Ukraińcy, Białorusini i Rosjanie) i wykonujące pracę w okresie nieprzekraczającym sześciu miesięcy w ciągu kolejnych dwunastu miesięcy, jeżeli otrzymają oświadczenie o zamiarze powierzenia im wykonywania pracy od pracodawcy, zarejestrowane w powiatowym urzędzie pracy (wcześniej – w okresie nieprzekraczającym trzech miesięcy). W 2009 roku do grup tych dołączyli obywatele

¹²³ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 30 sierpnia 2006 roku w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, DzU 2006, nr 156, poz. 1116 z późn. zm.

¹²⁴ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, DzU 2008, nr 17, poz. 106.

Mołdawii¹²⁵. Z obowiązku uzyskania zezwolenia na pracę są zwolnieni m.in. studenci zagraniczni studiów dziennych odbywanych w Rzeczypospolitej Polskiej (jedynie w miesiącach: lipiec, sierpień i wrzesień)¹²⁶, a także cudzoziemcy będący absolwentami polskich szkół ponadgimnazjalnych lub stacjonarnych studiów wyższych, lub stacjonarnych studiów doktoranckich na polskich uczelniach (ci ostatni od 2009 roku)¹²⁷.

Jak mówi Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 17 października 2007 roku w sprawie wysokości wpłaty dokonywanej w związku ze złożeniem wniosku o wydanie zezwolenia na pracę cudzoziemca, wpłata ta wynosi od 26 października 2007 roku: 50 zł — w przypadku, gdy pracodawca zamierza powierzyć cudzoziemcowi wykonywanie pracy na okres nieprzekraczający trzech miesięcy; 100 zł — gdy jest to okres dłuższy niż trzy miesiące oraz 200 zł – gdy pracodawca zamierza delegować do Polski cudzoziemca w celu realizacji usługi eksportowej. Przy składaniu wniosku o przedłużenie zezwolenia, opłata wynosi połowę wymienionych kwot¹²⁸. Wcześniej wysokość wpłaty sięgała kwoty minimalnego wynagrodzenia za pracę (czyli w ostatnim okresie przed wprowadzeniem rozporządzenia – 936 zł).

Artykuł 13 Ustawy z 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej¹²⁹ mówi, że podejmować i wykonywać działalność gospodarczą na takich samych zasadach jak obywatele polscy, mogą m.in. cudzoziemcy, którzy posiadają w Rzeczypospolitej Polskiej: zezwolenie na osiedlenie się, zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich, zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, udzielone w związku z ściśle określonymi okolicznościami, status uchodźcy, ochronę uzupełniającą, zgodę na pobyt tolerowany, a także cudzoziemcy, którzy korzystają w Rzeczypospolitej Polskiej z ochrony czasowej czy posiadają ważną Kartę Polaka. Cudzoziemcy, którzy nie mogą podejmować działalności gospodarczej na takich zasadach, jak obywatele polscy, mają prawo do założenia spółki:

¹²⁵ Na mocy Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 2 lutego 2009 roku zmieniającego rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, DzU 2009, nr 21, poz. 114.

¹²⁶ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 30 sierpnia 2006 roku w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę; §2, pkt 12, DzU 2006, nr 156, poz. 1116 z późn. zm.

¹²⁷ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 2 lutego 2009 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę; §1 pkt 1f, DzU 2009, 21, poz. 114.

¹²⁸ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 17 października 2007 r. w sprawie wysokości wpłaty dokonywanej w związku ze złożeniem wniosku o wydanie zezwolenia na pracę cudzoziemca, DzU 2007, nr 195, poz. 1409.

¹²⁹ Ustawa z 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej, DzU 2004, nr 173, poz. 1807 z późn. zm.

komandytowej, komandytowo-akcyjnej, z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjnej, a także do przystępowania do takich spółek oraz obejmowania bądź nabywania ich udziałów lub akcji (ust. 3). Warto zaznaczyć, że np. w przypadku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością kapitał zakładowy spółki wynosił jeszcze w 2008 roku co najmniej 50 000 złotych. Od roku 2009 kwota ta wynosi 5000 zł (artykuł 154 § 1 Ustawy z 15 września 2000 roku Kodeks spółek handlowych)¹³⁰, co z pewnością stanowi również ułatwienie dla cudzoziemców.

Dane dotyczące indywidualnych zezwoleń na pracę

Podstawowym źródłem informacji na temat udziału imigrantów w formalnym rynku pracy są oficjalne statystyki wydawanych zezwoleń na pracę. W latach 1994–2008 cudzoziemcom wydano 220 998 zezwoleń na pracę (średnio 10 000–20 000 rocznie; liczba ta obejmuje także zezwolenia przedłużane). Wśród najliczniej reprezentowanych grup cudzoziemców otrzymujących zezwolenie na pracę są obywatele: Ukrainy, Wietnamu, Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, Białorusi, Rosji. Jako, że zezwolenie jest wydawane na czas określony, wśród cudzoziemców wnioskujących w kolejnych latach są te same osoby, które zostały wykazane w latach poprzednich. Największa liczba indywidualnych zezwoleń na pracę dotyczy stanowisk kierowniczych, specjalistycznych bądź wymagających pewnych kwalifikacji (np. robotnicy wykwalifikowani), co świadczy o tym, że legalne zatrudnienie cudzoziemców nie koncentruje się na tzw. zawodach 3D (*dirty, dangerous, difficult*; praca brudna, niebezpieczna i trudna¹³¹). Z danych oficjalnych nie można więc wnioskować o dyskryminacji cudzoziemców na rynku pracy. Należy zauważyć, że w 2008 roku wzrósł w stosunku do roku poprzedniego udział pracowników zatrudnionych przy pracach prostych (z 7% do 13% ogółu zatrudnionych cudzoziemców). Wśród branż, w których pracują cudzoziemcy dominują: przetwórstwo przemysłowe, handel hurtowy i detaliczny, pośrednictwo finansowe i obsługa nieruchomości, budownictwo.

Wśród cudzoziemców z krajów ościennych, których nie dotyczy konieczność uzyskania zezwolenia na pracę, najliczniej są reprezentowani obywatele Ukrainy (w 2008 roku – 74 079). Obywateli Białorusi w 2008 roku dotyczyło 11 998 oświadczeń, natomiast Rosji – 1147. Łącznie w 2008 roku złożono 156 105 oświadczeń (w II połowie 2007 roku, kiedy

¹³⁰ Ustawa z 15 września 2000 roku Kodeks spółek handlowych, DzU 2000, nr 94, poz. 1037 z późn. zm.

¹³¹ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna i azylowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2006, s. 91.

przepis dotyczył znacznie węższej grupy – 23 284). Wśród najliczniej reprezentowanych branż były: rolnictwo, budownictwo oraz przemysł i usługi domowe.

Tabela 17. Indywidualne zezwolenia na pracę wydawane wybranym grupom cudzoziemców w latach 1994–2008

Państwo	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem*
Ukraina	1 816	1 815	2 234	2 233	2 311	2 532	2 927	2 811	3 081	2 750	2 588	2 697	3 275	3 851	5 400	42 321
Wietnam	864	1 079	1 221	2 041	1 779	1 467	1 230	933	947	630	1 063	1 067	999	1 064	1 200	17 584
Niemcy	416	589	803	1 025	1 189	1 264	1 336	1 402	2 311	1 865	970	518	281	11	1	13 981
Wielka Brytania	576	885	951	1 106	1 135	1 236	1 218	1 260	1 902	1 438	293	0	0	0	3	12 003
Białoruś	1 165	673	516	611	688	660	796	745	880	828	664	610	704	855	1 325	11 720
Francja	183	276	386	602	937	1 138	1 217	1 255	1 938	1 491	655	358	294	3	0	10 733
Rosja	635	708	738	741	823	792	756	674	774	698	532	486	405	419	420	9 601
Chiny	519	686	630	741	736	685	517	446	386	245	256	240	405	801	2 040	9 333
USA	431	578	680	816	806	784	634	619	959	846	518	452	438	345	365	9 271
Turcja	151	193	197	375	505	485	604	528	750	665	442	415	503	570	941	7 324
Indie	120	181	191	412	485	505	370	488	577	597	425	445	427	434	733	6 390
Włochy	165	235	248	365	419	379	402	427	807	676	383	221	76	0	0	4 803
Korea Płd.	34	51	201	302	420	408	291	210	209	208	212	175	322	534	596	4 173
Armenia	82	95	147	341	390	266	289	238	272	227	268	293	277	304	441	3 930
Holandia	142	212	244	277	302	312	341	342	540	455	231	112	61	4	0	3 575
Mołdawia	57	42	23	37	67	49	88	130	122	99	110	139	414	971	1 218	3 566
Bułgaria	68	86	109	242	353	443	773	412	236	166	110	102	107	0	0	3 207
Japonia	25	44	49	73	120	140	132	137	190	231	228	324	339	456	512	3 000
Szwecja	135	154	188	258	262	289	331	310	541	361	110	0	0	0	0	2 939
Czechy	269	229	204	160	210	218	336	330	430	397	114	0	0	0	0	2 897
Dania	65	118	131	208	206	217	243	265	482	386	164	94	48	0	0	2 627
Austria	88	95	102	134	203	249	298	276	428	341	178	95	37	2	0	2 526
Kanada	86	108	152	158	169	173	155	154	239	176	124	108	91	94	72	2 059
Belgia	46	72	72	116	151	169	178	187	299	255	128	44	20	0	0	1 737
Wszystkie kraje	9 220	10 441	11 915	15 307	16 928	17 116	17 802	17 038	22 776	18 841	12 381	10 304	10 754	12 153	18 022	220 998

* Wśród cudzoziemców wnioskujących w kolejnych latach są osoby, które zostały wykazane w latach poprzednich.

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Tabela 18. Indywidualne zezwolenia na pracę dla cudzoziemców według obywatelstwa, wybranych grup pracowniczych oraz grup zawodów w 2008 roku.
Wybrane grupy cudzoziemców

Obywatelstwo	Ogółem wydanych zezwoleń na pracę	Grupy pracownicze:				Grupy zawodów:					
		kadra kierownicza, doradcy, eksperci		robotnicy wykwalifikowani	pracownicy przy pracach prostych	informatycy	prawnicy	zawody artystyczne	zawody medyczne	zawody nauczycielskie	pracownicy delegowani
		razem	w tym: funkcje z zarządach osób prawnych								
Ukraina	5 400	629	213	1 984	1 135	49	18	79	54	181	32
Chiny	2 040	771	373	823	111	99	0	3	1	3	88
Białoruś	1 325	174	52	669	64	6	18	51	6	28	1
Mołdawia	1 218	16	1	731	347	1	0	22	1	2	0
Wietnam	1 200	810	462	209	14	1	0	0	0	0	0
Turcja	941	205	108	431	122	6	0	2	0	8	33
Indie	733	288	56	254	19	80	0	0	3	2	14
Republika Korei	596	436	156	61	18	10	1	7	0	8	27
Japonia	512	420	113	21	1	2	8	3	0	7	116
Armenia	441	146	92	65	75	0	0	0	1	6	0
Rosja	420	182	69	49	10	12	4	26	6	11	1
USA	365	232	88	12	0	24	0	5	1	68	37
Uzbekistan	356	14	2	269	41	0	0	0	0	2	4
Wszystkie kraje	18 022	4 923	1 960	6 219	2 426	355	53	221	154	398	398

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Tabela 19. Zezwolenia na pracę dla cudzoziemców według obywatelstwa oraz wybranych sekcji PKD w 2008 roku								
Obywatelstwo	Ogółem wydane zezwolenia na pracę	Ogółem według wybranych sekcji PKD						
		przetwórstwo przemysłowe	budownictwo	handel hurtowy i detaliczny	hotele i restauracje	pośrednictwo finansowe i obsługa nieruchomości	edukacja	ochrona zdrowia i opieka społeczna
Ukraina	5 400	1 204	644	803	141	533	142	119
Chiny	2 040	651	186	720	192	207	5	13
Białoruś	1 325	157	59	251	11	100	18	8
Mołdawia	1 218	548	218	19	4	313	1	0
Wietnam	1 200	0	0	873	281	18	0	0
Turcja	941	151	126	244	341	25	11	0
Indie	733	257	21	208	45	164	2	3
Republika Korei	596	369	12	59	53	43	0	0
Japonia	512	350	26	56	3	29	5	0
Armenia	441	26	50	277	22	14	0	7
Rosja	420	76	7	123	13	68	12	11
Stany Zjednoczone Ameryki	365	80	5	13	4	122	75	2
Wszystkie kraje	18 022	4 468	1 595	3 915	1 437	2 199	356	277

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Tabela 20. Zatrudnienie cudzoziemców z państw sąsiadujących z Polską (bez konieczności uzyskania zezwolenia)								
Obywatelstwo	Białoruskie		Rosyjskie		Ukraińskie		Razem	
Okres	2007 II połowa	2008	2007 II połowa	2008	2007 II połowa	2008	2007 II połowa	2008
Liczba oświadczeń:	1400	11 998	202	1 147	21 682	142 960	23 284	156 105
Wybrane branże lub zawody								
Rolnictwo i pokrewne	75	3 017	17	91	6 696	74 079	6 788	77 187
Budownictwo i pokrewne	660	3 307	39	182	5 353	20 460	6 052	23 949
Usługi domowe	19	635	2	21	1 057	7 614	1 078	8 270
Handel	51	1 455	19	233	666	3 333	736	5 021
Przemysł	224	912	21	233	2 894	8 926	3 139	10 071
Transport	137	1 152	17	72	536	3 395	690	4 619
Gastronomia	15	239	5	16	433	2 014	453	2 269
Hotelarstwo/obsługa ruchu	15	213	4	15	159	1 203	178	1 431
Agencja pracy tymczasowej	16	432	4	284	710	9 848	730	10 564

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Dane dotyczące kontroli legalności zatrudnienia

W latach 1995–1999 zadania w zakresie kontroli legalności zatrudnienia realizowały Wojewódzkie Urzędy Pracy, w latach 2000–2001 samorząd powiatowy, a od 1 stycznia 2002 roku do 30 czerwca 2007 roku – podległe wojewodom służby kontroli legalności zatrudnienia. Od 1 lipca 2007 roku, kontrole legalności zatrudnienia są prowadzone przez Państwową Inspekcję Pracy. Przykładowo, w 2005 roku w województwie mazowieckim, Wojewódzki Urząd Pracy przeprowadził 2188 kontroli w zakresie przestrzegania przepisów ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Na 1404 przypadków nielegalnego zatrudnienia lub powierzenia innej pracy zarobkowej, cudzoziemców dotyczyło 241 przypadków. Na liczbę tę składało się: 82 obywateli Ukrainy, 45 obywateli Białorusi, 42 obywateli Francji, 12 obywateli Rosji, 9 obywateli Wietnamu, 6 obywateli Stanów Zjednoczonych oraz 5 obywateli Włoch¹³². W okresie od 1 lipca 2007 roku do 31 grudnia 2008 roku Państwowa Inspekcja Pracy przeprowadziła 2600 kontroli dotyczących legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców. Skontrolowano 2400 podmiotów, w

¹³² Raport: *Bezrobocie w województwie mazowieckim w grudniu 2005 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa 2005, s. 17.

których wykonywało pracę około 11 400 cudzoziemców (na ogólną liczbę 920 000 zatrudnionych). W grupie tej znajdowało 5200 cudzoziemców, od których było wymagane zezwolenie na pracę. Naruszenia przepisów stwierdzono w jednej trzeciej podmiotów. Było to nielegalne wykonywanie pracy przez cudzoziemców (w 249 podmiotach – 10% podmiotów; 611 cudzoziemców – 5,4% cudzoziemców). Najliczniejsze grupy cudzoziemców nielegalnie wykonujących pracę stanowili obywatele Ukrainy – 195 osób (32% stwierdzonych przypadków), Wietnamu – 9,7%, Mołdawii – 9,2%, Rosji – 8,0%, Chin – 6,7%, Białorusi – 6,4%. 46% nielegalnie pracujących stanowili obywatele państw graniczących z Polską, nienależących do Unii Europejskiej (Ukraina, Białoruś i Rosja). Największą liczbę nielegalnie pracujących ujawniono w województwach: mazowieckim – 25% stwierdzonych przypadków, wielkopolskim – 13%, małopolskim – 11% oraz dolnośląskim – 9%. Dominujące branże to: przetwórstwo przemysłowe (25% stwierdzonych przypadków – 150 nielegalnie pracujących cudzoziemców), handel i naprawy (20% – 120 osób), budownictwo (18% – 107 osób), hotele i restauracje (13% – 77 osób) oraz rolnictwo i łowiectwo (9% – 55 osób)¹³³.

Dane dotyczące bezrobocia wśród cudzoziemców

Bezrobocie wśród ogółu cudzoziemców nieobjętych obowiązkiem uzyskania zezwolenia na pracę jest znikome. Z danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w 2005 roku w Polsce było zarejestrowanych 1306, a w 2006 roku – 1 779 bezrobotnych cudzoziemców¹³⁴. W 2007 roku w powiatowych urzędach pracy województwa mazowieckiego zarejestrowano 604 bezrobotnych cudzoziemców (na 263 263 bezrobotnych ogółem). W województwie mazowieckim (gdzie imigranci najczęściej podejmują pracę), cudzoziemcy (generalizując) stanowią od 0,1% do 0,7% ogółu bezrobotnych¹³⁵. Na podstawie danych urzędowych dotyczących bezrobocia nie można więc wnioskować o dyskryminacji cudzoziemców na rynku pracy.

¹³³ *Ocena funkcjonowania kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców w Polsce w okresie od 1 lipca 2007 r. do 31 grudnia 2008 r. na tle doświadczeń innych krajów UE, w szczególności Niemiec i Francji*, Państwowa Inspekcja Pracy, Warszawa styczeń 2009 r., s. 9–10.

¹³⁴ Za: „Biuletyn Migracyjny” nr 16 ze stycznia 2008 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, s. 5.

¹³⁵ <http://www.wup.mazowsze.pl>

3.8. Dane dotyczące cudzoziemców w polskim systemie edukacji

Dane dotyczące studentów zagranicznych

Zgodnie z artykułem 43 ust. 1 Ustawy z 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym¹³⁶, cudzoziemcy mogą podejmować i odbywać studia, studia doktoranckie oraz inne formy kształcenia, a także uczestniczyć w badaniach naukowych i pracach rozwojowych. Na zasadach obowiązujących obywateli polskich mogą podejmować i odbywać kształcenie oraz uczestniczyć w badaniach naukowych i pracach rozwojowych m.in.:

- cudzoziemcy, którym udzielono zezwolenia na osiedlenie się;
- posiadacze ważnej Karty Polaka;
- cudzoziemcy posiadający status uchodźcy nadany w Rzeczypospolitej Polskiej;
- cudzoziemcy, którym udzielono ochrony uzupełniającej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- cudzoziemcy korzystający z ochrony czasowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- cudzoziemcy, którym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej udzielono zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich;
- cudzoziemcy, którym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej udzielono zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony w związku z ściśle określonymi okolicznościami (ust. 2).

Cudzoziemcy, którzy nie mogą podejmować studiów na zasadach obowiązujących obywateli polskich, mogą kształcić się na podstawie:

- umów międzynarodowych;
- decyzji ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego lub innego odpowiedniego ministra;
- decyzji rektora uczelni (ust. 3.)

Cudzoziemcy ci mogą podejmować i odbywać kształcenie oraz uczestniczyć w badaniach naukowych i pracach rozwojowych:

- jako stypendyści strony polskiej;
- na zasadach odpłatności;

¹³⁶ Ustawa z 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym, DzU 2005, nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

- bez odpłatności i świadczeń stypendialnych;
- jako stypendyści strony wysyłającej, bez ponoszenia opłat za naukę;
- jako stypendyści uczelni (ust. 4).

Uczelnia przyjmująca na studia cudzoziemców organizuje dla tych osób zajęcia z języka polskiego (artykuł 164 ust. 2). Zgodnie z § 19 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 12 października 2006 roku w sprawie podejmowania i odbywania przez cudzoziemców studiów i szkoleń oraz ich uczestniczenia w badaniach naukowych i pracach rozwojowych¹³⁷, w przypadku trudnej sytuacji materialnej cudzoziemca lub w przypadku podjęcia przez niego nauki na drugim kierunku studiów lub kształcenia w innej formie na warunkach odpłatności, kierownik jednostki prowadzącej kształcenie, na wniosek zainteresowanego może obniżyć opłatę za naukę lub zwolnić z niej całkowicie.

W latach 1999–2007 w Polsce studiowało około 6–13 tysięcy studentów zagranicznych rocznie. Najliczniej reprezentowane grupy narodowe studentów to: obywatele Ukrainy, Białorusi, Litwy, Kazachstanu, Rosji, a także Norwegii i USA.

Na tle uniwersytetów z całego świata, w polskich uczelniach studiuje bardzo niewielu cudzoziemców. Według OECD w Polsce kształci się jedynie 0,43% wszystkich studentów zagranicznych na świecie. Jeżeli chodzi o relacje liczby obcokrajowców do całej populacji studentów, w Polsce wynosi ona 0,5% (przykładowo: w Luksemburgu jest to 42,2%, Szwajcarii – 19,2%, Wielkiej Brytanii – 17,9%, Austrii – 15,5%, Belgii – 12,1%, Niemczech – 11,4%, Francji – 11,2%; na Węgrzech – 3,3%, w Czechach – 6,3%, na Słowacji – 0,9%, a średnia krajów OECD to 9,6%)¹³⁸.

¹³⁷ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 12 października 2006 roku w sprawie podejmowania i odbywania przez cudzoziemców studiów i szkoleń oraz ich uczestniczenia w badaniach naukowych i pracach rozwojowych, DzU 2006, nr 190, poz. 1406.

¹³⁸ Informacje Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Tabela 21. Studenci zagraniczni w Polsce. Wybrane grupy cudzoziemców

Obywatelstwo	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Armenia	19	26	24	28	43	60	83	89	85
Białoruś	831	909	1 002	1 088	1 171	1 211	1 305	1 544	1 676
Bułgaria	127	136	117	114	105	89	93	88	96
Chiny	37	34	39	37	51	89	128	110	181
Czechy	265	229	229	242	208	164	243	362	515
Francja	20	28	18	28	32	53	64	84	82
Indie	12	22	24	28	104	156	167	267	360
Kanada	98	101	116	127	152	202	256	314	369
Kazachstan	363	409	411	430	422	421	436	431	405
Kenia	–	34	37	34	–	40	43	53	–
Libia	56	31	24	26	42	48	34	22	–
Litwa	515	634	753	628	543	474	415	350	463
Łotwa	–	54	66	71	59	55	61	55	43
Mołdawia	33	45	55	64	70	79	77	73	79
Mongolia	43	44	51	64	72	71	80	74	94
Niemcy	147	154	133	148	182	254	323	376	442
Nigeria	60	50		54	52	67	101	172	–
Norwegia	311	343	383	411	451	586	739	911	1 012
Rosja	262	289	291	346	381	388	393	427	388
Rumunia	40	45	48	43	36	38	45	35	40
Serbia i Montenegro	31	33	40	33	33	34	33	29	29
Słowacja	60	73	109	180	119	77	117	98	84
Syria	75	59	61	54	54	44	48	47	47
Szwecja	83	92	97	102	117	184	318	511	722
Ukraina	1 073	1 272	1 693	1 809	1 880	1 965	1 989	2 224	2 470
USA	270	339	439	359	545	623	749	804	942
Węgry	–	57	67	68	69	71	58	52	57
Wielka Brytania	24	21	28	26	22	36	43	72	99
Wietnam	168	156	133	148	161	196	197	180	190
Wszyscy studenci	6 025	6 563	7 380	7 608	8 106	8 829	10 092	11 752	13 695

Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego, za: E. Kępinska, *Recent Trends in International Migration. The 2005 SOPEMI Report for Poland*, Seria: Prace Migracyjne, nr 2/60, Warszawa, grudzień 2005 r., s. 61; E. Kępinska, *Recent Trends in International Migration. The 2007 SOPEMI Report for Poland*, Seria: Prace Migracyjne, nr 29/87, Warszawa, grudzień 2007 r., s. 78; *Szkoły wyższe i ich finanse w 2007 r., Informacje i opracowania statystyczne*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2008, s. 182–184.

Dane dotyczące uczniów zagranicznych

Zgodnie z artykułem 94a ust. 1 Ustawy z 7 września 1991 roku o systemie oświaty¹³⁹ osoby niebędące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w publicznych przedszkolach, a podlegające obowiązkowi szkolnemu – korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach

¹³⁹ Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, DzU 1991, nr 95, poz. 425 z późn. zm.

podstawowych, gimnazjach, publicznych szkołach artystycznych oraz w placówkach, w tym placówkach artystycznych, na warunkach dotyczących obywateli polskich. Od roku 2010 osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi nauki, będą mogły korzystać z nauki i opieki w publicznych szkołach ponadgimnazjalnych, na warunkach dotyczących obywateli polskich do ukończenia 18 lat lub ukończenia szkoły ponadgimnazjalnej (ust 1a). Na warunkach dotyczących obywateli polskich korzystają z nauki w publicznych szkołach policealnych, publicznych szkołach artystycznych, publicznych zakładach kształcenia nauczycieli i publicznych placówkach m.in. (ust. 2):

- osoby pochodzenia polskiego w rozumieniu przepisów o repatriacji;
- osoby, którym udzielono zezwolenia na osiedlenie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- osoby posiadające ważną Kartę Polaka;
- osoby, którym nadano status uchodźcy;
- osoby posiadające zgodę na pobyt tolerowany;
- osoby, którym udzielono ochrony uzupełniającej;
- osoby korzystające z ochrony czasowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- osoby, którym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej udzielono zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich;
- osoby, którym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej udzielono zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony w związku z ściśle określonymi okolicznościami;
- dzieci osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy.

Cudzoziemcy, którzy nie mogą podejmować nauki na warunkach dotyczących obywateli polskich, mogą kształcić się w publicznych szkołach, zakładach kształcenia nauczycieli i placówkach:

- jako stypendyści otrzymujący stypendium przyznane przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania;
- jako stypendyści otrzymujący stypendium przyznane przez organ prowadzący szkołę, zakład kształcenia nauczycieli lub placówkę, dyrektora szkoły, zakładu kształcenia nauczycieli lub placówki;
- na warunkach odpłatności (ust. 3).

Zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 4 października 2001 roku w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek¹⁴⁰, w przypadku trudnej sytuacji materialnej cudzoziemca podejmującego naukę na warunkach odpłatności, organ prowadzący szkołę, zakład kształcenia nauczycieli lub placówkę, na wniosek cudzoziemca lub jego rodziców albo opiekunów, może obniżyć opłatę za naukę lub zwolnić z niej całkowicie.

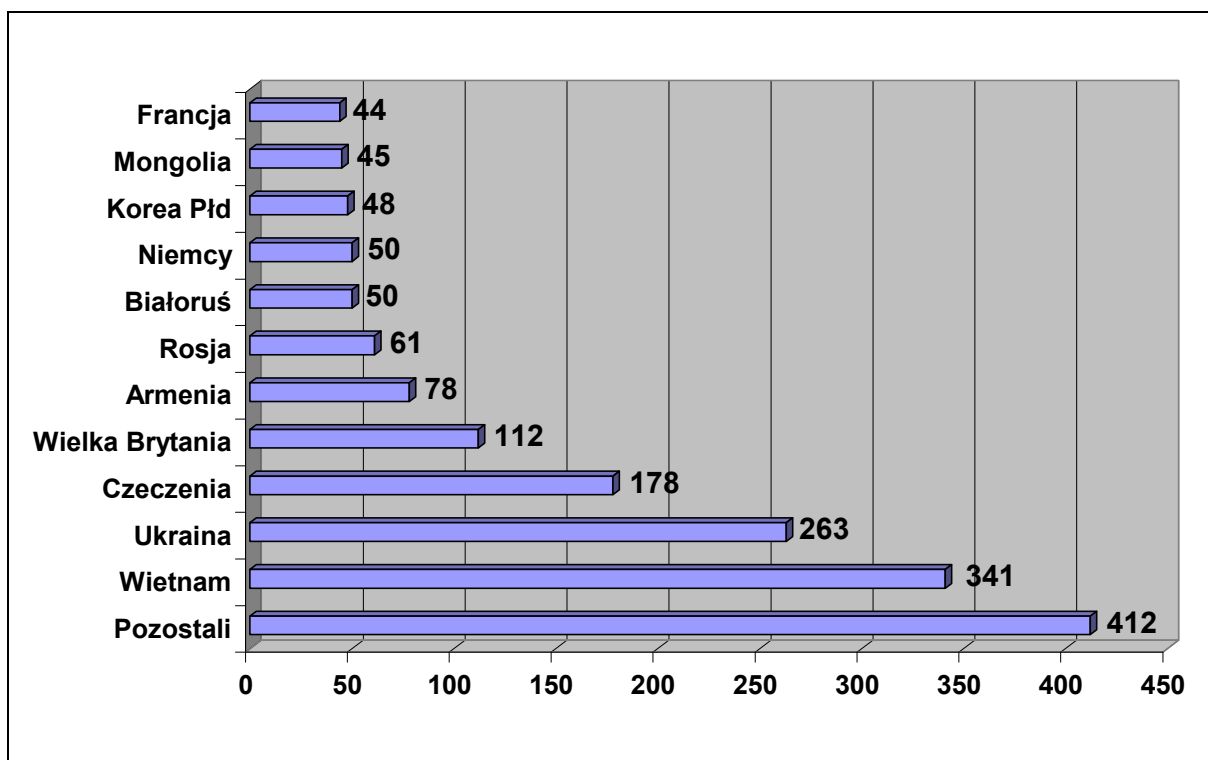
Jak mówi artykuł 94a ust. 4 Ustawy z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi szkolnemu, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, mają prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego. Dla osób niebędących obywatelami polskimi, podlegających obowiązkowi szkolnemu, placówka dyplomatyczna lub konsularna kraju ich pochodzenia działająca w Polsce albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować w szkole, w porozumieniu z dyrektorem szkoły i za zgodą organu prowadzącego, naukę języka i kultury kraju pochodzenia. Szkoła udostępnia nieodpłatnie pomieszczenia i pomoce dydaktyczne (ust. 5.).

Według oficjalnych statystyk liczba uczniów cudzoziemskich w polskich szkołach wynosi około 4000 rocznie. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego w roku szkolnym 2003/2004 było to 4189, w roku 2004/2005 – 4107, a w roku 2005/2006 – 3948 uczniów cudzoziemskich. Według Kuratorium Oświaty w Warszawie w roku szkolnym 2005/2006 w Warszawie i okolicach w szkołach i placówkach oświatowych uczyło się 1682 cudzoziemców¹⁴¹.

¹⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 4 października 2001 roku w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek, DzU 2001, nr 131, poz. 1458.

¹⁴¹ „Biuletyn Migracyjny” nr 11 z lutego 2007 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, s. 1.

Wykres 1. Cudzoziemcy w szkołach i placówkach oświatowych w rejonie warszawskim w roku szkolnym 2005/2006

Źródło: Dane Kuratorium Oświaty w Warszawie, za: „Biuletyn Migracyjny” nr 11 z lutego 2007 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, s. 1.

Dane dotyczące szkolnictwa mniejszości narodowych i etnicznych

Odrębne zagadnienie stanowi szkolnictwo dla mniejszości narodowych i etnicznych. Na mocy ustawy o mniejszościach narodowych¹⁴² w czasach współczesnych w Polsce funkcjonuje dziewięć oficjalnie uznanych mniejszości narodowych oraz cztery oficjalnie uznane mniejszości etniczne. Za przedstawiciela mniejszości narodowej może być uznany obywatel polski obcego pochodzenia. Do mniejszości narodowych w Polsce należy zaliczyć mniejszość niemiecką (147,1 tysięcy), białoruską (47,6 tysiąca), ukraińską (27,2 tysiąca), rosyjską (3,2 tysiąca), litewską (5,6 tysiąca), słowacką (1,7 tysiąca), żydowską (1,1 tysiąca), czeską (386 osób) oraz ormiańską (262 osoby); do mniejszości etnicznych – mniejszość romską (12,7 tysięcy), łemkowską (5,8 tysięcy), tatarską (447 osób) oraz karaïmską (43 osoby)¹⁴³. Mniejszości narodowe nie stanowią tematu raportu, niemniej jednak w kontekście

¹⁴² Ustawa z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, DzU 2005, nr 17, poz. 141.

¹⁴³ Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, <http://www.stat.gov.pl>

szkolnictwa warto o nich wspomnieć, ponieważ istnieją grupy imigranckie, które uczęszczają do szkół funkcjonujących jako szkoły mniejszości narodowych. Jest to możliwe, kiedy w Polsce zamieszkują zarówno tzw. zasiedziali przedstawiciele danej narodowości (funkcjonujący jako uznana ustawowo mniejszość narodowa), jak i tzw. nowi imigranci tej samej narodowości. Przykład takiej grupy stanowią Ormianie¹⁴⁴.

Zgodnie z artykułem 35 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej. Zgodnie z artykułem 13 ust. 2 Ustawy z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, na wniosek rodziców nauka języka oraz historii i kultury mniejszości narodowych może być prowadzona:

- w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach;
- w grupach, oddziałach lub szkołach – z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury;
- w międzyszkolnych zespołach nauczania.

Podręczniki szkolne i książki pomocnicze do kształcenia uczniów w zakresie niezbędnym do podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej mogą być dofinansowywane z budżetu państwa (ust. 5).

Zgodnie z § 1 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym¹⁴⁵, przedszkola, szkoły i placówki publiczne umożliwiają uczniom, należącym do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, podtrzymywanie i rozwijanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej przez prowadzenie nauki języka mniejszości narodowej lub etnicznej oraz nauki własnej historii i kultury.

¹⁴⁴ Patrz: Ł. Łotocki, *Pomiędzy swojskością a obcością? Imigranci z Armenii w Polsce*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

¹⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, DzU 2007, nr 214, poz. 1579.

Zgodnie z §4, nauczanie języka mniejszości lub języka regionalnego może być organizowane:

- w szkołach lub oddziałach z nauczaniem w języku mniejszości lub języku regionalnym, w których zajęcia edukacyjne są prowadzone w tym języku (z określonymi wyjątkami);
- w szkołach lub oddziałach, w których zajęcia edukacyjne są prowadzone w dwóch językach: polskim oraz języku mniejszości lub języku regionalnym, będącym drugim językiem nauczania;
- w szkołach lub oddziałach z dodatkową nauką języka mniejszości lub języka regionalnego, prowadzoną w formie odrębnych zajęć, w których zajęcia edukacyjne są prowadzone w języku polskim, z wyjątkiem zajęć z języka mniejszości lub języka regionalnego;
- w międzyszkolnych zespołach nauczania języka mniejszości lub języka regionalnego.

Podobnie wygląda organizacja nauczania języka mniejszości lub języka regionalnego w przedszkolach, o czym mówi §3 omawianego rozporządzenia. Oddziały, o których mowa, są organizowane, jeżeli na naukę języka mniejszości lub języka regionalnego zostanie zgłoszonych:

- w przedszkolu na poziomie danego oddziału – co najmniej 7 dzieci;
- w szkole podstawowej i gimnazjum na poziomie danej klasy – co najmniej 7 uczniów;
- w szkole ponadgimnazjalnej na poziomie danej klasy – co najmniej 14 uczniów (§5);

W przypadku, gdy liczba zgłoszonych uczniów jest mniejsza, nauczanie języka mniejszości lub języka regionalnego w szkołach organizuje się w grupach międzyoddziałowych lub międzyklasowych (§6). Jeżeli z powodu zbyt małej liczby zgłoszonych uczniów lub braku nauczyciela nie ma możliwości zorganizowania nauczania języka mniejszości lub języka regionalnego, organ prowadzący przedszkole lub szkołę organizuje zespoły międzyprzedszkolne lub międzyszkolne (§8 ust. 1). Liczba uczniów w zespole międzyprzedszkolnym lub międzyszkolnym nie może być mniejsza niż 3 i większa niż 20 (ust. 2).

W roku szkolnym 2005/2006 działało 725 różnych typów placówek szkolnych prowadzących zajęcia dla 47 575 uczniów należących do mniejszości narodowych¹⁴⁶.

¹⁴⁶ *Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007, s. 81–82.

Tabela 22. Liczba placówek szkolnych dla mniejszości narodowych w Polsce

Białoruska	Kaszubska	Litewska	Niemiecka	Słowacka	Ukraińska	Lemkowska	Ormiańska	Żydowska	Łącznie
40	104	17	350	11	162	37	2	2	725

Źródło: *Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007, s. 81.

Tabela 23. Liczba uczniów należących do mniejszości narodowych

Białoruska	Kaszubska	Litewska	Niemiecka	Słowacka	Ukraińska	Lemkowska	Ormiańska	Żydowska	Łącznie
3535	4478	686	35456	279	2740	295	40	66	47575

Źródło: *Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, op. cit., s. 82.

Budżet państwa wspiera finansowo funkcjonowanie mniejszości narodowych. W roku 2006 łączna kwota przeznaczona na działalność mniejszości narodowych (w tym na finansowanie wydatków edukacyjnych) wyniosła 114 961 749, 60 zł¹⁴⁷.

3.9. Dane dotyczące małżeństw mieszanych

W Polsce rocznie jest zawieranych około 3000–4000 małżeństw mieszanych, przy czym (w 2006 roku było to 3547 małżeństw). Najliczniej Polacy pobierają się z obywatelkami Ukrainy, Białorusi, Rosji, natomiast Polki z obywatelami Niemiec, Ukrainy i Wielkiej Brytanii. Wśród małżeństw mieszanych w Polsce przeważają małżeństwa Polek z cudzoziemcami.

¹⁴⁷ *Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, op. cit., s. 46.

Tabela 24. Malżeństwa mieszane: żona – cudzoziemka, mąż – Polak. Wybrane grupy cudzoziemców

Pochodzenie żony	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Razem
Ukraina	331	340	456	537	640	675	728	762	1 031	990	621	578	7 689
Białoruś	95	104	122	124	125	152	172	196	206	182	165	151	1 794
Rosja	119	151	127	142	121	111	105	97	90	95	76	94	1 328
Wietnam	15	42	110	310	23	18	34	23	53	87	41	26	782
Niemcy	61	63	53	74	68	82	63	79	62	55	40	39	739
Armenia	27	28	42	53	71	39	20	13	26	30	37	41	427
Litwa	41	40	33	41	21	28	29	29	20	19	23	21	345
USA	46	33	39	22	29	20	19	40	25	24	28	17	342
Wielka Brytania	–	–	12	5	8	15	8	15	13	5	4	14	99
Wszystkie małżeństwa mieszane z kobietą-cudzoziemką	920	977	1 166	1 541	1 321	1 359	1 380	1 433	1 709	1 678	1 223	1 184	15 891

Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego: za lata 1995–1997 uwzględniają obywatelstwo cudzoziemca, dane za lata 1998–2006 – poprzedni kraj jego osiedlenia, za: M. Okólski, *Recent trends in international migration*, Seria: Prace Migracyjne ISS, nr 28, Warszawa, październik 1999 r., s. 40; E. Kępińska, *Recent Trends in International Migration. The 2007 SOPEMI Report for Poland*, Seria: Prace Migracyjne, nr 29/87, Warszawa, grudzień 2007 r., s. 77.

Tabela 25. Małżeństwa mieszane: mąż-cudzoziemiec, żona-Polka. Wybrane grupy cudzoziemców

Pochodzenie męża	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Razem
Niemcy	748	698	649	632	621	629	538	565	531	466	483	465	7 025
Ukraina	89	108	106	119	160	152	156	175	251	197	168	138	1 819
Wielka Brytania	100	92	98	124	122	136	150	156	144	133	162	231	1 648
USA	185	138	126	99	115	111	128	150	123	153	126	108	1 562
Włochy	102	86	104	108	111	116	120	111	103	128	120	128	1 337
Holandia	120	111	78	102	96	104	108	111	131	108	91	97	1 257
Wietnam	45	79	152	251	54	48	73	52	73	171	78	41	1 117
Francja	63	76	61	71	79	74	94	79	64	80	86	83	910
Armenia	44	64	75	140	126	79	45	45	57	60	59	45	839
Kanada	46	43	30	46	67	54	61	69	66	62	51	36	631
Belgia	41	41	41	28	33	33	33	38	39	42	41	48	458
Szwecja	48	46	37	26	40	38	31	27	37	47	24	29	430
Białoruś	–	–	–	35	23	21	19	38	39	40	30	34	279
Turcja	–	–	–	21	16	20	29	22	39	40	26	54	267
Hiszpania	–	–	–	13	21	17	18	18	21	25	30	47	210
Wszystkie małżeństwa mieszane z mężczyzną-cudzoziemcem	2 320	2 177	2 206	2 428	2 318	2 178	2 115	2 119	2 258	2 402	2 260	2 363	27 144

Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego: za lata 1995–1997 uwzględniają obywatelstwo cudzoziemca, dane za lata 1998–2006 – poprzedni kraj jego osiedlenia, za: M. Okólski, *Recent Trends in International Migration*, op. cit., s. 41; E. Kępińska, *Recent Trends in International Migration....*, op. cit., s. 76.

3.10. Dane dotyczące przestępczości

Dane dotyczące cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przestępstw oraz pokrzywdzonych w wyniku przestępstw

Komenda Główna Policji gromadzi dane o cudzoziemcach podejrzanych o popełnienie przestępstw od 1992 roku, natomiast dane o cudzoziemcach pokrzywdzonych w wyniku przestępstw gromadzi od 1994 roku. Rocznie o popełnienie przestępstwa podejrzewanych było w tym czasie od około 2000 do ponad 8000 cudzoziemców. Najwięcej cudzoziemców podejrzanych było w 1997 roku (8306 osób) oraz w 2001 roku (7601 osób). W ostatnich latach możemy obserwować spadek liczby cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przestępstw. Jeżeli chodzi o cudzoziemców pokrzywdzonych w wyniku przestępstw, liczba ta wynosi około 2500 – 10 000 rocznie. Najwięcej cudzoziemców pokrzywdzonych zostało w 1995 roku (10 248 osób). Od roku 1996 liczba pokrzywdzonych cudzoziemców spada. Najwięcej podejrzanych cudzoziemców to obywatele: Ukrainy, Białorusi, Armenii, Niemiec, Rosji (ich jest też w Polsce najwięcej). Najczęściej poszkodowane grupy to obywatele: Niemiec, Ukrainy, Białorusi, Wielkiej Brytanii, Holandii, Szwecji i Francji.

Tabela 26. Cudzoziemcy podejrzani o popełnienie przestępstw oraz cudzoziemcy pokrzywdzeni w latach 1992–2008		
Rok	Ogółem podejrzanych cudzoziemców	Ogółem osoby pokrzywdzone
1992	3 575	–
1993	3 010	–
1994	3 983	6 986
1995	6 349	10 248
1996	6 956	7 919
1997	8 306	7 644
1998	6 390	7 141
1999	6 017	6 424
2000	5 106	6 079
2001	7 061	4 811
2002	6 815	4 456
2003	5 591	4 272
2004	3 870	4 290
2005	3 146	4 056
2006	2 478	2 936
2007	2 293	2 161
2008	2 141	1 463

Źródło: Dane Komendy Głównej Policji.

**Tabela 27. Cudzoziemcy podejrzani o popełnienie przestępstw według obywatelstwa w latach 2000–2008.
Wybrane grupy cudzoziemców**

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Ukraina	1 895	2 818	3 282	2 566	1 404	914	658	588	398	14 523
Białoruś	1 140	1 483	1 082	942	656	419	361	354	206	6 643
Armenia	370	494	515	344	324	287	209	121	118	2 782
Niemcy	276	462	412	398	303	298	213	193	168	2 723
Rosja	312	410	295	256	191	184	166	172	169	2 155
Litwa	154	282	242	226	194	182	139	173	176	1 768
Bułgaria	177	186	142	92	74	79	49	57	119	975
Rumunia	120	131	104	45	55	76	61	55	170	817
Wietnam	61	57	65	62	59	76	61	43	50	534
Wszystkie kraje	5 106	7 061	6 815	5 591	3 870	3 146	2 478	2 293	2 141	38 501

Źródło: Dane Komendy Głównej Policji.

	Ogółem podejrzanych cudzoziemców	Tabela 28. Cudzoziemcy podejrzani o popełnienie przestępstw w latach 2000–2006 według wybranych kwalifikacji prawnych																	
		Zabójstwo	Uszczerbek na zdrowiu	Bójka lub pobicie	Zgwałcenie	Kradzież cudzej rzeczy	W tym: samochod	Kradzież z włamaniem	Rozbój wymuszenie	Oszustwo kryminalne + gospodarcze	Fałszerstwo kryminalne + gospodarcze	Paserstwo	Korupcja przestępstwo	Przestępstwo KKS	Drogo-we	Ustawa o zapobiegająca narkomanii	Nielegalne posiadanie broni	Nielegalne przekroczenie granicy	Inne
2000																			
Ogółem	5 106	33	43	96	27	264	55	209	371	95	354	194	130	739	400	53	31	15	2 052
2001																			
Ogółem	7 061	27	49	56	17	358	52	153	314	81	379	248	157	1 272	1 495	82	47	34	2 292
2002																			
Ogółem	6 815	23	33	69	19	267	19	115	216	93	362	297	133	1 448	1 497	82	32	14	2 115
2003																			
Ogółem	5 591	22	28	53	7	210	37	113	140	78	359	228	97	1 315	1 291	60	23	48	1 519
2004																			
Ogółem	3 870	14	17	57	10	140	9	68	93	93	279	240	141	519	914	63	29	62	1131
2005																			
Ogółem	3146	4	26	46	4	181	9	41	57	83	335	171	174	165	867	94	17	31	850
2006*																			
Ogółem	2 006	3	17	25	4	133	11	20	36	60	285	81	121	66	591	72	9	11	472

*Dane za rok 2006 dotyczą okresu styczeń–październik.

Źródło: Dane Komendy Głównej Policji.

**Tabela 29. Cudzoziemcy pokrzywdzeni według obywatelstwa w latach 2000–2008.
Wybrane grupy cudzoziemców**

Obywatelstwo	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Razem
Niemcy	3 013	2 341	2 271	2 139	2 301	1 986	1 153	690	434	15 175
Ukraina	583	403	322	251	214	230	201	160	88	2 452
Białoruś	353	358	294	207	140	115	76	72	34	1 649
Wielka Brytania	134	103	82	93	102	141	193	171	147	1 166
Holandia	157	116	127	117	142	140	110	84	54	1 047
Szwecja	200	138	115	145	141	114	77	50	35	1 015
Francja	127	103	91	129	130	168	128	74	59	1 009
Rosja	159	150	127	91	56	47	51	79	32	792
Włochy	81	91	102	100	100	104	83	74	46	781
Czechy	103	73	57	73	67	70	52	40	45	580
Słowacja	46	41	34	52	50	66	95	78	22	484
Dania	87	44	57	75	57	59	45	28	25	477
Litwa	76	68	66	67	32	58	20	42	22	451
Norwegia	73	50	50	51	60	54	59	49	40	427
Belgia	59	47	34	51	40	56	46	24	41	398
Austria	44	35	47	40	51	59	17	22	18	333
Bułgaria	49	70	52	16	19	18	20	5	20	269
Szwajcaria	39	30	23	38	39	31	25	21	11	257
Węgry	20	29	14	32	30	43	30	13	6	217
Wietnam	22	22	16	15	38	37	25	10	14	199
Finlandia	30	27	15	18	18	20	18	14	14	174
Łotwa	30	15	20	25	12	19	15	25	9	170
Rumunia	50	21	17	16	7	11	15	14	11	162
Armenia	20	43	20	14	18	12	17	7	4	155
Irlandia	9	6	7	7	9	15	24	36	12	125
Turcja	14	16	11	7	19	16	8	12	8	111
Mongolia	29	14	22	6	15	7	9	1	2	104
Mołdawia	22	18	15	8	5	1	15	3	2	89
Estonia	7	10	5	9	7	13	4	3	5	63
Wszystkie kraje	6 079	4 811	4 456	4 272	4 290	4 056	2 936	2 161	1 463	34 524

Źródło: Dane Komendy Głównej Policji.

Dane dotyczące przestępstw na tle rasowym

Jeżeli chodzi o liczbę przestępstw na tle rasowym należy ona do niskich (około 100–200 rocznie). Można zaobserwować jej nieznaczny wzrost w ostatnim czasie, warto jednak zaznaczyć, że wzrasta także wykrywalność takich przestępstw. Wśród najczęstszych przestępstw na tle rasowym występują przestępstwa z artykułu 256 Kodeksu karnego (znieważanie z powodu pochodzenia etnicznego oraz nawoływanie do nienawiści na tle

etnicznym i rasowym; w roku 2007 – 82 przypadki)¹⁴⁸. Rośnie przy tym liczba osób skazanych sędziwnie za przestępstwa o charakterze rasistowskim¹⁴⁹.

Tabela 30. Akty przemocy oraz przestępstwa na tle rasowym w latach 2000-2007 według państwa członkowskiego Unii Europejskiej

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Belgia	757	751	727	848	1021	1224	1359	1289
Czechy	364	452	473	335	364	253	248	196
Dania	28	116	68	53	37	87	96	35
Niemcy	–	14 725	12 933	11 576	12 553	15 914	18 142	17607
Francja	903	424	1 317	833	1 574	979	923	707
Irlandia	72	42	100	62	84	94	173	224
Austria	450	528	465	436	322	406	419	752
Polska	215	103	94	111	113	172	150	238
Słowacja	35	40	109	119	79	121	188	155
Finlandia	495	448	364	522	558	669	748	698
Szwecja	2 703	2 785	2 391	2 436	2 414	2 383	2 575	2 813
Anglia i Walia	47 614	52 638	54 858	47 810	53 113	56 654	59 071	61 262
Szkocja			1 699	2 673	3 097	3 856	4 294	4 474

Źródło: Na podstawie: *European Union Agency for Fundamental Rights, Annual Report 2009*, s. 25.

Skargi do rzecznika praw obywatelskich dotyczące przestępstw na tle rasowym stanowią również niewielki margines, podobnie jak sprawy cudzoziemców¹⁵⁰ czy mniejszości narodowych w ogóle (przykładowo, z raportów Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że liczba skarg przedstawicieli mniejszości narodowych wynosi około 30 na 50 000 skarg ogółem rocznie¹⁵¹).

¹⁴⁸ A. Mikulska, *Ksenofobia i dyskryminacja na tle etnicznym w Polsce – zarys sytuacji*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, luty 2008, s. 7.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 8

¹⁵⁰ J. Arcimowicz, *Jak wypadamy w roli gospodarzy? Cudzoziemcy i ich prawa w działalności rzecznika praw obywatelskich*, w: E. Nowicka, B. Cieślińska (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomiedzy marginalizacją a integracją*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005, s. 220.

¹⁵¹ S. Łodziński, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 232.

3.11. Dane dotyczące organizacji społecznych podejmujących problematykę integracji i dyskryminacji etnicznej

Zgodnie z artykułem 3 ust. 2 Ustawy z 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie¹⁵², organizacjami pozarządowymi są niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej. Formy prawne organizacji pozarządowych w Polsce to przede wszystkim stowarzyszenia i fundacje. Zgodnie z artykułem 9 Ustawy z 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach¹⁵³, stowarzyszenie może założyć 15 osób. Tzw. stowarzyszenie zwykłe – nieposiadające osobowości prawnej – mogą założyć trzy osoby (artykuł 40, ust. 2). Artykuł 4 wspomnianej ustawy mówi, że cudzoziemcy mający miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mogą zrzeszać się w stowarzyszeniach, zgodnie z przepisami obowiązującymi obywateli polskich (ust. 1), natomiast cudzoziemcy niemający miejsca zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mogą wstępować do stowarzyszeń, których statuty przewidują taką możliwość (ust. 2). Zgodnie z artykułem 1 Ustawy z 6 kwietnia 1984 roku o fundacjach¹⁵⁴, fundacja może być ustanowiona dla realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, w szczególności, takich jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami. Fundacje mogą ustanawiać osoby fizyczne niezależnie od ich obywatelstwa i miejsca zamieszkania bądź osoby prawne mające siedziby w Polsce lub za granicą (artykuł 2 ust. 1). Siedziba fundacji powinna znajdować się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (ust. 2). Zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, organizacja pozarządowa działająca w sferze społecznie użytecznej oraz spełniająca określone warunki może uzyskać status organizacji pożytku publicznego, z czym wiąże się określone przywileje, w tym możliwość przekazania przez podatników 1% podatku dochodowego na tę organizację (art. 27).

¹⁵² Ustawa z 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, DzU 2003, nr 96, poz. 873 z późn. zm.

¹⁵³ Ustawa z 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach, DzU 1989, nr 20, poz. 104 z późn. zm.

¹⁵⁴ Ustawa z 6 kwietnia 1984 roku o fundacjach, DzU 1984, nr 21, poz. 97 z późn. zm.

W Polsce w 2006 roku zarejestrowanych było 55 016 stowarzyszeń i ponad 8000 fundacji¹⁵⁵. Za 2007 rok podatnicy mogli odprowadzić 1% podatku na ponad 5624 organizacji pożytku publicznego¹⁵⁶. Jeżeli chodzi o odsetek osób zrzeszonych w jakiegokolwiek organizacji (stowarzyszeniu, partii, komitetach, radach, grupach religijnych, związków i kołach), członkostwo w latach 2003 i 2005 deklarowało 12%, natomiast w 2007 roku – 15% Polaków¹⁵⁷, co na tle krajów Europy Zachodniej stanowi niski odsetek¹⁵⁸.

Stowarzyszenia podejmujące problematykę imigrancką, etniczną i mniejszościową działające w Polsce można podzielić na pięć typów¹⁵⁹:

1. Organizacje, mające na celu podtrzymywanie kontaktów międzynarodowych oraz popularyzowanie innych kultur (np. Stowarzyszenia Przyjaźni Polsko-Amerykańskiej, Polsko-Austriackiej, Polsko-Francuskiej itp.).
2. Organizacje utworzone przez mniejszości narodowe, mające na celu podtrzymywanie tożsamości narodowej etnicznej (np. Ormiańskie Towarzystwo Kulturalne, Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej itp.).
3. Organizacje utworzone przez nowych imigrantów, mające na celu działania samopomocowe, powoływane ze względu na narodowość imigrantów (np. Stowarzyszenie Wietnamczyków w Polsce), kategorię imigrantów (np. Stowarzyszenie Uchodźców w Polsce), obszar życia, do którego się odnoszą (np. Stowarzyszenie Małżeństw Polaków z Obcokrajowcami).
4. Organizacje utworzone przez obywateli polskich, zajmujące się bezpośrednią pomocą skierowaną do imigrantów (np. Caritas Polska, Polska Akcja Humanitarna, Polski Czerwony Krzyż, Fundacja „Ocalenie”, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej) bądź pośrednim wpływaniem na sytuację imigrantów, np. poprzez działalność edukacyjną, medialną itp. (np. Stowarzyszenie na rzecz Integracji i Ochrony Cudzoziemców „Proxenia”).

¹⁵⁵ Raport: J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007, s. 264.

¹⁵⁶ <http://www.pozytek.gov.pl>

¹⁵⁷ Raport: J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 260.

¹⁵⁸ Ibidem, s. 256.

¹⁵⁹ Ł. Łotocki, *Immigration in Poland in the context of non-governmental organizations activity*, w: *Contemporary migration issues: migration and society. Legal framework of migration versus human rights*, Wydawnictwo Prywatnej Wyższej Szkoły Biznesu i Administracji, Warszawa 2005, s. 345–346; lista organizacji zajmujących się pomocą integracyjną dla cudzoziemców, patrz np. www.mpips.gov.pl, a także G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Życie w Polsce. Krok po kroku. Poradnik dla cudzoziemców poszukujących ochrony*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2008 lub G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Jak pomagać cudzoziemcom poszukującym w Polsce ochrony? Poradnik dla instytucji publicznych i organizacji pozarządowych*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2008.

5. Organizacje, które nie identyfikują się z żadnymi mniejszościami narodowymi ani grupami imigranckimi, przy czym swoją działalność przedstawiają jako przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji etnicznej (np. Stowarzyszenie „Otwarta Rzeczpospolita”, Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”).

Typy powyższe mogą w praktyce krzyżować się. Do zaproponowanej klasyfikacji należałoby dodać rozmaite organizacje obywatelskie działające w różnych obszarach życia na rzecz rozmaitych grup społecznych, w tym imigrantów bądź przedstawicieli mniejszości narodowych, jednakże nie wyodrębnionych jako szczególnej grupy, a traktowanych jako jedna z wielu kategorii.

Dane Głównego Urzędu Statystycznego mówią o 141 stowarzyszeniach narodowościowych i etnicznych w Polsce w latach 2000–2002 oraz o 153 w latach 2003–2005. Najwięcej stowarzyszeń narodowościowych zanotowano wśród mniejszości niemieckiej (76 w latach 2003–2005), romskiej (24), białoruskiej (10) ukraińskiej (9), żydowskiej (6)¹⁶⁰. Stowarzyszenia narodowościowe są tworzone głównie przez przedstawicieli tzw. zasiedziałyłch mniejszości narodowych, a w o wiele mniejszym stopniu przez imigrantów. Takie jednak również powstają. Bywa, że organizacje tworzone przez mniejszość narodową stają się pomostem integracyjnym dla nowych imigrantów (jak to ma np. miejsce w przypadku mniejszości ormiańskiej)¹⁶¹.

Dane Głównego Urzędu Statystycznego nie zawierają kompletnej informacji o organizacjach społecznych związanych z problematyką imigrantów. Przykładowo, dane te informują o dwóch stowarzyszeniach ormiańskich w Polsce, przy czym w praktyce stowarzyszeń takich jest co najmniej sześć (do czego trzeba dołączyć organizacje niezarejestrowane)¹⁶². Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że informacje dotyczące członków stowarzyszeń mogą być znacznie przeszacowane, jak to prawdopodobnie jest np. w przypadku mniejszości niemieckiej. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2003–2005, stowarzyszenia mniejszości niemieckiej liczyły 244 103 członków, przy czym w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku narodowość niemiecką zadeklarowało 152 897 osób (w tym 147 094 posiadających polskie obywatelstwo).

¹⁶⁰ *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2003–2005*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 177.

¹⁶¹ Patrz L. Łotocki, *Pomiędzy swojskością a obcością?...*, op. cit.

¹⁶² *Ibidem*.

Tabela 31. Członkowie stowarzyszeń narodowościowych oraz deklaracje narodowościowe w NSP 2002

Narodowość	Liczba stowarzyszeń	Łączna liczba członków	Deklaracje narodowościowe w NSP 2002
Status mniejszości narodowych			
Niemiecka	76	24 4103	152 897
Ukraińska	9	8 966	30 957
Białoruska	10	5 500	48 737
Żydowska	6	4 033	1 133
Słowacka	1	2 644	2 001
Litewska	5	2 254	5 846
Ormiańska	2	115	1 082
Rosyjska	1	82	6 103
Status mniejszości etnicznych			
Romska	24	18 298	12 855
Łemkowska	4	948	5 863
Karaimska	1	27	45
Tatarska	1	-	312
Brak statusu mniejszości			
Francuska	3	783	1 633
Grecka	1	756	1 404
Bułgarska	2	180	1 112
Wietnamska	1	178	1 808
Węgierska	1	45	579
Hinduska	1	25	234
Macedońska	1	-	286
Syryjska	2	-	495

Źródło: *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2003–2005*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 177.

3.12. Dane dotyczące pomocy społecznej dla imigrantów

Zgodnie z artykułem 5 Ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej¹⁶³, prawo do świadczeń z pomocy społecznej przysługuje m.in.: cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony udzielonego w związku ze ściśle określonymi okolicznościami, w związku z uzyskaniem w Rzeczypospolitej Polskiej statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej, a także zgody na pobyt tolerowany (w ostatnim przypadku jest to pomoc w formie schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego). Ponadto prawo do świadczeń w formie interwencji kryzysowej, schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego przysługuje cudzoziemcowi, który jest ofiarą handlu ludźmi (artykuł 5a).

Zgodnie z artykułem 91 ust. 1 uchodźcy i cudzoziemcowi, któremu udzielono ochrony uzupełniającej udziela się pomocy mającej na celu wspieranie procesu jego integracji. Pomocy tej udziela się w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy i obejmuje ona przede wszystkim:

- świadczenia pieniężne na utrzymanie i pokrycie wydatków związanych z nauką języka polskiego;
- opłacanie składki na ubezpieczenie zdrowotne;
- pracę socjalną;
- poradnictwo specjalistyczne;
- udzielanie informacji i wsparcia w kontaktach z innymi instytucjami (artykuł 92 ust. 1).

Pomoc jest realizowana w ramach indywidualnego programu integracji, uzgodnionego między Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie a cudzoziemcem, określającego m.in. wysokość, zakres i formy pomocy, w zależności od indywidualnej sytuacji życiowej cudzoziemca i jego rodziny (artykuł 93 ust. 1).

¹⁶³ Ustawa z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, DzU 2004, nr 64, poz. 593, z późn. zm.

Z danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej¹⁶⁴ wynika, że świadczenia z pomocy społecznej w latach 2005–2006 dla osób pochodzących z państw trzecich były udzielone w formie: zasiłku stałego, zasiłku celowego, zasiłku okresowego, zasiłku celowego specjalnego, zasiłku rodzinnego, zasiłku pogrzebowego, zasiłku pielęgnacyjnego, zasiłku zwrotnego, zasiłku bezzwrotnego, obiadów dla dzieci w szkołach, posiłków, dożywiania, pomocy rzeczowej, usług opiekuńczych, bonów, zasiłku z tytułu samotnego wychowywania dzieci, zaliczki alimentacyjnej, usług gospodarczych, usług pielęgnacyjnych, świadczeń pieniężnych, wyprawki dla dzieci, becikowego, pobytu w ośrodku opiekuńczym, dodatku mieszkaniowego, dodatku z tytułu wielodzietności, schronienia, opłacenia składki na ubezpieczenie zdrowotne, pobytu w placówce, zasiłku na dziecko w rodzinie zastępczej, zasiłku alimentacyjnego, dodatku z tytułu pozostawania na urlopie wychowawczym, dodatku z tytułu urodzenia dziecka, świadczeń rodzinnych. Łączna suma świadczeń z pomocy społecznej udzielonych osobom pochodzącym spoza Unii Europejskiej wyniosła w 2005 roku – 356 188,29 zł i dotyczyła łącznie 202 rodzin, natomiast w 2006 roku – 869 823 zł i dotyczyła łącznie 375 rodzin. Wśród beneficjentów pomocy społecznej pochodzących spoza Unii Europejskiej pobierających świadczenia z pomocy społecznej w 2005 roku byli przybysze z następujących krajów: Ukrainy (92 rodziny), Rosji (30 rodzin), Białorusi (25 rodzin), Armenii (10 rodzin), Bułgarii (10 rodzin), Kazachstanu (5 rodzin), Jugosławii (4 rodziny), Rumunii (4 rodziny), Wietnamu (3 rodziny). W 2006 roku były to osoby z: Ukrainy (195 rodzin), Rosji (41 rodzin), Białorusi (34 rodziny), Armenii (21 rodzin), Kazachstanu (14 rodzin), Bułgarii (13 rodzin), Rumunii (8 rodzin), Serbii i Czarnogóry (5 rodzin), Wietnamu (5 rodzin), Bośni i Hercegowiny (4 rodziny), Libanu (4 rodziny), Mołdawii (4 rodziny).

W latach 2004–2006 świadczenia z pomocy społecznej dla osób posiadających status uchodźcy były udzielone w formie: zasiłku stałego, zasiłku celowego, obiadów dla dzieci w szkołach, zasiłku okresowego, zasiłku rodzinnego, zasiłku pielęgnacyjnego, świadczeń pieniężnych, ubezpieczenia zdrowotnego, zasiłku celowego specjalnego, paczek świątecznych, posiłków, zasiłku celowego zwrotnego, pomocy rzeczowej, talonów do sklepu. Łączna suma świadczeń z pomocy społecznej udzielonych osobom posiadającym status uchodźcy wynosiła w 2004 roku – 162 721,7 zł i dotyczyła łącznie 48 rodzin, w 2005 roku – 163 914,90 zł i dotyczyła łącznie 54 rodzin, w 2006 roku – 203 234,20 zł i dotyczyła łącznie 76 rodzin. Wśród beneficjentów posiadających status uchodźcy pobierających świadczenia z

¹⁶⁴ Wszelkie poniższe dane dotyczące pomocy społecznej pochodzą ze sprawozdań Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

pomocy społecznej znaleźli się w 2004 roku przybysze z następujących krajów: Czeczenii (7 rodzin), Białorusi (4 rodziny), Bośni i Hercegowiny (3 rodziny), Kamerunu (3 rodziny), Rosji (3 rodziny), Somalii (3 rodziny), Sri Lanki (3 rodziny), Armenii (2 rodziny), Azerbejdżanu (2 rodziny), Jugosławii (2 rodziny), Kuby (2 rodziny), Afganistanu (1 rodzina), Angoli (1 rodzina), Chin (1 rodzina), Egiptu (1 rodzina), Etiopii (1 rodzina), Gruzji (1 rodzina), Indii (1 rodzina), Konga (1 rodzina), Pakistanu (1 rodzina), Palestyny (1 rodzina), Tybetu (1 rodzina), Ukrainy (1 rodzina), Zairu (1 rodzina) i bez obywatelstwa (1 rodzina). W 2005 roku były to osoby z: Czeczenii (24 rodziny), Białorusi (4 rodziny), Bośni i Hercegowiny (2 rodziny), Etiopii (2 rodziny), Gruzji (2 rodziny), Pakistanu (2 rodziny), Palestyny (2 rodziny), Somalii (2 rodziny), Sri Lanki (2 rodziny), Armenii (1 rodzina), Afganistanu (1 rodzina), Angoli (1 rodzina), Azerbejdżanu (1 rodzina), Egiptu (1 rodzina), Kamerunu (1 rodzina), Konga (1 rodzina), Liberii (1 rodzina), Sierra Leone (1 rodzina), Sudanu (1 rodzina), Syrii (1 rodzina) i Turcji (1 rodzina). W roku 2006 byli to przybysze z: Czeczenii (47 rodzin), Białorusi (6 rodzin), Iranu (3 rodziny), Sri Lanki (3 rodziny), Armenii (2 rodziny), Bośni i Hercegowiny (2 rodziny), Libanu (2 rodziny), Pakistanu (2 rodziny), Somalii (2 rodziny), Azerbejdżanu (1 rodzina), Kazachstanu (1 rodzina), Kuby (1 rodzina), Maroka (1 rodzina), Palestyny (1 rodzina), Ukrainy (1 rodzina) i Zimbabwe (1 rodzina).

W latach 2004–2006 świadczenia z pomocy społecznej dla osób posiadających zgodę na pobyt tolerowany były udzielone w formie: zasiłku stałego, zasiłku celowego, obiadów w szkole dla dzieci, zasiłku okresowego, zasiłku rodzinnego, zasiłku celowego specjalnego, zasiłku alimentacyjnego, zasiłku pogrzebowego, pomocy rzeczowej, paczek świątecznych, talonów do sklepu, świadczeń pielęgnacyjnych, posiłków, świadczenia pieniężnego, zasiłku pielęgnacyjnego, świadczeń rodzinnych, biletów komunikacji miejskiej, składek na ubezpieczenie, schronienia. Łączna suma świadczeń z pomocy społecznej udzielonych osobom posiadającym zgodę na pobyt tolerowany wynosiła w 2004 roku – 104 673,4 zł i dotyczyła łącznie 63 rodzin, w 2005 roku – 164 073,3 zł i dotyczyła łącznie 91 rodzin, a w 2006 roku – 498 336,3 zł i dotyczyła łącznie 249 rodzin. Wśród beneficjentów pomocy społecznej posiadających zgodę na pobyt tolerowany pobierających świadczenia z pomocy społecznej w 2004 roku znaleźli się przybysze z następujących krajów: Czeczenii (17 rodzin), Ukrainy (15 rodzin), Rosji (3 rodziny), Białorusi (5 rodzin), Armenii (4 rodziny), Afganistanu (3 rodziny), Algierii (2 rodziny), Bułgarii (2 rodziny), Azerbejdżanu (1 rodzina), Indii (1 rodzina), Kazachstanu (1 rodzina), Pakistanu (1 rodzina), Rumunii (1 rodzina), Somalii (1 rodzina), Sri Lanki (1 rodzina). W 2005 roku były to osoby z: Czeczenii (58 rodzin), Białorusi

(8 rodzin), Ukrainy (7 rodzin), Afganistanu (5 rodzin), Armenii (2 rodziny), Somalii (2 rodziny), Bangladeszu (1 rodzina), Bułgarii (1 rodzina), Iraku (1 rodzina), Pakistanu (1 rodzina), Rumunii (1 rodzina), Syrii (1 rodzina), Uzbekistanu (1 rodzina), Zimbabwe (1 rodzina); a w 2006 roku z: Czeczenii (181 rodzin), Ukrainy (33 rodziny), Afganistanu (5 rodzin), Białorusi (4 rodziny), Togo (4 rodziny), Bułgarii (3 rodziny), Armenii (2 rodziny), Kamerunu (2 rodziny), Libanu (2 rodziny), Serbii i Czarnogóry (2 rodziny), Bangladeszu (1 rodzina), Dagestanu (1 rodzina), Iranu (1 rodzina), Kazachstanu (1 rodzina), Kenii (1 rodzina), Nigerii (1 rodzina), Pakistanu (1 rodzina), Palestyny (1 rodzina), Rumunii (1 rodzina), Syrii (1 rodzina), Uzbekistanu (1 rodzina).

Jeżeli chodzi o indywidualne programy integracji (IPI) kierowane do uchodźców, w 2004 roku w Powiatowych Centrach Pomocy Rodzinie było realizowanych 167 takich programów, a zakończonych – 56. Przerwano 39 programów. Wśród osób objętych indywidualnymi programami integracji realizowanymi w 2004 roku najliczniej byli reprezentowani przybysze z Czeczenii (139 rodzin, 442 osoby). Łączna liczba osób objętych IPI w 2004 roku wyniosła 486. Na pomoc uchodźcom w ramach programów wydano 1 273 403 zł. W 2005 roku było realizowanych 196 programów, zostały zakończone 53 programy, przerwano natomiast 56 programów. Wśród osób objętych indywidualnymi programami integracji realizowanymi w 2005 roku najliczniej byli reprezentowani również przybysze z Czeczenii (160 rodzin, 497 osób). Łączna liczba osób objętych IPI w 2005 roku wyniosła 554. Na pomoc uchodźcom w ramach programów wydano 1 614 792 zł. W 2006 roku były realizowane 244 indywidualne programy integracji, zostały zakończone 72 programy, przerwano natomiast 46 programów. Przybysze z Czeczenii stanowili głównych świadczeniobiorców (218 rodzin, 693 osoby). Łączna liczba osób objętych IPI w 2006 roku wyniosła 741. Na pomoc uchodźcom w ramach programów wydano 2 559 482 zł. W 2007 roku w Powiatowych Centrach Pomocy Rodzinie było realizowanych 211 indywidualnych programów integracji, zostało zakończonych 111 programów, przerwano natomiast 52 programy. Łączna liczba osób objętych IPI w 2007 roku wyniosła 640. Na pomoc uchodźcom w ramach programów wydano 1 895 646 zł.

4. Stosunek Polaków do cudzoziemców w świetle badań opinii publicznej

Autorzy i komentatorzy badań socjologicznych prowadzonych w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wskazywali niekiedy na wyższy stopień niechęci Polaków do „obcych etnicznie” niż miało to miejsce w krajach Europy Zachodniej. Niektórzy socjologowie posuwali się wręcz do takich stwierdzeń, jak to, że: „obecnie jesteśmy jednymi z najbardziej ksenofobicznych Europejczyków”¹⁶⁵.

W rozmaitych badaniach pojęcie „ksenofobii” stosuje się jednak bardzo szeroko. Jako wskaźniki ksenofobii traktuje się np. stosunek do przyjazdu cudzoziemców do kraju, stopień zainteresowania warunkami życia imigrantów, stosunek do udzielania pomocy imigrantom itp. (patrz wcześniej). Zbigniew Bokszański przytacza przykładowo badanie międzynarodowe *International Social Survey Programme* (ISSP) z 1995 roku, dotyczące tzw. indeksu ksenofobii¹⁶⁶. W badaniu tym, respondenci mieli wyrazić na pięciopunktowej skali (gdzie 0 to odpowiedź najbardziej sprzyjająca „obcym”, a 4 – najbardziej nieprzyjazna) swój stosunek do poniższych twierdzeń:

- przybysze z innych krajów przyczyniają się do zwiększenia przestępczości;
- przybysze z innych krajów przyczyniają się do rozwoju gospodarki;
- przybysze z innych krajów odbierają pracę ludziom urodzonym tutaj;
- przybysze z innych krajów czynią kraj bardziej otwarty na nowe idee i inne kultury.

Wspomniany indeks zawierał się w skali 0–16, gdzie 16 oznaczało najwyższe natężenie tak rozumianej „ksenofobii”. Niezależnie od trafności operacjonalizacji pojęcia „ksenofobia” (w moim przekonaniu błędnej; należało raczej mówić o obawach), Polska z wynikiem 8,8 plasowała się na dość wysokiej pozycji na tle innych krajów.

¹⁶⁵ A. Grzymała-Kazłowska, *Trzy wymiary tolerancji w Polsce i Europie*, w: A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 195.

¹⁶⁶ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 184.

Tabela 1. Badanie międzynarodowe *International Social Survey Programme (ISSP)* z 1995 roku, dotyczące tzw. indeksu ksenofobii

Kraj	Indeks „ksenofobii”
Australia	6,2
Szwecja	7,6
Niemcy	7,9
Wielka Brytania	8,2
Polska	8,8
Holandia	7,6
Węgry	11,1
Słowacja	10,5

Źródło: Z. Bokszański, op. cit., s. 185.

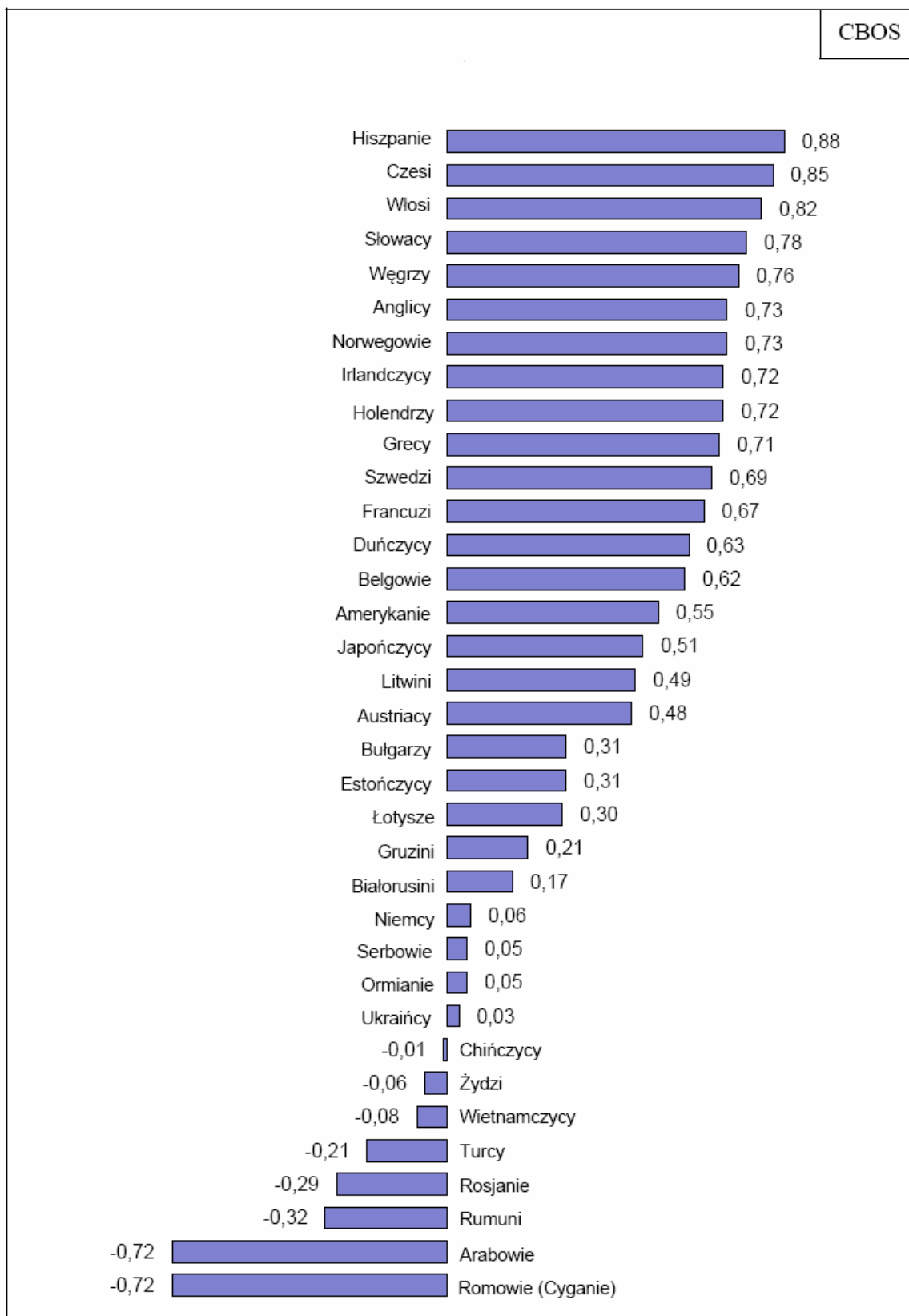
W niniejszym opracowaniu przytaczam wyniki nowszych badań opinii publicznej dotyczące stosunku do „obcych” etniczne.

4.1. Stosunek Polaków do poszczególnych narodów

Wyniki badań opinii publicznej wskazują, że najbardziej lubiane przez Polaków obce grupy narodowe i etniczne to: Włosi, Czesi, Hiszpanie, Słowacy i Anglicy; najbardziej nie lubiane – Romowie (Cyganie), Arabowie, Rumuni, Rosjanie¹⁶⁷. Jednocześnie w przypadku najbardziej nie lubianych grup można zaobserwować stopniowy wzrost sympatii i spadek niechęci w ciągu ostatnich lat. Pomimo więc przewagi niechęci nad sympatią w przypadku tych grup, trend wskazuje na poprawę stosunku Polaków do cudzoziemców.

¹⁶⁷ *Stosunek Polaków do innych narodów*, Komunikat z badań, CBOS, BS/193/2008, Warszawa, grudzień 2008 r., s. 2.

Wykres 1. Stosunek Polaków do poszczególnych narodów w 2008 roku
 Średnie na skali od -3 (maksymalna niechęć) do +3 (maksymalna sympatia)

Źródło: *Stosunek Polaków do innych narodów...*, op. cit., s. 5. Badanie przeprowadzono w 2008 roku na reprezentatywnej próbie losowej 1011 dorosłych mieszkańców Polski.

Tabela 2. Zmiany sympatii do poszczególnych narodów

Narody	Wskazania respondentów według terminów badań														
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	w procentach														
Amerykanie	62	58	63	59	64	61	54	50	58	56	45	46	49	44	47
Anglicy	47	41	51	51	55	50	45	44	51	49	46	50	50	53	51
Arabowie	-	-	-	-	-	-	-	-	16	13	11	8	9	12	21
Austriacy	41	37	48	49	47	43	40	37	40	36	31	30	36	36	43
Belgowie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33	39	40	42
Białorusini	19	17	18	21	22	19	18	26	26	22	21	18	23	27	34
Bułgarzy	19	16	23	23	23	20	20	25	26	24	22	19	24	29	35
Chińczycy	-	-	-	-	-	21	19	22	26	22	20	16	18	22	31
Czesi	38	30	43	44	45	41	44	47	50	50	49	46	52	53	53
Duńczycy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	32	40	41	45
Estończycy	-	-	-	-	-	-	-	24	31	28	26	21	28	30	33
Francuzi	61	51	67	62	60	58	53	55	51	48	45	43	48	52	49
Grecy	-	-	-	-	-	-	-	43	44	45	44	41	47	49	46
Gruzini	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	35
Hiszpanie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47	47	53	49	52
Holandrzy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	42	42	48	48	46
Irlandczycy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	43	49	54	47
Japończycy	-	-	43	48	43	35	33	33	39	36	32	31	30	34	42
Litwini	24	22	35	36	36	29	30	36	38	36	38	32	36	38	41
Łotysze	-	-	-	-	-	-	-	26	29	29	29	25	29	30	33
Niemcy	23	26	35	43	38	32	31	32	38	36	33	34	33	30	38
Norwegowie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	46
Ormianie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	27
Romowie (Cyganie)	-	6	10	12	10	10	13	17	15	16	15	13	14	14	21
Rosjanie	17	16	17	21	20	19	17	23	24	22	18	16	22	24	30
Rumuni	9	8	11	12	11	10	13	15	15	15	14	12	16	16	25
Serbowie	10	12	14	15	16	13	14	17	18	17	15	12	18	19	29
Słowacy	33	32	44	38	39	36	34	42	42	43	41	36	44	48	51
Szwedzi	44	40	53	52	49	43	41	44	46	48	42	39	43	44	45
Turcy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	17	18	28
Ukraińcy	12	9	14	16	15	13	16	19	22	19	29	23	24	25	34
Węgrzy	47	41	56	48	47	44	44	47	48	45	43	39	45	45	48
Wietnamczycy	-	-	-	-	-	20	21	23	24	19	17	15	18	18	28
Włosi	63	54	66	62	63	55	53	54	54	53	50	52	52	51	54
Żydzi	15	17	25	26	28	19	19	19	23	21	18	20	20	23	34

Źródło: *Stosunek Polaków do innych narodów...*, op. cit., s. 3. Badanie przeprowadzono w 2008 roku na reprezentatywnej próbie losowej 1011 dorosłych mieszkańców Polski.

Tabela 3. Zmiany niechęci do poszczególnych narodów

Narody	Wskazania respondentów według terminów badań														
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	w procentach														
Amerykanie	9	13	10	9	6	10	12	14	12	17	20	24	16	21	18
Anglicy	16	20	17	13	12	16	15	18	15	19	17	19	15	14	15
Arabowie	-	-	-	-	-	-	-	-	54	60	59	70	66	55	49
Austriacy	19	20	20	12	14	17	18	21	19	25	21	32	23	24	18
Belgowie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	19	16	13
Białorusini	47	49	53	50	46	48	50	40	36	44	37	51	39	34	26
Bułgarzy	41	43	42	39	39	41	40	36	30	35	32	42	34	28	20
Chińczycy	-	-	-	-	-	36	37	35	32	39	37	47	43	38	30
Czesi	28	32	25	22	19	22	18	15	15	18	14	22	14	15	12
Duńczycy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	25	18	17	14
Estończycy	-	-	-	-	-	-	-	26	20	26	21	34	25	22	21
Francuzi	9	13	8	6	8	11	11	9	12	19	19	25	16	14	15
Grecy	-	-	-	-	-	-	-	13	14	15	12	21	17	12	14
Gruzini	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	25
Hiszpanie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	18	12	13	10
Holendrzy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	20	13	12	12
Irlandczycy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	21	15	11	13
Japończycy	-	-	21	16	18	23	24	22	21	25	22	33	30	24	19
Litwini	43	43	33	31	30	34	29	24	24	26	21	31	24	22	17
Łotysze	-	-	-	-	-	-	-	27	23	29	23	34	28	25	21
Niemcy	53	45	38	31	30	39	39	36	31	38	34	38	33	39	32
Norwegowie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
Ormianie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33	27
Romowie (Cyganie)	-	75	73	70	71	69	64	56	60	61	56	65	58	59	51
Rosjanie	56	59	59	57	53	55	57	47	43	49	53	61	47	46	41
Rumuni	66	68	68	70	66	66	63	56	55	58	54	62	52	51	40
Serbowie	55	51	57	49	44	50	48	42	42	45	40	51	43	40	27
Słowacy	27	27	22	21	22	26	21	15	17	20	16	26	18	15	13
Szwedzi	14	17	14	12	12	17	14	14	12	17	13	22	17	15	12
Turcy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	53	48	46	37
Ukraińcy	65	66	63	60	60	59	58	49	48	51	34	50	42	39	31
Węgrzy	18	21	14	16	16	20	15	15	14	19	13	25	18	16	13
Wietnamczycy	-	-	-	-	-	34	38	33	35	42	38	49	42	41	31
Włosi	6	12	8	7	8	11	11	8	10	12	11	15	14	13	12
Żydzi	51	47	45	41	41	48	49	47	46	47	45	50	45	40	32

Źródło: *Stosunek Polaków do innych narodów...*, op. cit., s. 4. Badanie przeprowadzono w 2008 roku na reprezentatywnej próbie losowej 1011 dorosłych mieszkańców Polski.

4.2. Stosunek Polaków do pracy cudzoziemców

Jak wynika z badań opinii publicznej, Polacy, na tle takich narodów jak Czesi, Węgrzy czy Słowacy są największymi zwolennikami otwarcia imigrantom możliwości przyjazdu do Polski¹⁶⁸. W roku 2005 na pytanie „Czy Pana(i) zdaniem, każdy obywatel innego kraju, który chce przyjechać do Polski, Czech, Węgier, Słowacji i tu zamieszkać, powinien mieć do tego prawo czy też nie? (odpowiedzi w %)” – odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” udzieliło 62% polskich respondentów (26% czeskich, 23% węgierskich, 34% słowackich).

Tabela 4. Postawy Polaków, Czechów, Węgrów i Słowaków wobec osiedlania się cudzoziemców w ich krajach

Czy Pana(i) zdaniem, każdy obywatel innego kraju, który chce przyjechać do Polski, Czech, Węgier, Słowacji i tu zamieszkać, powinien mieć do tego prawo czy też nie?	Polacy		Czesi		Węgrzy		Słowacy	
	w %							
Zdecydowanie tak	26	62%	3	26%	6	23%	7	34%
Raczej tak	36		23		17		27	
Raczej nie	21		44		45		39	
Zdecydowanie nie	8		23		28		23	
Trudno powiedzieć	9		7		4		4	

Źródło: *Opinie ludności z krajów Europy Środkowej o imigrantach i uchodźcach*, CBOS, Warszawa 2005, s. 2. Badanie przeprowadzono na liczącej 1070 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski (sondaż w Czechach N = 967, na Węgrzech N = 1101, na Słowacji N = 1079).

Polacy nie deklarują także niechęci do podjęcia przez cudzoziemców pracy na terenie Polski, a to właśnie kwestia konkurencji na rynku pracy w kontekście migracyjnym w wielu krajach budzi największe emocje. Jak podaje CBOS: „Akceptacja obcokrajowców na krajowym rynku pracy jest niemal powszechna i systematycznie wzrasta”¹⁶⁹. W roku 2008 86% respondentów uznało, że cudzoziemcom powinno się pozwolić na podjęcie pracy w Polsce

¹⁶⁸ *Opinie ludności z krajów Europy Środkowej o imigrantach i uchodźcach*, CBOS, Warszawa 2005, s. 2. Badanie przeprowadzono na liczącej 1070 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski (sondaż w Czechach N = 67, na Węgrzech N = 1101, na Słowacji N = 1079).

¹⁶⁹ *Obcokrajowcy pracujący w Polsce*, Komunikat z badań, CBOS, BS/73/2008, Warszawa, maj 2008 r., s. 6. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie losowej 1101 dorosłych mieszkańców Polski.

(przy czym 50% stwierdziło, że powinna to być „każda praca”, natomiast 36%, że jedynie niektóre rodzaje prac). Można zauważyć jednocześnie systematyczny wzrost otwartego stosunku do podejmowania pracy przez cudzoziemców w Polsce (w 1992 roku stosunek taki deklarowało 48% respondentów, w 1999 roku – 64%, w 2004 roku – 73%, w 2006 roku – 71%)¹⁷⁰.

Tabela 5. Zgoda na podjęcie pracy przez cudzoziemców w ujęciu dynamicznym

Czy cudzoziemcom powinno się pozwolić na podjęcie pracy w Polsce?	Wskazania respondentów według terminów badań				
	X '92	IX '99	VIII '04	IX '06	IV '08
Tak, powinno się im pozwolić na podjęcie każdej pracy	9	18	31	34	50
Tak, ale jedynie niektórych rodzajów prac	39	46	42	47	36
W ogóle nie powinno się im pozwalać pracować w Polsce	42	31	22	13	10
Trudno powiedzieć	10	5	5	6	4

Źródło: *Obcokrajowcy pracujący w Polsce*, op. cit. s. 7. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie losowej 1101 dorosłych mieszkańców Polski.

W przytoczonym badaniu CBOS wyodrębniono problematykę pracy obywateli krajów graniczących z Polską nienależących do UE (Białorusi, Rosji i Ukrainy), którzy jednocześnie są najliczniej obecni na polskim rynku pracy. Jedynie 17% respondentów uznało napływ obywateli Białorusi, Rosji i Ukrainy do pracy w Polsce za zjawisko korzystne dla siebie osobiście, a 32% jako niekorzystne (51% nie miało na ten temat zdania). Znajomość osobista obcokrajowca pozytywnie korelowała z dostrzeganiem osobistej korzyści z pracy tych grup w Polsce. Jednocześnie 55% respondentów uznało, że napływ ten jest korzystny dla polskiej gospodarki (przeciwego zdania było 25% respondentów, 20% nie miało zdania)¹⁷¹. Pomimo wysokiego odsetka respondentów postrzegających napływ imigrantów z za wschodniej granicy jako osobiście niekorzystny, 74% respondentów jest zdania, że jeżeli nie ma Polaków chętnych do pracy na danym stanowisku, powinno się ułatwić podejmowanie w Polsce pracy obywatelom Białorusi, Ukrainy i Rosji (jedynie 18% jest przeciwego zdania)¹⁷².

Z deklaracji o (nie)korzystności napływu imigrantów nie można wnioskować o dyskryminacji etnicznej (co niekiedy błędnie się robi). Respondenci mogą bowiem obawiać się

¹⁷⁰ *Obcokrajowcy pracujący w Polsce*, op. cit., s. 7.

¹⁷¹ *Ibidem*, s. 8.

¹⁷² *Ibidem*, s. 9.

indywidualnej konkurencji pracowników zagranicznych na rynku pracy ze względów ekonomicznych (bez jednoczesnego podejmowania negatywnych działań przeciwko tym grupom). Napływ pracowników podejmujących pracę w określonych sektorach za określone stawki może być dla respondentów równoznaczny ze wzrostem podaży pracy na rynku, a więc z osłabieniem ich osobistej konkurencyjności (stąd wnioskowanie o indywidualnej niekorzystności takiego napływu). Opinia o pracownikach z krajów ościennych może wiązać się również z przewagą niechęci nad sympatią wobec określonych narodowości (patrz wcześniej) uwarunkowaną historycznie i politycznie. Przewaga deklarowanej niechęci nad sympatią do danej „narodowości” nie może być traktowana również jako przejaw dyskryminacji; może być co najwyżej jej źródłem.

Warto zauważyć, że 52% respondentów uznało, że polski rząd powinien się starać o zmniejszenie w Polsce liczby pracowników pochodzących z Białorusi, Rosji i Ukrainy (wobec 23%, którzy stwierdzili, że rząd powinien dążyć do tego, aby więcej niż obecnie obywateli tych krajów pracowało w Polsce)¹⁷³. Rozbieżność pomiędzy opiniami na temat dopuszczalności obecności cudzoziemców na polskim rynku pracy a oczekiwaniami od polskiego rządu może wynikać z faktu, że Polacy są otwarci na pracę cudzoziemców w Polsce w sferze aksjonormatywnej, tj. popierają prawo cudzoziemców do tej pracy i nie są zwolennikami ograniczania takiego prawa. Z drugiej strony oczekują od rządu, że jego polityka będzie zgodna z definiowanymi przez respondentów ich interesami indywidualnymi, a więc, że poprzez inne instrumenty niż instrumenty prawne (zakazy, obostrzenia itp.) rząd będzie dążyć do ograniczenia liczby pracowników cudzoziemskich (np. poprzez określoną politykę gospodarczą). Mniejsze znaczenie okazuje się mieć tu pozytywna ocena wpływu pracy cudzoziemców na gospodarkę. Respondenci odmiennie więc postrzegają korzyści z pracy obcokrajowców w wymiarze osobistym i makroekonomicznym i wydaje się od rządu oczekują przede wszystkim działań zgodnych z definiowanymi przez nich interesami osobistymi.

59% Polaków w 2007 roku nie zgadzało się ze stwierdzeniem, że: „Przybysze z innych krajów odbierają pracę osobom urodzonym w Polsce” (wobec 28% zgadzających się z taką opinią). Dla porównania w 1994 roku było to kolejno: 20% nie zgadzających się i 54%

¹⁷³ Ibidem, s. 10.

zgadzających się z taką opinią¹⁷⁴. Na pytanie o to, czy przybysze z innych krajów przyczyniają się do rozwoju polskiej gospodarki w 2007 roku 48% respondentów odpowiedziało twierdząco (wobec 25% będących innego zdania). Dla porównania w 1994 roku było to kolejno 25% i 30%¹⁷⁵. Jak więc widać, obawy wobec napływu imigrantów są w Polsce coraz mniejsze.

4.3. Dystans społeczny wobec grup „obcych”

Z niektórych badań socjologicznych wynika, że jeszcze kilka lat temu Polaków charakteryzował nieco wyższy – na tle innych krajów europejskich – stopień dystansu społecznego wobec „obcych” etnicznie. Przykładowo w 2000 roku 17% Polaków nie chciało mieć za sąsiada przedstawiciela innej rasy (wobec np. 5% Niemców czy 10% Czechów), a 24% – imigranta (wobec np. 9% Niemców czy 19% Czechów) czy muzułmanina (wobec np. 11% Niemców czy 15% Czechów).

Tabela 6. Stosunek do obcych na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Nie chcę mieć za sąsiada” (w %) w 2000 roku

Kategoria	Polacy	Niemcy	Czesi	Hiszpanie	Anglicy	Francuzi
Inne rasy	17	5	10	11	9	9
Imigranci	24	9	19	10	16	12
Muzułmanie	24	11	15	13	14	16

Źródło: <http://www.worldvaluessurvey.org>, za: E. Czykwin, *Stygmat społeczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 324.

W badaniu z lat 2005–2006 respondentów z różnych krajów ponownie poproszono o wybór z listy grup, których badany nie chciałby mieć jako sąsiadów. Osoby innej rasy zostały wskazane przez 13,7% polskich respondentów (8,6% niemieckich, 8,6% hiszpańskich, 5,4% angielskich, 26,8% francuskich), natomiast imigranci i pracownicy zagraniczni przez 15% polskich respondentów (15,7% niemieckich, 8,3% hiszpańskich, 15,9% angielskich, 43,2% francuskich).

¹⁷⁴ PGGS 1995 (ISSP), badanie Ośrodka Badań nad Migracjami M UW w ramach Omnibus PBS DGA, listopad 2007 r., za: I. Grabowska-Lusińska, A. Żylicz (red.), *Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008, s. 55.

¹⁷⁵ PGGS 1995 (ISSP), badanie Ośrodka Badań nad Migracjami UW w ramach Omnibus PBS DGA, listopad 2007, za: I. Grabowska-Lusińska, A. Żylicz (red.), op. cit., s. 56.

Tabela 7. Stosunek do obcych na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Nie chcę mieć za sąsiada” (w %) w latach 2005–2006

Kategoria	Polacy	Niemcy	Czesi	Hiszpanie	Anglicy	Francuzi
Inne rasy	13,7	8,6	Bd.	8,6	5,4	26,8
Imigranci	15	15,7	Bd.	8,3	15,9	43,2

Źródło: <http://www.worldvaluessurvey.org>; zestawienie własne.

Badania Eurobarometru z 2008 roku wskazują, że Polacy nie mają nic przeciwko temu, aby ich sąsiad miał obce pochodzenie etniczne. Na skali od 1 do 10 (gdzie 10 oznaczało, że obecność cudzoziemca-sąsiada wiązałaby się z bardzo dobrym samopoczuciem respondenta, a 1 – z bardzo złym), średnia dla polskich respondentów wyniosła 9,1 (wobec 9,2 dla Luksemburga, 9,1 – dla Litwy, Estonii i Szwecji, 6,6 – dla Włoch, 6,5 – dla Czech, 6,3 – dla Austrii, i 8,1 – dla całej Unii Europejskiej)¹⁷⁶. W przypadku dopuszczenia osoby obcego pochodzenia do ważnych funkcji politycznych, Polska plasuje się także na najwyższych pozycjach w stosunku średniej dla Unii Europejskiej (Polska – 7,4, tj. tak samo jak Hiszpania i Francja, dla Szwecji średnia wyniosła 8,1, natomiast dla Grecji – 4,7, Czech – 4,5, Cypru – 3,9; dla Unii Europejskiej – 6,4)¹⁷⁷. Ciekawych informacji dostarcza badanie dotyczące dystansu społecznego wobec Romów, w którym wynik dla Polski plasuje ją na pierwszej pozycji pod względem akceptacji dla Romów w roli sąsiadów w całej Unii Europejskiej.

Tabela 8. Dystans społeczny wobec Romów (Rom w roli sąsiada w krajach, w których zanotowano najmniejszy dystans społeczny)

	Średnia (1–10)	Dobre samopoczucie (w %)	Złe samopoczucie (w %)
Polska	7,5	58	12
Szwecja	7,1	52	15

¹⁷⁶ *Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes*, op. cit., s. 41.

¹⁷⁷ *Ibidem*, s. 42.

Francja	6,9	48	15
Luksemburg	6,9	36	13

Źródło: *Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes*, Special Eurobarometer Report 296, 2008, s. 44.

Tabela 9. Dystans społeczny wobec Romów (Rom w roli sąsiada w krajach, w których zanotowano największy dystans społeczny)

	Średnia (1–10)	Dobre samopoczucie (w %)	Złe samopoczucie (w %)
Czechy	3,7	9	47
Włochy	4,0	14	47
Słowacka	4,5	14	47
Irlandia	4,8	24	40
Bułgaria	4,8	21	36

Źródło: *Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes*, op. cit., s. 44.

Podobnie wysoko (jeden z najwyższych rezultatów) na tle krajów unijnych plasuje się Polska pod względem otwartości na sąsiedztwo osoby innego wyznania (9,2 wobec 8,5 średniej dla Unii Europejskiej)¹⁷⁸. Niewykluczone, że tak dobry wynik dla Polski wynika stąd, że pytania z tzw. skali Bogardusa odnoszą się dla polskich respondentów do sfery abstrakcyjnej (Polacy rzadziej stykają się z przedstawicielami obcych grup etnicznych¹⁷⁹; jednocześnie badania przedstawione na wstępie i prezentujące wyższy poziom dystansu na tle krajów europejskich, przeczyłyby takiemu tłumaczeniu).

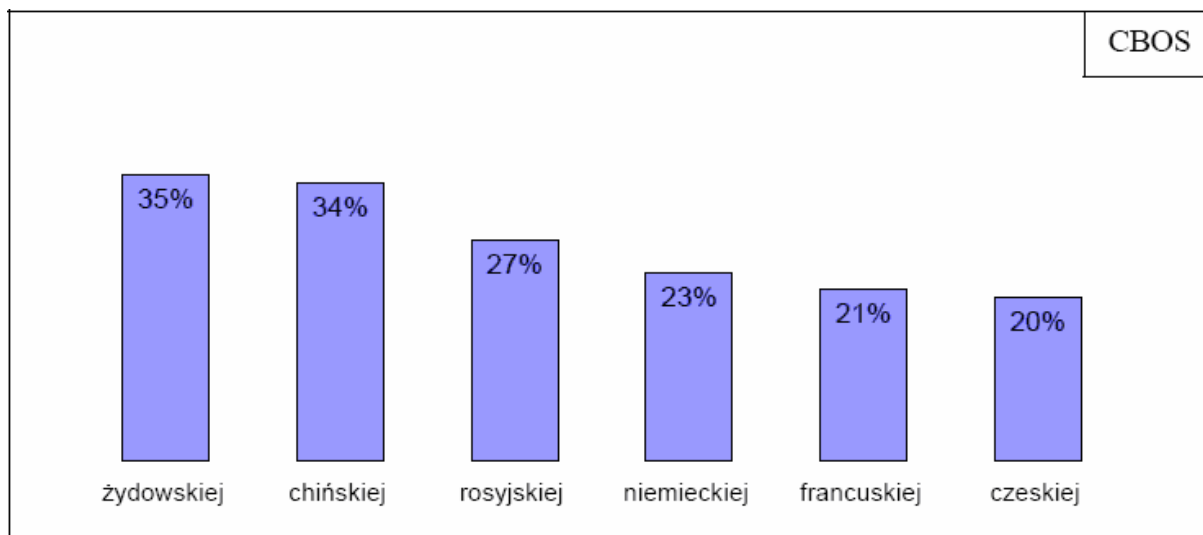
Z badań CBOS wynika, że odczuwanie wysokiego stopnia dystansu społecznego wobec wybranych narodowości i religii w jednym z najbardziej osobistych wymiarów, jakim jest małżeństwo własnego dziecka, w 2007 roku w odniesieniu do konkretnej narodowości dotyczył maksymalnie około 30% respondentów, tj. 35% respondentów wyraziło sprzeciw wobec małżeństwa syna lub córki z osobą narodowości żydowskiej, 34% – chińskiej, 27% – rosyjskiej, 23% – niemieckiej. Dystans ten był nieco wyższy w odniesieniu do poszczególnych religii. Sprzeciw wobec małżeństwa syna lub córki z osobą wyznania mahometańskiego dotyczył 55% respondentów, mojżeszowego – 47%, prawosławnego – 38%, natomiast z osobą bezwyznaniową – 37%. Takie wyniki wskazują jednak raczej na obawę o zgodność kulturową przyszłych małżonków niż na niechęć do poszczególnych grup. Warto w tym miejscu wspomnieć, że według najnowszego raportu o religijności Polaków, przygotowanego przez Instytut Socjologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polacy są narodem otwartym na inne religie: 98% Polaków twierdzi, że: „każdy

¹⁷⁸ Ibidem, s. 71.

¹⁷⁹ W. Klaus, K. Wencel, *Dyskryminacja cudzoziemców w Polsce. Diagnoza sytuacji, Analizy Raporty Ekspertyzy*, nr 7, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008, s. 4.

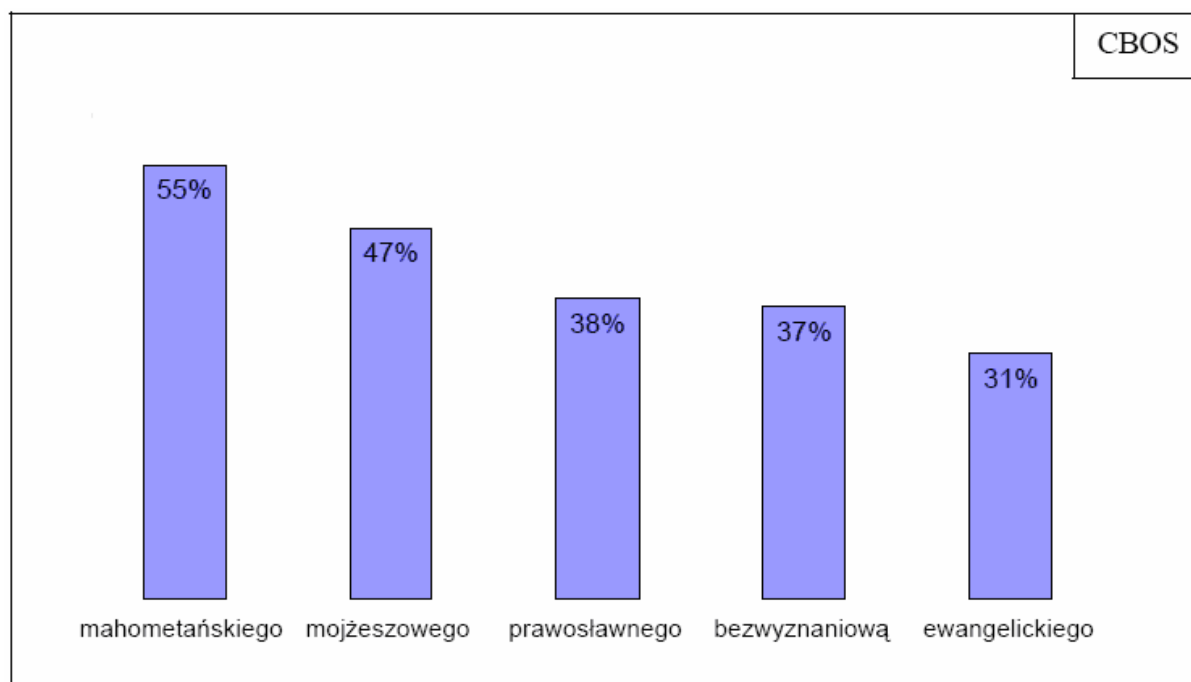
powinien mieć prawo wyznawać taką religię, jaką chce”, a 78%, że: „każda religia prowadzi do Boga, tylko różnymi drogami”¹⁸⁰.

Wykres 2. Sprzeciw wobec małżeństwa syna lub córki z osobą narodowości:

Źródło: *Przejawy dystansu społecznego wobec innych narodów i religii*, Komunikat z badań, CBOS, BS/3/2007, Warszawa, styczeń 2007 r., s. 2. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie dorosłej ludności liczącej 937 respondentów.

Wykres 3. Sprzeciw wobec małżeństwa syna lub córki z osobą wyznania:

¹⁸⁰ E.K. Czaczkowska, *Polska, czyli kraj tolerancji*, „Rzeczpospolita” 17 lipca 2009 r.

Źródło: *Przejawy dystansu społecznego wobec innych narodów i religii*, op. cit., s. 6. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie dorosłej ludności liczącej 937 respondentów.

Z analiz Aleksandry Jasińskiej-Kani i Sławomira Łodzińskiego wynika, że występuje tendencja zmniejszania się dystansu społecznego wobec innych narodowości w Polsce¹⁸¹. Jak pokazują badania wspomnianych socjologów, w 2007 roku odsetek osób wyrażających zgodę na: wpuszczenie do Polski, nadanie obywatelstwa, zatrudnienie w tym samym miejscu, zawarcie przyjaźni czy zamieszkanie w sąsiedztwie w odniesieniu do przedstawicieli takich grup, jak: Romowie, Żydzi, Wietnamczycy czy Ukraińcy wynosił dla każdej z tych grup indywidualnie około 70–80%. Mniej osób deklarowało zgodę na kierownicze stanowisko w miejscu pracy, wybór do władz lokalnych czy małżeństwo takiej osoby z kimś z rodziny respondenta. Jak piszą autorzy, maksymalną otwartość, tj. akceptację wszystkich wymienianych narodowości we wszystkich rodzajach kontaktów wybrało 19% respondentów, przy czym 4% odrzuciło wszystkie możliwe kontakty z innymi narodowościami¹⁸².

Tabela 10. Dystans Polaków wobec wybranych narodowości (w %)

	Romowie		Żydzi		Wietnamczycy		Ukraińcy	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
Wpuszczenie do Polski	70	18	Nd.*	Nd.	70	18	72	18
Nadanie polskiego obywatelstwa	75	16	Nd.	Nd.	76	15	77	16
Zatrudnienie w tym samym miejscu	76	17	76	16	78	14	81	14
Zawarcie przyjaźni	73	20	73	18	78	15	80	14
Zamieszkanie w sąsiedztwie	71	22	78	16	78	15	81	14
Kierownicze stanowisko w miejscu pracy	54	34	57	30	55	32	59	31
Wybór do władz lokalnych	48	41	47	40	48	39	50	37
Małżeństwo z kimś z rodziny	42	46	50	38	48	39	60	29

* Nd – nie dotyczy; nie umieszczono procentu stwierdzeń „trudno powiedzieć”.

Źródło: A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu: mniejszości narodowe, migranci, uchodźcy*, w: M. Jarosz (red.), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008, s. 275. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie dorosłej ludności liczącej 1078 respondentów.

¹⁸¹ A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu...*, op. cit., s. 274–278.

¹⁸² Ibidem, s. 281.

Z badań nad dystansem społecznym wobec cudzoziemców w Polsce przeprowadzonych w Instytucie Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego na próbie 900 Polaków, mieszkających w dziewięciu miejscowościach, w których są zlokalizowane ośrodki dla cudzoziemców¹⁸³ wynika, że największy dystans społeczny Polacy odczuwają wobec Czechenów, Ormian i Wietnamczyków. O wiele mniejszy dystans Polacy deklarują wobec np. Niemców czy Rosjan (patrz tabele 11–13). W odniesieniu do 10 grup narodowych, o które zostali zapytani respondenci, w przypadku każdej grupy odsetek respondentów niemających nic przeciwko temu, aby ich sąsiadem bądź najbliższym współpracownikiem był przedstawiciel danej grupy wynosił ponad 50%. W przypadku dopuszczenia cudzoziemca do funkcji nauczyciela jedynie w przypadku Czechenów i Ormian przeważała liczba odpowiedzi negatywnych. Kiedy respondenci byli pytani o potencjalnie bliższe relacje, jak np. czy cudzoziemiec mógłby zostać ich zięciem bądź synową – jedynie w odniesieniu do Amerykanina przeważały odpowiedzi pozytywne. Na pytanie, czy cudzoziemka mogłaby zostać opiekunką dziecka – zdecydowana większość respondentów odpowiedziała nieprzychylnie, niezależnie od narodowości cudzoziemca. Z kolei na pytanie, czy cudzoziemiec mógłby być szefem respondenta, odpowiedzi pozytywne nad negatywnymi przeważały w odniesieniu do takich grup narodowych, jak: Amerykanie, Irlandczycy, Niemcy, Włosi (a więc pochodzących z krajów zachodnich). W przypadku cudzoziemców zza wschodniej granicy przeważały tu odpowiedzi negatywne. Inaczej przedstawiał się stosunek do roli księdza w parafii. Jedynie w odniesieniu do Czechenów, Ormian i Wietnamczyków przeważały odpowiedzi negatywne.

Mniejszy stopień dystansu społecznego do cudzoziemców charakteryzuje pracowników instytucji lokalnych oraz pracodawców (patrz poniżej)¹⁸⁴. Może to świadczyć o tym, że dystans w wymiarze społecznym jest nieco większy niż w wymiarze instytucjonalnym, a jednocześnie może to być wynikiem swoistego imperatywu „poprawnościowego” respondentów biorących udział w wywiadach nie tylko jako osoby prywatne, lecz także jako przedstawiciele określonych instytucji.

¹⁸³ G. Firlit-Fesnak, Ł. Łoćki (red.), *Czym chata bogata. Pomoc dla cudzoziemców z poszukujących ochrony w Polsce w świetle badań społeczności i instytucji lokalnych*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

¹⁸⁴ Ł. Łoćki, *Dystans społeczny pracowników instytucji lokalnych do Czechenów na tle innych grup narodowych*, w: G. Firlit-Fesnak, Ł. Łoćki (red.), *Czym chata bogata...*, op. cit., s. 147.

Tabela 11. Dystans społeczny do cudzoziemców wśród mieszkańców miejscowości, w których są zlokalizowane ośrodki dla cudzoziemców (w %)

**Odsetek odpowiedzi „Nie miałbym nic przeciwko” na pytanie:
„Jak zareagowałby Pan/ zareagowałaby Pani, gdyby cudzoziemiec/cudzoziemka o narodowości wymienionej
poniżej została Pana/ Pani... (n = 900)**

Narodowość	Najbliższym sąsiadem	Bliskim współpracownikiem	Nauczycielem dziecka	Zięciem/synową	Szefem	Księdzem w parafii	Opiekunką dziecka
Amerikanin	80,4	81,6	75,4	53,3	66,0	56,7	38,7
Białorusin	62,2	66,7	55,8	31,9	44,7	52,1	30,2
Czeczeniec	52,4	57,8	45,8	25,1	41,1	46,2	24,3
Irlandczyk	76,9	78,7	69,9	47,9	61,6	54,8	36,8
Niemiec	71,0	77,1	70,0	44,6	57,9	56,2	34,6
Ormianin	54,1	59,2	47,1	26,4	41,7	46,5	24,2
Rosjanin	63,3	67,4	59,9	33,9	46,1	50,5	30,9
Ukrainiec	62,4	65,6	54,4	32,0	45,4	51,1	29,7
Wietnamczyk	60,5	63,7	50,2	25,5	43,2	46,8	25,5
Włoch	79,5	80,6	73,0	49,5	62,0	60,6	39,2
Żaden z wymienionych	15,8	14,3	21,2	42,1	30,5	36,2	55,0

Źródło: G. Firlit-Fesnak, *Poziom dystansu społecznego mieszkańców wobec cudzoziemców, w tym cudzoziemców poszukujących ochrony*, w: G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Czym chata bogata...*, op. cit., s. 63–92.

Tabela 12. Dystans społeczny do cudzoziemców wśród pracowników instytucji lokalnych w miejscowościach, w których zlokalizowane są ośrodki dla cudzoziemców (w %)

Odsetek odpowiedzi twierdzących na pytanie: *Czy pod wpływem pierwszego odruchu uczuciowego chętnie dopuściłby Pan/ Pani przedstawicieli wymienionych poniżej narodowości do następujących ról (odpowiadając na pytania proszę uwzględnić całą grupę narodową, a nie najlepszych lub najgorszych jej przedstawicieli, jakich Pan/Pani zna)? (n = 88)*

Narodowość	Najbliższego sąsiada	Bliskiego współpracownika	Nauczyciela dziecka	Zięcia/ synowej	Szefa	Księdza w parafii	Opiekunki dziecka
Amerykanin	92,00	88,60	77,30	63,60	78,40	68,20	55,70
Białorusin	78,40	65,90	58,00	51,10	54,50	65,90	56,80
Czeczeniec	67,00	59,10	51,10	38,60	45,50	59,10	40,90
Irlandczyk	88,60	83,00	76,10	61,40	67,00	68,20	55,70
Niemiec	92,00	89,80	76,10	54,50	71,60	68,20	53,40
Ormianin	70,50	58,00	50,00	42,00	44,30	60,20	45,50
Rosjanin	81,80	72,70	68,20	54,50	56,80	63,60	60,20
Ukraińiec	78,40	65,90	62,50	51,10	54,50	63,60	60,20
Wietnamczyk	75,00	60,20	54,50	43,20	50,00	60,20	48,90
Włoch	89,80	86,40	75,00	62,50	65,90	75,00	55,70
Żaden z wymienionych	1,10	2,30	14,80	27,30	17,00	14,80	27,30

Źródło: Ł. Łotocki, *Dystans społeczny pracowników instytucji lokalnych do Czeczenów na tle innych grup narodowych*, w: G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Czym chata bogata...*, op. cit., s. 147.

Tabela 13. Dystans społeczny do cudzoziemców wśród pracodawców polskich (w %)

Proszę o wyrażenie opinii o ewentualnej możliwości zatrudnienia cudzoziemców poszczególnych narodowości w Pana/Pani firmie/instytucji w razie, gdyby miała ona potrzeby kadrowe (n = 500)

Narodowość	Nie miałbym żadnych obaw i zatrudniłbym	Miałbym obawy, ale pomimo tego zatrudniłbym	Miałbym obawy i nie zatrudniłbym	Nie miałbym obaw, ale i tak nie zatrudniłbym	Trudno powiedzieć	Brak odpowiedzi
Amerykanin	61,7	10,3	3,6	9,1	14,3	1,0
Białorusin	53,6	15,9	6,5	8,1	15,9	0,0
Czech	66,1	10,1	2,4	8,7	12,3	0,4
Czeczeniec	41,7	15,7	13,9	8,5	20,0	0,2
Irlandczyk	60,1	11,3	3,8	9,3	14,9	0,6
Niemiec	65,1	8,7	3,0	10,9	11,9	0,4
Ormianin	44,8	16,3	11,5	8,1	19,0	0,2
Rosjanin	53,4	16,7	7,1	8,5	14,3	0,0
Ukrainiec	55,8	14,1	7,1	8,3	14,7	0,0
Wietnamczyk	41,9	15,5	12,1	11,1	19,2	0,2
Włoch	60,5	10,9	5,8	9,5	12,5	0,8

Źródło: G. Firlit-Fesnak, *Cudzoziemcy na rynku pracy w Polsce. Przypadek uchodźców*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

Jak porównamy różne prezentowane tu badania, zauważymy, że fakt odczuwania dystansu społecznego w określonych wymiarach wcale nie musi wykluczać generalnej sympatii do danej narodowości. Wskazuje to z jednej strony na wielowymiarowość kategorii dystansu społecznego (a także występowanie naturalnego dystansu wobec grup obcych, opartego na niepewności, nieprzewidywalności, trafnej bądź chybionej diagnozie różnic kulturowych, choćby jednocześnie odczuwało się wobec tych grup sympatię). Przykładowo, zgodnie z wynikami CBOS sympatię do Włochów odczuwa 54% respondentów, a zgodnie z wynikami IPS UW, mniej niż 40% dopuściłoby Włoszkę do roli opiekunki dziecka¹⁸⁵. Można mówić o pewnych schematach interpretacyjnych Polaków odnoszących się do postrzegania określonych grup cudzoziemców. W większości Polacy nie mają nic przeciwko obecności cudzoziemców w Polsce (ich sąsiedztwu, współpracy z nimi). Z drugiej strony nie są najczęściej entuzjastycznie nastawieni wobec wchodzenia z nimi w bardzo bliskie relacje (np. rodzinne). Ostrożnie również podchodzą do opieki nad dzieckiem, co jednak nie powinno dziwić. Sam fakt pochodzenia potencjalnej opiekunki z innego kręgu kulturowego (którego

¹⁸⁵ Zestawienie tych wyników jest dalekim uproszczeniem. Badania były prowadzone na innych próbach i nie powinno się bezpośrednio zestawiać ich wyników. Ich konfrontacja może być jedynie źródłem hipotez.

nie znamy) może budzić obawy w konfrontacji z faktem naturalnej chęci wychowania dziecka w sposób charakterystyczny dla własnego kręgu kulturowego. Nauczyciel nie ma tak bezpośredniego wpływu na dziecko jak jego opiekunka, stąd w tym przypadku przeważa akceptacja większości cudzoziemców z listy przedstawionej respondentom. Stosunek respondentów do cudzoziemca-szefa wskazuje na potwierdzany przez inne badania schemat „lepszego” przybysza z Zachodu i „gorszego” przybysza ze Wschodu. Większość respondentów nie miałaby nic przeciwko temu, aby ich szefem był cudzoziemiec z kraju zachodniego (kojarzony być może z „bogатыm biznesmenem”), wolałaby uniknąć jednak sytuacji, w której szefem byłby cudzoziemiec z za wschodniej granicy bądź z biedniejszego kraju azjatyckiego (kojarzony być może z handlarzem bazarowym, a może także z „niejasnymi interesami”).

4.4. Integracja w oczach Polaków

Interesujących danych dostarczają badania dotyczące opinii Polaków na temat możliwości funkcjonowania cudzoziemców w Polsce. W 1988 i 1998 roku Ewa Nowicka badała kryteria włączania obcokrajowców „do narodu polskiego” poprzez zadanie respondentom pytania: „Jakie warunki musiałby spełniać cudzoziemiec, abyśmy go mogli uznać za Polaka?”¹⁸⁶. W 2007 roku Aleksandra Jasińska-Kania i Sławomir Łodziński zadali respondentom pytanie: „Jakie warunki powinny być spełnione, by osoby innej niż polska narodowości mogły bez żadnych przeszkód żyć w naszym kraju, na równi z innymi uczestniczyć w życiu społecznym?”¹⁸⁷, a następnie zestawili ten wynik z wynikami wspomnianych badań E. Nowickiej z lat 1988 i 1998. Różnice w wartościach wskaźników pomiędzy rokiem 2007 a latami poprzednimi mogą być spowodowane różnicą w brzmieniu pytania w latach 1988 i 1998 i w 2007 roku oraz faktem, że dwa wspomniane pytania dotyczą *de facto* różnych problemów. Badanie z 2007 roku wydaje się trafniej odnosić do problematyki integracji i marginalizacji społecznej, natomiast pytanie z lat poprzednich z problematyką tożsamości narodowej i dlatego chciałbym tu zwrócić uwagę jedynie na wyniki z 2007 roku. Polacy twierdzili wówczas, że głównym kryterium równego uczestnictwa obcokrajowców w życiu społecznym w Polsce jest dobra znajomość języka polskiego (89%), posiadanie obywatelstwa

¹⁸⁶ E. Nowicka, S. Łodziński, *U progu otwartego świata. Poczucie polskości Polaków wobec cudzoziemców w latach 1988–1998*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2001, s. 69.

¹⁸⁷ A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu...*, op. cit., s. 271.

polskiego (72%), zamieszkiwanie w Polsce na stałe (71%), ale także przestrzeganie polskich obyczajów (59%).

**Tabela 14. Kryteria włączania obcokrajowców do narodu polskiego (lata 1988, 1998)
Kryteria równego uczestnictwa w życiu społecznym (2007 rok)**

Kryterium	2007		1998		1988	
	%	ranga	%	ranga	%	ranga
Dobra znajomość języka polskiego	89	1	50	3	54	3
Posiadanie obywatelstwa polskiego	72	2	68	1	71	1
Zamieszkiwanie na stałe w Polsce	71	3	45	5	41	6
Przestrzeganie polskich obyczajów	59	4	40	6	47	5
Wejście w polską rodzinę	42	5	30	7	34	7
Dobra znajomość kultury i historii Polski	41	6	47	4	49	4
Poczucie, że się jest Polakiem/Polką	37	7	64	2	67	2
Posiadanie jakichś zasług dla Polski	27	8	16	8	24	8
Bycie katolikiem, przyjęcie wiary katolickiej	17	9	16	9	16	9

Źródło: A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu...*, s. 272. Badanie w 2007 roku przeprowadził CBOS na reprezentatywnej próbie dorosłej ludności liczącej 1078 respondentów; badania w latach 1988 i 1998 przeprowadził OBOP także na próbie ogólnopolskiej.

Z badań *National Identity Study ISSP*, przeprowadzonych w 1995 roku wynika, że Polacy – również na tle innych respondentów europejskich – opowiadają się za wariantem integracji, w którym przedstawiciele grup mniejszościowych podtrzymują swoje zwyczaje i własną tradycję, a więc nie ulegają pełnej asymilacji. Opinię taką deklarowało ponad 53% respondentów. Ponadto, ponad 71% respondentów uważało, że państwo powinno wspierać grupy mniejszościowe w podtrzymywaniu ich obyczajów i tradycji¹⁸⁸. Z badań CBOS przeprowadzonych w 2005 roku wynika z kolei, że Polacy opowiadają się za stworzeniem mniejszościom narodowym możliwości podtrzymania języka ojczystego, jednakże są bardziej sceptyczni wobec finansowania działań mających na celu podtrzymanie kultury i tradycji przez mniejszości ze strony państwa oraz w większości są przeciwni specjalnym przywilejom dla mniejszości (jak: możliwość posługiwania się swoim językiem w urzędach, możliwość umieszczania dwujęzycznych tablic miejscowości czy przywileje w prawie wyborczym).

¹⁸⁸ *National Identity Study ISSP*, 1995; Zentral Archiv für Empirische Sozialforschung, Universität zu Köln, za: Z. Bokszański, op. cit., s. 187, 188.

Tabela 15. Wyniki odpowiedzi na pytanie: „Co jest lepsze dla kraju, czy gdy różne rasowe i narodowe grupy utrzymują swoje odrębne zwyczaje i tradycje, czy też grupy takie powinny się przystosować i upodobnić do reszty społeczeństwa?” (w %)

Odpowiedź	Holandia	Szwecja	Polska	Węgry
Powinny podtrzymywać odrębne zwyczaje i tradycje	29,4	19,3	53,2	61,3
Powinny przystosować się i upodobnić do reszty społeczeństwa	70,6	80,7	46,8	38,7
Ogółem	100	100,0	100,0	100,0

Źródło: *National Identity Study ISSP*, 1995; Zentral Archiv für Empirische Sozialforschung, Universität zu Köln, za: Z. Bokszański, op. cit., s. 188.

Tabela 16. Wyniki odpowiedzi na pytanie: „W jakim stopniu zgadza się Pan/Pani z twierdzeniem: Mniejszości etniczne powinny uzyskać wsparcie ze strony rządu, aby zachować swoje obyczaje i tradycje?” (w %)

Odpowiedź	Holandia	Szwecja	Polska	Węgry
Zdecydowanie się zgadzam	2,1	4,2	14,4	38,6
Zgadzam się	18,7	16,0	56,8	38,3
Ani się zgadzam, ani nie zgadzam	30,1	31,0	18,5	18,7
Nie zgadzam się	35,8	30,6	8,5	3,2
Zdecydowanie nie zgadzam się	13,3	18,2	1,8	1,2
Ogółem	100	100,0	100,0	100,0

Źródło: *National Identity Study ISSP*, 1995; Zentral Archiv für Empirische Sozialforschung, Universität zu Köln, za: Z. Bokszański, op. cit., s. 187.

Tabela 17. Wyniki odpowiedzi na pytanie o prawa bądź przywileje przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych

Jak Pan(i) myśli, czy przedstawiciele mniejszości narodowych lub etnicznych powinni:	Ogół badanych			Osoby znające kogoś należącego do mniejszości lub same do nich należące (N = 316)		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach					
- mieć możliwość nauki swojego języka w szkołach polskich na dodatkowych lekcjach	82	11	7	86	10	4
- mieć możliwość uczenia się w swoim języku	61	29	10	64	30	7
- otrzymywać pomoc finansową od państwa na podtrzymywanie własnej kultury, tradycji	41	43	16	49	39	12
- mieć możliwość porozumiewania się w swoim języku w urzędach lokalnych w miejscowościach, w których mieszkają	37	52	12	34	55	11
- mieć możliwość umieszczania tablic z nazwami miejscowości we własnym języku obok tablic z nazwami polskimi, tam gdzie mieszkają	26	63	11	32	61	7
- być zwolnieni z wymogu przekroczenia progu 5% głosów w skali kraju, aby wejść do Sejmu	18	57	25	23	57	20

Źródło: *Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Komunikat z badań, CBOS, BS/84/2005, Warszawa, maj 2005 r., s. 12. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie dorosłej ludności liczącej 1100 respondentów.

4.5. Dyskryminacja w oczach Polaków

56% Polaków pytanych w 2007 roku o ocenę sytuacji przedstawicieli grup „obcych” w Polsce, stwierdziło, że jest ona podobna do sytuacji Polaków (17% oceniło ją jako lepszą, 11% – jako gorszą). W gorszej sytuacji niż Polacy – zdaniem respondentów – znajdują się Romowie (Cyganie) – 45%, uchodźcy polityczni (np. z Czeczeni, Somalii) – 42%, obywatele byłego ZSRR (Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie) – 42%, Wietnamczycy – 35%. Wśród przyczyn gorszego położenia grup „obcych”, Polacy wymieniali nielegalność pobytu w

Polsce, traktowanie ich jako „obcych”, brak obywatelstwa polskiego, utrudnianie życia przez administrację państwową, brak pracy¹⁸⁹.

¹⁸⁹ A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu...*, op. cit., s. 270–271.

Tabela 18. Ocena sytuacji wybranych grup „obcych” w stosunku do sytuacji osób narodowości polskiej w ocenie Polaków (w %)

	Lepsza	Gorsza	Podobna	Nie mam zdania
Niemcy, Litwini	17	11	56	16
Romowie	11	45	28	16
Uchodźcy polityczni	5	42	20	34
Obywatele b. ZSRR	6	42	33	20
Wietnamczycy	8	35	29	28

Źródło: A. Jasińska Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu...*, op. cit., s. 270–271. Badanie przeprowadzono na reprezentatywnej próbie dorosłej ludności liczącej 1078 respondentów.

Jak wynika z badań A. Jasińskiej-Kani i S. Łodzińskiego, jedynie 4% polskich respondentów, odpowiadając na pytanie otwarte stwierdziło, że takie grupy, jak: „mniejszości narodowe”, „inne narodowości”, „cudzoziemcy”, „obcokrajowcy” podlegają społecznemu wykluczeniu, tj. „doświadczają większych niż inni trudności, nie uczestniczą na równi z innymi w życiu społecznym, mają mniejsze możliwości realizowania swoich potrzeb życiowych, planów i aspiracji”¹⁹⁰. Jednocześnie, po przedstawieniu 15 różnych kategorii społecznych (a więc odpowiadając na pytanie zamknięte), 58% respondentów wskazało kategorię „niektóre mniejszości narodowe – jak np. Cyganie”¹⁹¹. Kategoria ta wydaje się jednak myląca, ponieważ Cyganie są na tyle specyficzną grupą, że nie powinno się na podstawie stosunku do tej grupy wnioskować o stosunku do mniejszości narodowych w ogóle. W związku z powyższym, trafność odpowiedzi na to pytanie dotyczy w moim przekonaniu wyłącznie Cyganów. Badania przeprowadzone przez A. Jasińską-Kanię i S. Łodzińskiego wykazały, że największą skłonność do wykluczania „obcych” mają ci, którzy sami znajdują się w warunkach społecznie wykluczających¹⁹².

Badania Eurobarometru pokazują z kolei, że dyskryminacja etniczna jest powszechna w kraju według 28% polskich respondentów (dla porównania: według Holendrów jest to 79%, Greków, Francuzów, Włochów, Szwedów – 76% Duńczyków; w przypadku Litwinów – 23%, Łotyszy – 27%; przy średniej dla Unii Europejskiej wynoszącej 62%)¹⁹³. Należy zaznaczyć, że odsetek polskich respondentów uważających dyskryminację etniczną za powszechną spadł w stosunku do 2006 roku o 5 punktów procentowych. Respondenci pytani o tendencje

¹⁹⁰ Ibidem, s. 267.

¹⁹¹ Ibidem.

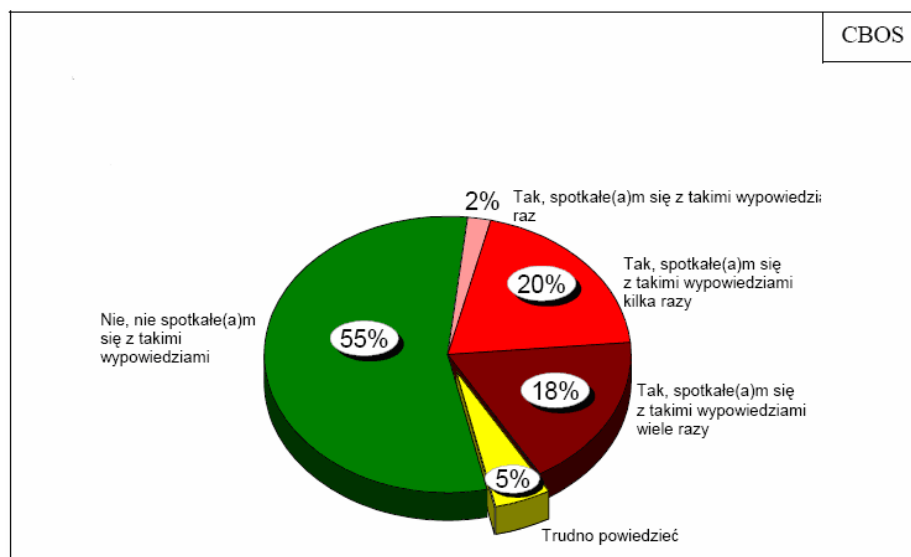
¹⁹² Ibidem, s. 273.

¹⁹³ *Discrimination in the European Union*, op. cit., s. 34.

dotyczące powszechności dyskryminacji etnicznej w 2007 roku, sami wskazywali także na spadek tej powszechności (64% respondentów). Jednocześnie świadkiem takiej dyskryminacji było według Eurobarometru 4% Polaków (dla porównania 22% Holendrów, 17% Greków, 16% Francuzów, 11% Włochów, 24% Szwedów, 25% Duńczyków, 3% Litwinów, 8% Łotyszy; przy średniej dla Unii Europejskiej wynoszącej 14%)¹⁹⁴. Jak więc widać opinie o powszechności dyskryminacji we wszystkich krajach są raczej wynikiem określonej stereotypowej „wiedzy potocznej”, reprodukowanej w dużej mierze przez media i ruchy społeczno-polityczne, a nie osobistego doświadczenia mieszkańców państw europejskich.

Jednocześnie, z badań CBOS wynika, że 55% Polaków nie spotkało się z wypowiedziami, które obrażały, wyszydzały lub dyskryminowały innych z powodu rasy, wyznania, narodowości itp. 38% spotkało się z takimi wypowiedziami kilka bądź wiele razy. 60% osób, które były świadkami takich wypowiedzi stwierdziło, że dotyczyły one koloru skóry, 39% – wyznania religijnego, a 36% – narodowości, przynależności etnicznej.

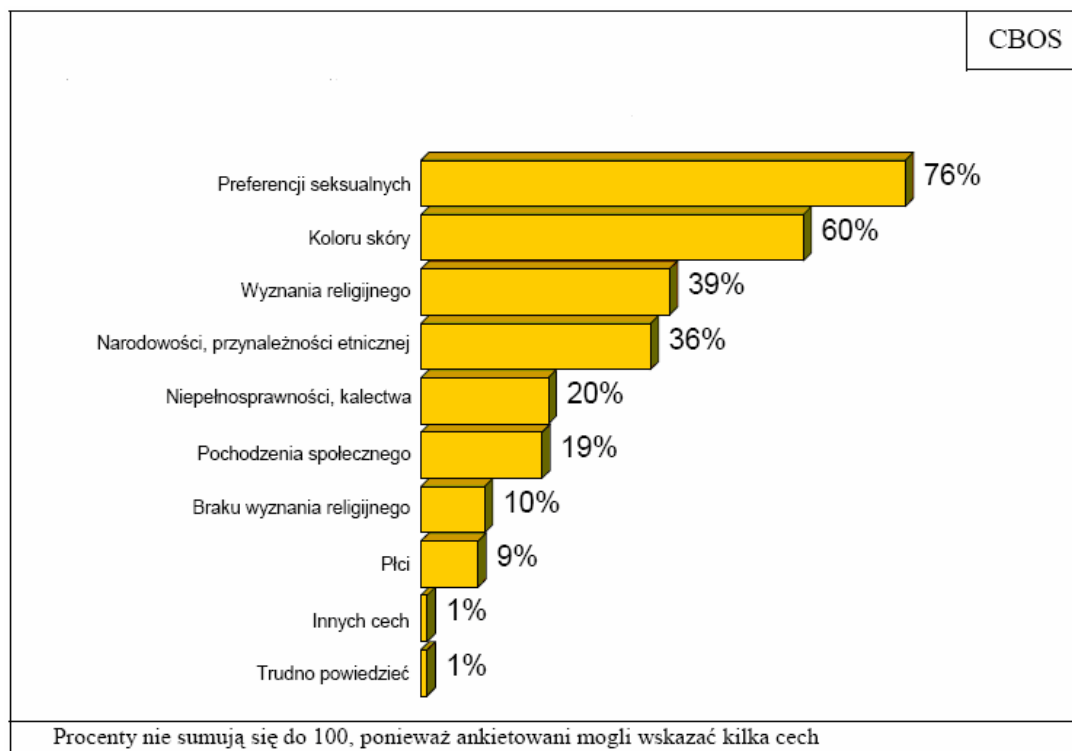
Wykres 4. Czy spotkał(a) się Pan(i) z wypowiedziami – ustnymi lub pisemnymi – które obrażały, wyszydzały lub dyskryminowały innych z przyczyn całkowicie lub częściowo od nich niezależnych, np. dotyczyły rasy, wyznania, narodowości, pochodzenia społecznego, preferencji seksualnych itp.?

Źródło: *Spoleczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści*, Komunikat z badań, CBOS, BS/74/2007, Warszawa, maj 2007 r., s. 2. Badanie zrealizowano na reprezentatywnej próbie losowej 937 dorosłych mieszkańców Polski.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 36.

Wykres 5. Czego, jakich cech, Pana(i) zdaniem, dotyczyły te obraźliwe, wyszydające, krzywdzące wypowiedzi?

Źródło: *Spoleczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści*, Komunikat z badań, op. cit., s. 2. Badanie zrealizowano na reprezentatywnej próbie losowej 937 dorosłych mieszkańców Polski. Dane dotyczą 376 osób, które były świadkami obraźliwych odpowiedzi.

W badaniu „Diagnoza Społeczna”, w 2007 roku, na pytanie: „Czy w minionym roku był(a) Pan(i) dyskryminowany(a) ze względu na narodowość, wygląd, przekonania lub z innych powodów?”, twierdząco odpowiedziało jedynie 1,9% respondentów (dla porównania w 2003 roku było to 1,6%)¹⁹⁵.

* * *

Z badań opinii publicznej można wnioskować o relatywnie wyższym dystansie społecznym wobec grup cudzoziemców najliczniej obecnych w Polsce (w porównaniu do stopnia dystansu odczuwanego wobec cudzoziemców z krajów zachodnich). Na podstawie informacji o tym, wobec których grup narodowych jest odczuwany dystans społeczny można postawić hipotezy

¹⁹⁵ J. Czapiński, T. Panek (red.), Raport: *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007, s. 321.

dotyczące większego zagrożenia dyskryminacją w odniesieniu do tych grup, nie można jednak o takiej dyskryminacji bezpośrednio wnioskować. Skala dystansu społecznego nie jest przy tym obecnie w Polsce wyższa niż w innych krajach europejskich (a w niektórych przypadkach jest niższa). Badania opinii publicznej wskazują na swoisty podział na cudzoziemców pochodzących z krajów zachodnich i wschodnich (szczególnie z byłego Związku Radzieckiego oraz z biedniejszych krajów azjatyckich). Zauważalna jest jednak poprawa stosunku wobec cudzoziemców ze Wschodu i generalny wzrost akceptacji dla obecności cudzoziemców w Polsce. Jak już przed kilku laty napisali Ewa Nowicka i Sławomir Łodziński: „badani są otwarci na przyjazdy do kraju cudzoziemców, a postawy zdecydowanie restryktywne należą raczej do rzadkości [...]. W społeczeństwie polskim tendencji wzrostu otwartości na odmienność kulturową towarzyszy tendencja do otwartości wobec odmienności religijnych”¹⁹⁶.

¹⁹⁶ E. Nowicka, S. Łodziński, *U progu otwartego świata ...*, op. cit., s. 149.

5. Sytuacja cudzoziemców w Polsce w świetle badań wśród cudzoziemców

Brak kompleksowych danych dotyczących cudzoziemców powoduje, że liczba cudzoziemców rzeczywiście mieszkających i pracujących w Polsce – tj. także podejmujących pracę na rynku nieformalnym – jest nieznana (niektórzy szacują ją nawet na kilkaset tysięcy, co wydaje się jednak pewną przesadą). Wobec braku informacji o rzeczywistej skali migracji do Polski, trudno jest przeprowadzić reprezentatywne badania ilościowe dotyczące różnych kategorii imigrantów. Badania ilościowe nad migrantami są prowadzone, ale nie można ich uznać jednak za reprezentatywne w rozumieniu statystycznym. Istnieją również liczne badania jakościowe dotyczące funkcjonowania cudzoziemców w Polsce¹⁹⁷.

Z wielu badań wynika, że dyskryminacja etniczna jako taka nie jest traktowana przez cudzoziemców jako problem powszechny. Jak pokazują badania Instytutu Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, cudzoziemcy traktują akty dyskryminacji zwykle jako incydenty¹⁹⁸. Ewa Nowicka i Sławomir Łodziński z Instytutu Socjologii UW, omawiając wyniki aktualnych badań w tym zakresie, twierdzą także, że: „Polacy są w zasadzie dobrze nastawieni do obcych, otwarci na przyjęcie w kraju cudzoziemców. Zarazem postawy zdecydowanie restrykcyjne należą do rzadkości”¹⁹⁹. Potwierdzają to badania Instytutu Spraw Publicznych, których autorzy formułują takie wnioski, jak np. ten, że: „społeczeństwo jest otwarte na przybyszów z innych krajów także na obcokrajowców na polskim rynku pracy, a sami cudzoziemcy nie spotykają się na ogół z przejawami dyskryminacji”²⁰⁰. Również z badań wśród liderów mniejszości narodowych wynika, że brak jest w Polsce jawnych form dyskryminacji bezpośredniej. Inne zdanie mieli jedynie – na 13 mniejszości – liderzy mniejszości romskiej i słowackiej²⁰¹. Liderzy mniejszości narodowych, badani przez

¹⁹⁷ Patrz np. *CMR Working Papers*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, www.migracje.uw.edu.pl; Seria: Raporty Migracyjne Instytutu Polityki Społecznej UW, www.ips.uw.edu.pl, a także wiele publikacji wymienionych w bibliografii niniejszego raportu oraz innych.

¹⁹⁸ Patrz np.: J. Supińska, G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki, *Zogniskowane wywiady z imigrantami*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 2, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2003; Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością? Imigranci z Armenii w Polsce*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

¹⁹⁹ E. Nowicka, S. Łodziński (red.), *Kulturowe wymiary migracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006 – patrz: *Wprowadzenie*, s. 13.

²⁰⁰ H. Bojar, A. Gašior-Niemiec, M. Bieniecki, M. Pawlak, *Migranci na rynku pracy w Polsce. Wyniki badań przeprowadzonych wśród migrantów ekonomicznych i pracowników polskich*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, s. 79; patrz także: J. Frelak, *Praca Ukraińców w Polsce – rekomendacje dla polityki migracyjnej*, Analizy i Opinie nr 38, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, s. 4.

²⁰¹ S. Łodziński, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 227.

Sławomira Łodzińskiego, wspominali za to o aktach dyskryminacji symbolicznej oraz przejawach – w ich przekonaniu – „dyskryminacji historycznej”²⁰².

Jak wynika z opracowań Europejskiej Sieci Przeciwko Rasizmowi również „otwarty rasizm występuje w Polsce rzadko. Jakkolwiek przypadki przestępstw i przemocy na tle rasowym się zdarzają, to nie są one ani drastyczne, ani częste [...] Ksenofobia dotyka głównie osób o pochodzeniu afrykańskim czy azjatyckim oraz mieszkańców byłego Związku Radzieckiego. Najbardziej narażone na rasizm są osoby wyróżniające się spośród reszty społeczeństwa wyglądem, np. Romowie oraz ludzie o ciemnym kolorze skóry – oni najczęściej bywają ofiarami przemocy fizycznej i werbalnej”²⁰³. Jednocześnie warto zauważyć, że przybysze z bogatych krajów zachodnioeuropejskich bądź z Ameryki Północnej są traktowani często w Polsce z poważaniem i szacunkiem (Piotr Sztompka pisze o typowej w krajach postkomunistycznych fetyszyzacji Europy lub Zachodu, która jest efektem „masowego dążenia ucieczki od Azji”²⁰⁴).

Fakt, że dyskryminacja etniczna nie jest w Polsce problemem powszechnym (co niekiedy mylnie się sugeruje) nie oznacza, że akty dyskryminacji nie występują. Należy więc badać, wskazywać i opisywać takie akty, dążąc do ich eliminowania, czemu ma służyć niniejszy raport. Rzetelność badawcza nakazuje jednak przestrzec przed uogólnianiem opisywanych problemów na całościowe życie społeczne (tj. automatycznym przyjmowaniem tezy o ich powszechności). Poniżej omawiam wyniki wybranych badań socjologicznych pośrednio bądź bezpośrednio dotyczących dyskryminacji etnicznej.

Wśród głównych grup imigrantów z państw trzecich w Polsce należy wymienić: Ukraińców, Białorusinów, Rosjan, Ormian, Wietnamczyków. Jako oddzielną grupę należy potraktować obywateli Federacji Rosyjskiej narodowości czeczeńskiej. W Polsce mieszkają również przybysze z krajów afrykańskich.

W skali ogólnopolskiej, Ukraińcy są kojarzeni z pracą w budownictwie, przy zbiorze warzyw i owoców, jako pomoc w gospodarstwie domowym, przy opiece nad dzieckiem lub osobą starszą. Jak wynika z badań CBOS z 2001 roku, 7% badanych stwierdziło, że korzysta z

²⁰² Ibidem, s. 235

²⁰³ *Rasizm w Polsce*, Europejska Sieć Przeciwko Rasizmowi, s. 4.

²⁰⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 592.

odpłatnej pomocy domowej, a 10% korzystających z takiej pomocy zatrudniało cudzoziemców (głównie z Ukrainy)²⁰⁵. Z badań prowadzonych przez Ośrodek Badań nad Migracjami UW w województwie mazowieckim wynika, że najwięcej imigrantów ukraińskich, mających zgodę na osiedlenie się (a więc na stałe mieszkających w Polsce), pracuje w takich branżach, jak: edukacja, handel, ochrona zdrowia²⁰⁶. W grupie tej można odnotować duży udział osób z wysokimi kwalifikacjami²⁰⁷. 78% badanych przez Ośrodek Badań nad Migracjami UW pracowało na podstawie „pisemnej umowy” (tj. legalnie)²⁰⁸. Plany tej grupy świadczą o silnym związaniu się z życiem społecznym w Polsce²⁰⁹. Jeżeli chodzi o pozycję tej grupy na polskim rynku pracy istotnym czynnikiem jest tu płeć (wśród kobiet odnotowano większy odsetek osób biernych zawodowo) oraz poziom wykształcenia²¹⁰. W gorszej sytuacji są tymczasowi imigranci ukraińscy. Emilia Jaroszevska, prowadząc badania w dużym gospodarstwie rolnym pod Warszawą techniką obserwacji uczestniczącej, zauważyła pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku następujące przejawy dyskryminacji imigrantów pracujących w „szarej strefie”:

- „1. Zaraz po przyjeździe, pod pretekstem meldunku odebrano migrantom paszporty.
2. Pracownicy z Ukrainy otrzymali około ½ stawki obiecanej im podczas rekrutacji.
3. Zarobione pieniądze przekazywane były każdej grupie pod koniec zatrudnienia, w trakcie półrocznego pobytu wypłacano im jedynie kieszonkowe.
4. Osoba chora, jeśli nie pracowała, nie otrzymywała stawki za dany dzień oraz musiała płacić 10 zł dziennie za hotel, który dla pracujących był darmowy. Ponieważ oznaczało to podwójną stratę finansową, osoby chore zazwyczaj stawiały się w pracy.
5. W hotelu robotniczym obowiązywały restrykcyjne reguły dotyczące powrotów do domu, korzystania z prądu, oglądania telewizji. Za łamanie zasad przewidziane były kary grzywny.
6. Pracownicy z Ukrainy byli zazwyczaj kierowani na trudniejsze odcinki, pracowali dłużej (do 12 godzin) niż pracownicy polscy i przysługiwał im tylko 1 dzień wolny w miesiącu.
7. W trakcie przerwy obiadowej polscy pracownicy korzystali z pomieszczenia socjalnego. Pracownicy z Ukrainy nie mieli tam wstępu, przerwę spędzali w gorących szklarniach lub na

²⁰⁵ S. Golinowska (red.), *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 185, 186.

²⁰⁶ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii imigrantów w Polsce*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008, s. 65.

²⁰⁷ Ibidem, s. 55.

²⁰⁸ Ibidem, s. 65.

²⁰⁹ Ibidem, s. 57.

²¹⁰ Ibidem, s. 61.

zewnątrz, mogli najwyżej poprosić o wrzątek do zaparzenia herbaty lub kawy. Wszyscy (również osoby z Ukrainy!) uważali taką sytuację za oczywistą.

8. Nowym pracownikom przywiezionym z Ukrainy kazano zanieść bagaże do pokoju, przebrać się i udać się do szklarni, choć osoby te podróżowały przez wiele godzin w upale autokarem, a dzień pracy już się kończył²¹¹.

Jak wynika z badań Emilii Jaroszewskiej oraz z opracowań innych autorów, możemy mieć niekiedy do czynienia z „brakiem świadomości bycia ofiarą dyskryminacji, czy też wręcz zgodą na taką sytuację”²¹². Warto zauważyć, że ukraińscy imigranci pracujący w Polsce badani ostatnio przez Międzynarodową Organizację Migracji stwierdzili, że nie czują się w Polsce dyskryminowani²¹³. Sytuację imigrantów ukraińskich poprawiły prawdopodobnie m.in. ułatwienia w zakresie możliwości legalnej pracy w Polsce przez sześć miesięcy w ciągu roku, bez konieczności uzyskania zezwolenia.

Wietnamczycy zajmują się głównie handlem (bazarowym) i gastronomią, przy czym połowa wietnamskich respondentów Ośrodka Badań nad Migrantami UW (na Mazowszu), posiadających zgodę na osiedlenie się deklarowała, że planuje w przyszłości powrót do Wietnamu (w przypadku Ukraińców większość planowała zostać w Polsce)²¹⁴. Bierność zawodowa w tej grupie w jeszcze większym stopniu dotyczy kobiet niż w przypadku Ukraińców. W tej grupie przeważają również osoby dobrze wykształcone²¹⁵. Wśród Wietnamczyków nie odnotowano ani jednej osoby bezrobotnej (w przypadku Ukraińców odsetek ten wynosił 15%)²¹⁶. Wietnamczycy bardziej też niż Ukraińcy polegali na własnej przedsiębiorczości²¹⁷. Legalnie pracowało jednak tylko 65% respondentów (a więc mniej niż w przypadku obywateli Ukrainy). Nowo przybyli Wietnamczycy najczęściej pracują jako pracownicy najemni u innych Wietnamczyków (w przeciwieństwie do Ukraińców, którzy częściej podejmują pracę w polskich firmach)²¹⁸.

²¹¹ E. Jaroszevska, *Sytuacja cudzoziemców w Polsce w świetle badań Instytutu Polityki Społecznej*, w: G. Firlit-Fesnak (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008, s. 90–99.

²¹² A. Mikulska, *Ksenofobia i dyskryminacja na tle etnicznym w Polsce – zarys sytuacji*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, luty 2008 r., s. 3.

²¹³ *European Union Agency for Fundamental Rights, Annual Report 2009*, s. 38.

²¹⁴ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 59.

²¹⁵ Ibidem, s. 68.

²¹⁶ Ibidem, s. 69.

²¹⁷ Ibidem, s. 70.

²¹⁸ Ibidem, s. 104.

Wietnamczycy nie budzą na ogół społecznej niechęci i „nie są postrzegani w kategoriach kryminogennych”²¹⁹. Większość respondentów wietnamskich ocenia postawę Polaków wobec Wietnamczyków pozytywnie²²⁰. Należy jednak pamiętać, że „tradycja wietnamska nie pozwala [...] na narzekanie i skarżenie się, zwłaszcza w kontakcie z przedstawicielami narodu gospodarzy”²²¹. Wietnamscy studenci wspominali o sporadycznych aktach dyskryminacji ze strony nauczycieli (*nasz nauczyciel popatrzył na mnie i powiedział: psujesz kolor*²²²) czy kolegów z akademika (*nazywali nas: bambus, palma [...] wietnamiec, żółtek*)²²³. W szkołach zdarzały się również przejawy dyskryminacji, polegające np. na wołaniu przez uczniów polskich do uczniów wietnamskich: *ty żółtku, spadaj!*²²⁴. Jednocześnie stan taki zwykle był zażegnany: *Na początku byliśmy źli, ale potem, kiedy nasze stosunki z kolegami polskimi były już przyjazne, sami się z tego śmialiśmy*²²⁵ (podobna sytuacja miała miejsce w przypadku imigrantów ormiańskich, którzy często zaprzyjaźniali się w szkole z tymi, którzy na początku ich dyskryminowali: *zaczęła się taka agresja wobec nas. Jakieś solowy prawda...[...]* [Jednocześnie] *nawet już, z tymi wszystkimi, z którymi byliśmy na stopie wojennej, byliśmy później kolegami. Do dzisiaj się kolegujemy*²²⁶; patrz dalej). Warto zauważyć, że Wietnamczycy stanowią grupę nieco bardziej odizolowaną od polskiego społeczeństwa niż np. Ukraińcy czy Ormianie. Przykładowo wielu Wietnamczyków nie ma intensywniejszych kontaktów z sąsiadami²²⁷. Jak stwierdziły Teresa Halik i Ewa Nowicka: „większość członków społeczności wietnamskiej będzie funkcjonowała raczej w obrębie własnego środowiska etnicznego i kulturowego”²²⁸. Dla porównania Ormianie zwykle mają bardzo dobre i niekiedy intensywne relacje z sąsiadami, a także dobrze integrują się np. na poziomie lokalnych społeczności²²⁹.

Poważnym problemem społeczności wietnamskiej jest narażanie imigrantów wietnamskich na zagrożenie ze strony służby bezpieczeństwa komunistycznego Wietnamu za przyzwoleniem

²¹⁹ T. Halik, *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006, s. 180.

²²⁰ T. Halik, E. Nowicka, *Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?*, Instytut Orientalistyczny UW, Warszawa 2002, s. 54.

²²¹ Ibidem, s. 58.

²²² T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006, s. 142.

²²³ Ibidem.

²²⁴ T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie...*, op. cit., s. 94.

²²⁵ Ibidem, s. 142.

²²⁶ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.

²²⁷ T. Halik, E. Nowicka, *Wietnamczycy w Polsce...*, op. cit. s. 40.

²²⁸ Ibidem, s. 173.

²²⁹ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.

(a nawet pośrednictwem) polskich władz. Zdarza się, że Wietnamczycy po zatrzymaniu przez Straż Graniczną są przesłuchiwanymi przez ludzi z wietnamskiej bezpieki („ekspertów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Socjalistycznej Republiki Wietnamu”). Funkcjonariusze wietnamskiej służby bezpieczeństwa przyjeżdżają do Polski na podstawie umowy o wzajemnym przekazywaniu obywateli i wykorzystują tę umowę do walki z wietnamską opozycją antykomunistyczną. Z wypowiedzi Wietnamczyków wynika, że bezpieka namawia ich do współpracy w rozpracowywaniu wietnamskiej emigracji w Polsce (w tym opozycji antykomunistycznej). Emigranci są przy tym straszeni deportacją z Polski²³⁰. Istotny jest tu fakt, że niektóre instytucje podejmujące problematykę praw człowieka (w tym organy unijne) ignorują podejrzenia dotyczące realnego problemu naruszania tych praw (i to przez instytucje administracji centralnej), a nawet być może biorą udział w finansowaniu takich aktów, jak to ma miejsce w przypadku postępowania z obywatelami Wietnamu *de facto* wydawanymi wietnamskiej bezpiece. Jak napisał Seweryn Blumsztajn: „Polska straż graniczna zatrzymuje kilkudziesięciu Wietnamczyków, traktując ich wyjątkowo brutalnie, po rasistowsku po prostu. Trafiają do aresztu, żeby mogli być przesłuchani przez funkcjonariuszy wietnamskiej bezpieki. I to ci panowie zadecydują, czy uchodźcy zostaną do Wietnamu deportowani”²³¹. Warto nadmienić, że na wspomnianym tle dochodzi także do tragedii. 12 maja 2009 roku na warszawskiej Pradze-Północ podczas wejścia funkcjonariuszy Straży Granicznej do jednego z mieszkań, z okna wyskoczył 27-letni Wietnamczyk. Imigrant zginął na miejscu. Jak donosi prasa: „Prawdopodobnie obawiał się deportacji po spotkaniu z wietnamską bezpieką”. „Gazeta Wyborcza” informuje, że: „akcję wyłapywania Wietnamczyków zorganizował Frontex. [...] unijna agencja zajmująca się strzeżeniem zewnętrznych granic Wspólnoty. Ona pokrywa koszty transportu aresztowanych: na przesłuchania, a potem, za kilka tygodni, do Berlina, skąd samolotem zostaną wywiezieni do Wietnamu”²³². W kontekście problematyki dyskryminacji omawiany problem powinien zostać głębiej zdiagnozowany w pierwszym rzędzie.

Relatywnie rzadko na dyskryminację etniczną w Polsce skarżą się imigranci z Armenii²³³. Przeważająca część imigrantów ormiańskich (którzy poprzez ciemniejszą karnację oraz pochodzenie z państwa postsowieckiego spełniają – jak się wydaje – główne kryteria narażenia na dyskryminację) uważa Polaków za otwartych na cudzoziemców. Imigranci

²³⁰ W. Czuchnowski, Ł. Krajewski, *Bezpieka z Wietnamu w Polsce*, „Gazeta Wyborcza” z 22 lutego 2008 r.

²³¹ S. Blumsztajn, *Już dawno się tak nie wstydzilem za mój kraj*, „Gazeta Wyborcza” z 22 lutego 2008 r.

²³² M. Górka, G. Lisicki, *Wietnamska bezpieka w Polsce*, „Gazeta Wyborcza” z 23 maja 2009 r.

²³³ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?...*, op. cit.

bardzo rzadko wspominali o przejawach nierównego traktowania, naciskani jednak podawali przykłady takiego traktowania. Zaznaczali przy tym, że były to przypadki bardzo rzadkie. Niezależnie od tego faktu, warto tu przytoczyć kilka przykładów zachowań dyskryminacyjnych, ponieważ nawet jeżeli są to jedynie incydenty, należy im przeciwdziałać²³⁴:

1. Akty dyskryminacji społecznej:

- odmowa miejsca w hotelu po okazaniu paszportu ormiańskiego;
- agresja pasażera w tramwaju wobec imigrantki, która grzecznie zwróciła mu uwagę, że ją popchnął (wyzwanie imigrantki od „Żydów”);
- „polowanie” kontrolerów biletów na imigrantów o ciemniejszej karnacji skóry w okolicach Jarmarku Europa w Warszawie (kiedy jeszcze istniał);
- baczniejsza obserwacja imigrantów (zwłaszcza o ciemniejszej karnacji) ze strony pracowników ochrony (np. w sklepie);
- traktowanie przybyszów z byłego ZSRR jako obywateli „drugiego sortu” (przykładowo, stosunek pracownicy administracji uczelni do imigrantki ormiańskiej o ciemniejszej karnacji zmienił się na bardziej negatywny w chwili, kiedy pracownica ta dowiedziała się, że ma do czynienia z obywatelką b. ZSRR, a nie z Włoszką – jak początkowo myślała). Ma więc miejsce różnicowanie cudzoziemców na tych ze Wschodu i tych z Zachodu, w tym ujednocianie przybyszów z b. republik Związku Radzieckiego, poprzez określanie ich stygmatyzującym pojęciem „Ruski” (co jednak ustępuje po lepszym poznaniu konkretnego cudzoziemca);
- pojawiające się niekiedy zachowania dyskryminacyjne ze strony niektórych pracowników służb porządkowych (np. policji, straży miejskiej).

2. Akty dyskryminacji instytucjonalnej (pośredniej):

- problemy instytucjonalne z legalizacją pobytu i pracy (przede wszystkim przewlekłość procedur, konieczność corocznego odnawiania zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony i niepewność co do tego odnowienia, co powoduje stan „permanentnego zawieszenia”, w przypadku cudzoziemców niemających zgody na osiedlenie się lub na pobyt rezydenta długoterminowego WE);

²³⁴ Za: ibidem (w książce opisano bardzo dokładnie przytaczane sytuacje wraz z ich oceną ze strony respondentów; przypadki dyskryminacji cudzoziemców); patrz także: J. Supińska, G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki, *Zogniskowane wywiady grupowe z imigrantami*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 2, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2003.

- brak zgody na pracę bez zezwolenia dla cudzoziemców przybywających w Polsce od wielu lat i otrzymujących zezwolenie na pobyt na czas oznaczony w drodze tzw. abolicji.

3. Akty dyskryminacji w miejscu pracy:

- żartobliwe utożsamianie pracownika ormiańskiego przez innego pracownika (polskiego) z terrorystą muzułmańskim (po atakach 11 września; warto przypomnieć, że Ormianie nie są muzułmanami, a z przyczyn historycznych określenie ich w ten sposób bywa wręcz obraźliwe);
- kilka przypadków wypłacania imigrantom niższych stawek niż pracownikom polskim.

4. Akty dyskryminacji w szkole:

- jeden przypadek dyskryminacji ucznia ze strony nauczycielki (wobec wielu przypadków pozytywnych);
- dokuczanie uczniom ormiańskim ze strony uczniów polskich (w pierwszej fazie pobytu; w kolejnych fazach uczniowie dokuczający stawali się często najbliższymi kolegami imigrantów).

Najczęściej na złą sytuację skarżą się w Polsce cudzoziemcy oczekujący na decyzję w sprawie o nadanie im statusu uchodźcy, bądź posiadający taki status (ewentualnie tzw. ochronę uzupełniającą), przede wszystkim imigranci narodowości czecheńskiej. Badania wskazują na trudne warunki bytowe w ośrodkach dla cudzoziemców, trudności w podjęciu pracy przez cudzoziemców poszukujących ochrony, którzy otrzymali decyzję pobytową, problemy szkolne uczniów czecheńskich, niekiedy brak bliższych kontaktów ze społecznościami lokalnymi, a także niewystarczający zakres pomocy rocznych programów integracji prowadzonych przez Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie²³⁵. W kwietniu 2009

²³⁵ Na temat sytuacji uchodźców w Polsce, patrz m.in.: S. Łodziński, A. Grzymała-Kozłowska (red.), *Problemy integracji imigrantów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009; A. Jasińska-Kania, S. Łodziński (red.), *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2009; G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Czym chata bogata. Pomoc dla cudzoziemców poszukujących ochrony w Polsce w świetle badań społeczności i instytucji lokalnych*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008; G. Firlit-Fesnak (red.), *W poszukiwaniu bezpiecznej przystani. Cudzoziemcy z Czeczenii w Polsce*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008; G. Firlit-Fesnak, *Cudzoziemcy na rynku pracy w Polsce. Przypadek uchodźców*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008; J. Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski (red.), *Przystanek Polska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007; G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki, *Sytuacja cudzoziemców poszukujących ochrony w Polsce - raport z zogniskowanych wywiadów grupowych z*

roku zorganizowano, przy współpracy Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, protest cudzoziemców oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych pod Urzędem ds. Cudzoziemców przeciwko złym warunkom socjalno-bytowym podczas postępowania o nadanie statusu uchodźcy oraz „ograniczeniom systemowym uniemożliwiającym im integrację w Polsce” (jak: brak dostępu do tanich mieszkań, kłopoty ze znalezieniem legalnej pracy, nieefektywne programy integracyjne)²³⁶. Na marginesie należy zauważyć, że protest warszawski nie przybrał form skrajnych, jak to niekiedy ma miejsce w innych krajach europejskich. Przykładowo w Belgii dość powszechne są głodówki imigrantów żądających prawa do pobytu i pracy²³⁷ (w Polsce – choć nie w tak masowej skali – dochodziło również do głodówek cudzoziemców poszukujących ochrony i domagających się przyspieszenia procedury nadania statusu uchodźcy, np. w areszcie Straży Granicznej czy w ośrodku dla cudzoziemców²³⁸; w ostatnich miesiącach głośno było o głodówce pod kaliskim ratuszem 51-letniego imigranta z Egiptu „przeciwko ksenofobii i nietolerancji wobec obcokrajowców”, z powodu nękania go „przez nieznanych mu mężczyzn”²³⁹, głodówka została przerwana po dwóch tygodniach, po przeprosinach ze strony napastników).

Niezależnie od wspomnianych problemów cudzoziemców poszukujących ochrony, badania wskazują także na dość wysoki poziom roszczeniowości niektórych przybyszów wobec państwa polskiego (które z racji ograniczonych zasobów nie jest w stanie im pomóc w takim zakresie, w jakim tego oczekują), a także podejmowanie pracy na rynku nieformalnym, co niekiedy zniechęca ich do udziału w programach integracyjnych, organizowanych przez organizacje pozarządowe (bywało, że cudzoziemcy w ośrodkach dla uchodźców pytali się organizatorów programów o to, jakie dostaną wynagrodzenie za udział w szkoleniach; kiedy

cudzoziemcami mieszkającymi w ośrodku dla uchodźców w Czerwonym Borze, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 8, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2007; K. Gracz, A. Chrzanowska, *Uchodźcy w Polsce - kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007; W. Klaus, A. Chrzanowska, *Integracja i pomoc społeczna wobec uchodźców w Polsce. Wyniki badań aktowych*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 8, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007; G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Spoleczność i instytucje lokalne wobec inicjatywy utworzenia ośrodka dla uchodźców*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 7, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2006; A. Jasiakiewicz, W. Klaus, *Realizacja obowiązku szkolnego przez małoletnich cudzoziemców przebywających w ośrodkach dla uchodźców. Raport z monitoringu*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 2, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2006; G. Firlit-Fesnak (red.), *Cudzoziemcy poszukujący ochrony w Polsce. Analiza danych zastanych*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 6, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2005.

²³⁶ *Protest uchodźców w stolicy*, PAP, 16 kwietnia 2009 r., za: www.onet.pl

²³⁷ *Masowe głodówki imigrantów żądających legalizacji pobytu*, PAP, 16 kwietnia 2009, za: www.onet.pl

²³⁸ Warto w tym miejscu wspomnieć, że posłowie do Parlamentu Europejskiego, którzy wizytowali w 2008 roku zamknięte ośrodki w Lesznowoli i Białej Podlaskiej stwierdzili, że Polska plasuje się na dobrym miejscu, jeżeli chodzi o warunki życia osób tam przetrzymywanych.

²³⁹ *Głodówka gnębionego Egipcjanina*, PAP, 4 listopada 2008 r., za: www.onet.pl

dowiadawali się, że nie otrzymają wynagrodzenia za udział w szkoleniu, nie wykazywali zainteresowania szkoleniem i szli do pracy na czarno)²⁴⁰.

Na akty dyskryminacji oraz inne uciążliwe zachowania ze strony społeczeństwa przyjmującego są narażeni przybysze z krajów afrykańskich. Tak jak wielu cudzoziemców stwierdza wyższy poziom tolerancji w Polsce (w stosunku do innych krajów): [...] *ogólnie Polacy są bardziej tolerancyjni. To znaczy to różnie bywa, ale w porównaniu z innymi krajami, to naprawdę są tolerancyjni*²⁴¹, tak wydaje się, że najwięcej negatywnych doświadczeń mają przybysze z krajów afrykańskich: *ludzie w Kenii nie chcą przyjeżdżać do Polski. Ci, którzy byli w Polsce uważają, że Polacy są nietolerancyjni*²⁴². W przypadku imigrantów czarnoskórych problematyczne jest niekiedy natrętne przyglądanie się im²⁴³ (co jednak trudno jest nazywać dyskryminacją), a także agresja słowna²⁴⁴ (przy znikomej skali agresji fizycznej, choć taka również niekiedy ma miejsce²⁴⁵). Problemem pozostaje tzw. rasizm stadionowy, tj. rasistowskie zachowania chuliganów i pseudokibiców. Akty „dyskryminacji stadionowej” wiążą się przede wszystkim z okrzykami czy rzucaniem bananami w czarnoskórych piłkarzy. Na problem „rasizmu stadionowego” zwraca uwagę m.in. Rzecznik Praw Obywatelskich, który stwierdził w jednym z komunikatów, że: „nie odważyłby się dzisiaj na stwierdzenie, że nasz kraj uporał się całkowicie z problemem dyskryminacji rasowej”. Zdaniem Rzecznika, dowodzi tego właśnie konieczność podejmowania przez niego spraw dotyczących rasizmu w polskim sporcie, w tym wśród kibiców piłkarskich²⁴⁶. Należy jednak zauważyć, że polskie sądy wymierzają dość surowe kary za takie zachowanie. W lipcu 2009 roku Sąd Rejonowy w Gdańsku skazał 25-letniego kibica na karę pół roku więzienia w zawieszeniu na dwa lata oraz 600 zł grzywny za obrzucenie bananami czarnoskórych zawodników Pogoni Szczecin podczas meczu tej drużyny z Lechią Gdańsk we wrześniu 2006 roku. Sędzia uzasadniła wyrok wysokimi kosztami społecznymi: „Oto ci pokrzywdzeni piłkarze mogą teraz mówić, że to właśnie w

²⁴⁰ Patrz: G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki, *Sytuacja cudzoziemców poszukujących ochrony w Polsce – raport z zogniskowanych wywiadów grupowych z cudzoziemcami mieszkającymi w ośrodku dla uchodźców w Czerwonym Borze*, op. cit.

²⁴¹ T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie...*, op. cit., s. 164.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ J. Supińska, G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki, *Zogniskowane wywiady grupowe...*, op. cit; M. Jędrkiewicz, *Drogi prowadzące do osiedlenia. Cudzoziemcy zamieszkali na stałe w Polsce*, w: E. Nowicka, S. Łodziński (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006, s. 79.

²⁴⁴ E. Jaroszevska, *Sytuacja cudzoziemców w Polsce...*, op. cit., s. 97.

²⁴⁵ Patrz np. *Pobity ciemnoskóry lekarz chciał uciec z Polski*, PAP, 10 marca 2009 r., za: www.onet.pl

²⁴⁶ *RPO: nie uporaliliśmy się całkowicie z problemem dyskryminacji rasowej*, PAP, 20 marca 2009 r., za: www.onet.pl

Gdańsku spotkała ich taka dyskryminacja tylko dlatego, że mają inny kolor skóry. Godzi to w miasto i ludzi, którzy tu mieszkają i nie podzielają opinii garstki kibiców. Można oczekiwać, że taki wyrok będzie miał też charakter wychowawczy²⁴⁷.

Warto też nadmienić, że czarnoskórzy imigranci cieszą się niekiedy w Polsce większym zainteresowaniem płci przeciwnej. Jak pisze Maciej Ząbek: „Wokół akademików, gdzie mieszkają studenci z Afryki [...] zawsze kręci się sporo dziewczyn [...] Podobne obserwacje można poczynić też w piwnicy warszawskiego klubu »Harenda«, do którego na imprezy hip-hopowe przychodzi sporo młodych Afrykanów [...] Afrykanie fascynują tu polskie kobiety pod każdym względem: wyglądu fizycznego, siły, męskości, elegancji, elokwencji i sprawności w tańcu²⁴⁸.

Ciekawych wyników dostarczyły badania Ewy Nowickiej i Izabeli Osińskiej, przeprowadzone wśród muzułmanów przebywających w Polsce. Okazało się, że w Polsce – kraju, w którym religia odgrywa znaczną rolę – inne wyznania są traktowane z większą tolerancją niż w kraju, gdzie religia funkcjonuje na marginesie życia społecznego²⁴⁹. Jak piszą autorki, wielu imigrantów muzułmańskich osiadło w Polsce, ponieważ jest im ona bliższa kulturowo, „ludzie są religijni i tolerancyjni oraz mniej zorientowani materialistycznie niż na Zachodzie²⁵⁰. Muzułmanie badani przez E. Nowicką, w większości spotykali się z brakiem wiedzy Polaków na temat ich religii, jednocześnie „głęboko wierzący muzułmanie nie odnotowują niechętnych zachowań Polaków, np. wówczas gdy modlą się w miejscach publicznych²⁵¹.

Migranci rzadko skarżą się na dyskryminację ze strony pracodawców²⁵². Z różnych badań wynikają jednak niekiedy trudności w podjęciu pracy przez cudzoziemców oraz konieczność pracy poniżej kwalifikacji (co pojawia się w badaniach prowadzonych w takich grupach, jak

²⁴⁷ *Pół roku w zawieszeniu za rasizm*, PAP, 21 lipca 2009 r., za: www.onet.pl

²⁴⁸ M. Ząbek, *Fascynacja i niechęć do obcego innej płci. O stosunku Polaków do małżeństw z cudzoziemcami na przykładzie związków polsko-afrykańskich*, w: E. Nowicka, S. Łodziński (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski...*, op. cit., s. 95.

²⁴⁹ E. Nowicka, I. Osińska, *Wspólnota sytuacji i odmienność korzeni? Muzułmańscy imigranci w Polsce*, w: E. Nowicka, S. Łodziński (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski...*, op. cit., s. 155.

²⁵⁰ *Ibidem*, s. 156.

²⁵¹ *Ibidem*, s. 154.

²⁵² M. Bieniecki, J. Frelak, *Non-Poles on the Polish labour market. Problems and Challenges. An overview of the issue of racial/ethnic discrimination in the private sector in Poland*, Caritas Polska/Lublin, Gliwice 2005, s. 15; Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?...*, op. cit.

Ukraińcy, Wietnamczycy²⁵³ i Ormianie²⁵⁴). Trudności te mogą być zarówno rezultatem przeszkód formalnych, jak i pewnych uprzedzeń pracodawców. W badaniach M. Jędrkiewicz prowadzonych wśród cudzoziemców mieszkających w Polsce na stałe pojawił się problem niepodejmowania pracy przez cudzoziemców wskutek – jak pisze autorka – dyskryminacji ze strony pracodawców: „Pochodzący z Gwinei Francuskiej 31-letni ekonomista już po skończeniu nagrania opowiadał o swoich problemach ze znalezieniem jakiegokolwiek pracy związanej z ukończonymi studiami. Wielu pracodawców poszukujących specjalisty takiego jak on, chętnie umawia się z nim telefonicznie na rozmowy rekrutacyjne. Gdy pojawia się na spotkaniu i pokazuje swój paszport, jest automatycznie odrzucany [...] takich problemów nie mają czarnoskórzy Amerykanie i Francuzi”²⁵⁵ (jak więc widać problem nie wynika z uprzedzenia rasowego, a z niechętnego stosunku do zatrudniania cudzoziemców z krajów biedniejszych bądź „bardziej egzotycznych”).

Odrębny problem stanowi sytuacja mniejszości romskiej w Polsce (warto pamiętać, że Romowie to przede wszystkim mniejszość etniczna, a nie grupa imigrancka). W grupie tej występuje około dziewięćdziesięcioprocentowe bezrobocie oraz bardzo niski poziom wykształcenia²⁵⁶. Trudna sytuacja Romów na rynku pracy wydaje się wynikać zarówno z przyczyn społeczno-kulturowych, jak i powiązanych z nimi niekiedy zachowań dyskryminacyjnych. Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii (obecnie Agencja Praw Podstawowych UE) podaje przykład kobiety, która zgłosiła się do pracodawcy w rezultacie prasowego ogłoszenia o pracy na stanowisku kelnerki. Początkowo była ona przyjęta przez pracodawcę pozytywnie, myślał on bowiem, że kobieta jest inspektorem sanitarnym. Kiedy wytłumaczyła, że poszukuje pracy, pracodawca natychmiast stwierdził, że nie zatrudni „Cyganów”, żeby „nie odstraszyć klientów”²⁵⁷. Jednocześnie warto zauważyć, że do Państwowej Inspekcji Pracy wpłynęła tylko jedna skarga na dyskryminację z powodów narodowościowych, przy czym skarga ta nie została uznana²⁵⁸.

W debacie publicznej pojawiają się głosy o niewystarczającej ochronie pracowników cudzoziemskich pracujących w ramach usługi eksportowej. W 2008 roku Rzecznik Praw

²⁵³ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 106.

²⁵⁴ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.

²⁵⁵ M. Jędrkiewicz, *Drogi prowadzące do osiedlenia...*, op. cit., s. 62–63.

²⁵⁶ A. Mikulska, *Ksenofobia i dyskryminacja...*, op. cit., s. 5.

²⁵⁷ *Racism and Xenophobia in the EU Member States trends, developments and good practice. Annual Report 2005 – Part 2*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2005, s. 41.

²⁵⁸ A. Mikulska, *Ksenofobia i dyskryminacja...*, op. cit., s. 4.

Obywatelskich zwrócił się do ministra pracy i polityki społecznej o zmianę przepisów dotyczących wykonywania w Polsce przez zagraniczne firmy tzw. usługi eksportowej przy pomocy delegowanych pracowników z zagranicy. Do rzecznika docierają bowiem informacje o powszechnym naruszaniu prawa pracowników z zagranicy, dzięki czemu np. firmy z Chin czy Korei mogą konkurować ceną z polskimi przedsiębiorcami. Przedsiębiorcy nie uwzględniają często polskich norm czasu pracy czy prawa do urlopu wypoczynkowego²⁵⁹. Podobnymi sprawami zajmuje się Państwowa Inspekcja Pracy²⁶⁰.

W przeważającej liczbie przypadków dobrze wygląda sytuacja dzieci cudzoziemskich w polskich szkołach. Przykładowo, dzieci wietnamskie i ormiańskie osiągają bardzo dobre wyniki w nauce, nie mają większych problemów z integracją i cieszą się pozytywną opinią nauczycieli²⁶¹: *[...] jak bym miała do wyboru uczyć w klasie, gdzie są sami Wietnamczycy lub Polacy, to wybrałabym Wietnamczyków, bo oni są pracowici* [wypowiedź nauczycielki]²⁶²; *ogólnie rzecz biorąc, zawsze miałam piątkę z historii i zawsze nauczyciele mnie chwalili, że „Boże kochany, Ormianka lepiej zna historię Polski niż nasi własni uczniowie”* [wypowiedź imigrantki ormiańskiej]²⁶³. Problemy szkolne dotyczą za to uczniów czeczeńskich, co poniekąd wynika z całkowitego braku stabilności pobytowej tej grupy w Polsce. Jednocześnie nauczyciele polscy twierdzą, że polskie uczelnie wyższe nie przygotowują ich do pracy z młodzieżą niepolską²⁶⁴.

Odrębny problem stanowi sytuacja mniejszości romskiej. Zwraca się uwagę na segregację uczniów romskich (tworzenie odrębnych klas romskich) w polskich szkołach²⁶⁵. Problemem jest fakt nieuczęszczania wielu dzieci romskich do szkół, czego przyczyny – jak sądzę – leżą w dużej mierze w uwarunkowaniach kulturowych tej grupy, a nie w dyskryminacji. W 2008 roku do szkół chodziło 2,6 tysiąca dzieci z 3,1 tysiąca objętych obowiązkiem szkolnym. Średnia ich ocen wynosiła 3,1²⁶⁶. W związku z trudnościami dotyczącymi tej grupy, Romowie są objęci w Polsce specjalnym rządowym Programem na rzecz Społeczności Romskiej.

²⁵⁹ M. Rzemek, *Pracownicy z importu są wyzyskiwani*, „Rzeczpospolita” z 3 października 2008 r.; *Chińscy niewolnicy w Polsce*, „Gazeta Wyborcza” z 6 czerwca 2008 r.

²⁶⁰ *PIP bada sprawę protestujących robotników z Chin*, PAP, 21 lipca 2009 r., za: www.onet.pl

²⁶¹ T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie...*, op. cit., s. 82; Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.; E. Nowicka, *Uczniowie wietnamscy w oczach nauczycieli szkół podstawowych*, w: E. Nowicka, S. Łodziński (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski...*, op. cit., s. 256.

²⁶² T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie...*, op. cit., s. 81.

²⁶³ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.

²⁶⁴ T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie...*, s. 102.

²⁶⁵ *European Union Agency for Fundamental Rights, Annual Report 2009*, s. 47.

²⁶⁶ Dane Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Imigranci najczęściej nie narzekają na opiekę zdrowotną w Polsce, choć dostrzegają jej braki. Twierdzą bowiem, że Polaków braki te dotyczą w podobnym stopniu. Przykładowo, stosunek pracowników ochrony zdrowia do cudzoziemców został pozytywnie oceniony zarówno przez imigrantów ukraińskich i wietnamskich²⁶⁷, jak i ormiańskich²⁶⁸. Wyjątek w takiej ocenie wydają się stanowić przybysze z Czeczenii, mieszkający w ośrodkach dla cudzoziemców, oraz wspomniana wcześniej mniejszość romska (głosy dyskryminacji w służbie zdrowia płyną od 22% badanych romskich respondentów badanych w Polsce przez Agencję Praw Podstawowych UE)²⁶⁹.

Realny problem stanowi sytuacja zdrowotna imigrantów przebywających w Polsce nielegalnie i przez to nieubezpieczonych. W razie poważnej choroby nie są oni uprawnieni do publicznych świadczeń zdrowotnych. W sytuacjach takich pomocna okazuje się niekiedy społeczność polska, która organizuje zbiórki na takie leczenie (jak np. w przypadku imigrantki z Ukrainy mieszkającej w Wołominie chorej na nowotwór, o czym informowała prasa²⁷⁰) bądź bezpośrednio zaangażowanie personelu medycznego²⁷¹.

Problematyczne staje się niekiedy zawarcie związku małżeńskiego z imigrantem. Małżeństwa takie spotykają się czasami z nieprzychylnością przedstawicieli administracji: „zdarzają się przypadki, gdy kierownicy Urzędu Stanu Cywilnego w Polsce żądają przedstawienia przez cudzoziemca, chcącego zawrzeć związek małżeński z obywatelem polskim, dokumentów nie wymaganych w obowiązujących przepisach prawa, jak np. wizy, karty pobytu, zaświadczenia o zameldowaniu lub legitymacji studenckiej [...] w 2001 r. prasa donosiła o nauczycielu, który zaprosił cudzoziemkę w celu jej poślubienia. Nietrudno było urzędnikom udowodnić, iż zarabiając 1500 zł miesięcznie nie będzie w stanie utrzymać cudzoziemca. Charakterystyczna była tu jawna dyskryminacja, w przypadku bowiem małżeństw Polaków sytuacja materialna przyszłych małżonków nie jest sprawdzana przez urzędy”²⁷². Należy jednak pamiętać o problemie małżeństw fikcyjnych, które niekiedy zawierają cudzoziemcy w celu legalizacji

²⁶⁷ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 116.

²⁶⁸ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.

²⁶⁹ *European Union Agency for Fundamental Rights*, Annual Report 2009, s. 55.

²⁷⁰ J. Kowalski, *Ratujmy Świetlanę*, „Gazeta Wyborcza” z 4 kwietnia 2008 r.

²⁷¹ Patrz np. Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?*..., op. cit.

²⁷² M. Ząbek, *Fascynacja i niechęć do obcego innej płci...*, op. cit., s. 117–118.

swojego pobytu w Polsce²⁷³, z którego może wynikać niekiedy dyskryminująca nadgorliwość urzędników.

Jak wynika z praktyki Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, akty dyskryminacji cudzoziemców mają miejsce w takim zakresie, jak²⁷⁴:

- odmowa przyjęcia dziecka cudzoziemskiego do szkoły (pomimo ustawodawstwa zobowiązującego do tego);
- brak dodatkowej pomocy pedagogicznej dla dzieci cudzoziemskich;
- przewlekłość procedury wydawania kart pobytowych (w sprawie tej interweniował Rzecznik Praw Obywatelskich);
- odmowa przyznania cudzoziemcy świadczenia z pomocy społecznej (wskutek niemożliwych niekiedy do spełnienia wymogów dokumentacyjnych);
- trudności w rozpoczęciu działalności gospodarczej (SIP opisuje m.in. działania wspólnoty mieszkaniowej, uniemożliwiające cudzoziemcy prowadzenie barku gastronomicznego²⁷⁵);
- utrudnienia w uzyskaniu numeru PESEL (najczęściej wskutek braku zameldowania);
- odmowa przyjęcia cudzoziemca w poczet spółdzielni mieszkaniowej oraz wydania zaświadczenia potwierdzającego prawo do lokalu;
- wspomniane powyżej nierówne traktowanie cudzoziemców przez urzędy stanu cywilnego (np. odmowa uznania autentyczności dokumentów bez uzasadnienia, żądanie okazania dokumentów niewymaganych prawem);
- nierówne traktowanie ze strony organów ścigania (np. odmowy przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie).

Witold Klaus i Katarzyna Wencel dzielą praktyki dyskryminacyjne na trzy grupy:

- źle sformułowane przepisy, które w pośredni sposób dyskryminują cudzoziemców;
- dyskryminujące praktyki urzędów publicznych;
- dyskryminujące zachowania, świadczące o niechęci do cudzoziemców ze strony Polaków.

²⁷³ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 89.

²⁷⁴ Szczegółowy opis, patrz :W. Klaus, K. Wencel, *Dyskryminacja cudzoziemców w Polsce. Diagnoza sytuacji, Analizy Raporty Ekspertyzy*, nr 7, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008.

²⁷⁵ Nie jest jednak sprawą jednoznaczną czy działania te noszą znamiona dyskryminacji. Niechęć wobec utworzenia takiego barku może wynikać np. z obaw przed aromatem potraw obcych kuchni, który może się unosić w całym budynku (uszczelnienie przewodów kominowych, na które nie zgodziła się wspólnota mieszkaniowa, w tym przypadku nie zawsze wystarczy), patrz np.: *Kupili mieszkanie z „Chińczykiem” gratis*, tvnwarszawa.pl, 5 maja 2009 r.

Zdaniem wspomnianych autorów, akty dyskryminacji etnicznej „nie wydają się jedynie incydentalne – kazusy pokazują jedynie ich przykłady, które stanowią problem systemowy”²⁷⁶. Rzeczywiście prawdopodobnie przytaczane przykłady stanowią problem systemowy, niemniej jednak ich skala nie pozwala na stwierdzenie, że skutki złego funkcjonowania systemu mają charakter powszechny.

Na podstawie badań prowadzonych wśród imigrantów, można wnioskować o trudnościach w integracji imigrantów w wymiarze prawno-instytucjonalnym. Wielu imigrantów jest w Polsce wciąż nielegalnie bądź ma problemy z podjęciem legalnej pracy, co stwarza poważne problemy integracyjne. Brak partycypacji w życiu politycznym nie stanowi raczej problemu dla migrantów, choć np. w przypadku imigrantów ormiańskich pojawiły się w badaniach (sporadycznie) negatywne głosy o braku prawa do udziału w wyborach samorządowych dla cudzoziemców przebywających od dawna w Polsce i posiadających zezwolenie na osiedlenie się²⁷⁷. Jeżeli chodzi o usługi społeczne (wspomagające integrację, jak np. specjalne programy integracyjne), to dotyczą one jedynie uchodźców i cudzoziemców posiadających ochronę uzupełniającą. Integracja cudzoziemców w wymiarze społecznym, w większości przypadków przebiega pomyślnie. Wydaje się, że występują tu pewne zróżnicowania w procesie integracji w zależności od grupy imigranckiej, będące wynikiem różnic kulturowych. Jak wspomniano wcześniej, np. integracja społeczna Ormian czy Ukraińców przebiega bardzo dobrze (często Ormianie mają więcej bliskich znajomych wśród Polaków niż wśród innych Ormian, zwykle biegle posługują się także językiem polskim²⁷⁸), w przypadku Wietnamczyków – można mówić o nieco większej izolacji i o wiele silniejszej więzi wewnątrzgrupowej. Nie można natomiast mówić o gettoizacji imigrantów w Polsce (jak ma to niekiedy miejsce w krajach Europy Zachodniej). W przypadku Wietnamczyków można mówić o „załążkach skupisk miejsc zamieszkania”²⁷⁹ (jak np. w Warszawie na osiedlu Za Żelazną Bramą), ale tym bardzo daleko do wspomnianej gettoizacji. Badania wskazują na niewielkie zaangażowanie w działalność organizacji obywatelskich imigrantów. Przykładowo, imigranci ormiańscy pytani o takie zaangażowanie, jego brak tłumaczyli brakiem czasu, wynikającym z konieczności pracy²⁸⁰. Również Ukraińcy rzadko należą do takich organizacji²⁸¹. Wyjątek stanowią

²⁷⁶ W. Klaus, K. Wencel, *Dyskryminacja cudzoziemców w Polsce...*, op. cit., s. 24.

²⁷⁷ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?...*, op. cit.

²⁷⁸ Ibidem.

²⁷⁹ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 139.

²⁸⁰ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?...*, op. cit.

²⁸¹ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 198.

Wietnamczycy. Jak wynika z badań Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej: „ponad jedna trzecia Wietnamczyków osiadłych działała w stowarzyszeniach etnicznych, a aż ponad trzy czwarte uczestniczyło w organizowanych przez nie imprezach”²⁸².

Jak wynika z praktyki Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, indywidualne programy integracyjne kierowane do uchodźców i cudzoziemców objętych ochroną uzupełniającą często nie spełniają swoich funkcji. Wielu cudzoziemców w trakcie trwania programu decyduje się na jego przerwanie i wyjazd z Polski²⁸³ (co jednak w moim przekonaniu trudno jest jednoznacznie uznać za fiasko programu jako takiego, którego celem nie jest „przekonanie” cudzoziemca do pozostania w Polsce, a ułatwienie życia w Polsce tym, którzy zdecydowali się tu pozostać). Zwraca się uwagę, że instytucje zajmujące się pracą z cudzoziemcami w wielu przypadkach nie są przygotowane do pracy z osobami odmiennymi kulturowo. Zdaniem osób pracujących z cudzoziemcami poszukującymi ochrony, przeszkodą na drodze do ich skutecznej integracji jest także roszczeniowa postawa cudzoziemców wobec instytucji publicznych. Zdaniem cudzoziemców objętych programem podstawowym, ich problemem są trudności w znalezieniu mieszkania i pracy²⁸⁴. Wśród grup wymagających dodatkowych działań integracyjnych – poza cudzoziemcami poszukującymi ochrony – wymienia się m.in. osoby z pobytem tolerowanym, małoletnich bez opieki czy ofiary handlu ludźmi²⁸⁵. Należałoby rozważyć również umożliwienie pracy bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę w przypadku osób, które otrzymały zgodę na pobyt w ramach tzw. abolicji²⁸⁶. Integracji cudzoziemców mogłoby służyć również promowanie działalności w ramach spółdzielczości socjalnej²⁸⁷.

* * *

²⁸² Ibidem.

²⁸³ K. Wencel, *Potrzeby i zadania dla Polski w zakresie integracji obywateli państw trzecich*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 2, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008, s. 3.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Ibidem, s. 4.

²⁸⁶ Patrz: Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością...*, op. cit.

²⁸⁷ Patrz np.: G. Wilga, *Spółdzielczość socjalna jako nowa forma integracji migrantów przymusowych na polskim rynku pracy*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 1, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.

Warto wspomnieć, że imigranci dostrzegają coraz lepszy stosunek Polaków do cudzoziemców oraz lepsze przygotowanie instytucji publicznych do świadczenia im pomocy niż miało to miejsce kilka (naście) lat temu. Imigranci, którzy wspominają o doświadczeniu aktów dyskryminacji często zaznaczają, że przejawy dyskryminacji są raczej coraz rzadsze niż coraz częstsze. Wietnamka, mówiąc o problemie rasizmu stwierdziła: „teraz to już nie, ale jak byłam jeszcze mała to bardzo dużo”²⁸⁸. W wypowiedziach respondentów ormiańskich pojawiały się z kolei uwagi o tym, że w Polsce *łatwiej jest być migrantem* niż w wielu krajach Europy Zachodniej i to zarówno ze względów społeczno-kulturowych (*byłem w różnych krajach, ale zatrzymaliśmy się w Polsce [.] bo mi bardziej pasowała mentalność ludzi [...] Na Zachodzie, na Zachodzie tam oni mają bardziej taką manię wyższości, wiesz o co chodzi, nie?* [IDI_28]), jak i społeczno-zawodowych: (*wujek mieszka w Niemczech, i ciocia [...] tam socjalne warunki są lepsze [...] od razu pieniądze dla dzieci, mieszkanie [...] 1000 marek na dziecko miesięcznie [...] była propozycja, ale stwierdziliśmy, że nie [...] jak skończyłem studia, pojechałem tam. I tam mówią, dobra, skończysz i zaczniesz pracować w Polsce. Ile będziesz zarabiał? To wtedy było powiedzmy 150, 200 marek. Zostajesz tu, nic nie robisz, zarabiasz 400. A po co mi? Co będę robił, tak siedział [...]?* – *I zdecydowali się państwo zostać w Polsce?* – *Tzn. ze względu na perspektywy, bo jednak można rozwijać się dalej. Praca, doktorat. Tak iść do przodu z jakimś sensem. Doksztalcasz się* [IDI_63])²⁸⁹. Formułując negatywne oceny pracy polskich urzędów, imigranci często jeszcze bardziej negatywnie oceniają instytucje publiczne kraju pochodzenia. Wyższa ocena pracy urzędników polskich (nawet jeżeli jest krytyczna) niż rodzimych charakterystyczna jest np. dla Ukraińców²⁹⁰ i Ormian²⁹¹.

²⁸⁸ T. Halik, E. Nowicka, W. Połec, *Dziecko wietnamskie...*, op. cit., s. 163.

²⁸⁹ Cytaty, za: Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?...*, op. cit.

²⁹⁰ A. Grzymała-Kazłowska (red.), *Między jednością a wielością...*, op. cit., s. 115.

²⁹¹ Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością?...*, op. cit.

6. Sytuacja cudzoziemców w Polsce w świetle badań wśród pracodawców

Z badań prowadzonych wśród pracodawców wynika, że podstawowym motywem zatrudniania cudzoziemców w Polsce jest szczególny charakter kwalifikacji obcokrajowców²⁹². Jednocześnie firmy w Polsce zatrudniają niewielu cudzoziemców, w związku z czym „pracownicy-obcokrajowcy faktycznie nie konkurują z Polakami, a zapełniają luki w zatrudnieniu, stabilizując firmę, a tym samym miejsca pracy Polaków”²⁹³. Katarzyna Gmaj, na podstawie przeprowadzonych badań, przedstawia następujące powody legalnego zatrudniania cudzoziemców przez badanych pracodawców²⁹⁴:

- cudzoziemcy pomagają w poszerzeniu działalności przedsiębiorstw na rynki zagraniczne;
- cudzoziemcy dysponują specjalistycznym wykształceniem, którego nie ma na polskim rynku;
- cudzoziemcy dysponują szczególnymi umiejętnościami, np. znajomością kuchni orientalnej;
- cudzoziemcy uzupełniają lukę powstałą w wyniku wyjazdu polskich pracowników za granicę;
- cudzoziemcy wdrażają technologiczne standardy.

Z badań Ośrodka Badań nad Migracjami UW wynika z kolei, że podstawowym motywem zatrudniania cudzoziemców deklarowanym przez pracodawców jest – poza specyficznymi kwalifikacjami cudzoziemców – fakt, że do pracy zgłasza się mało obywateli polskich oraz większa elastyczność pracowników cudzoziemskich. W przypadku firm małych respondenci planujący zatrudnienie cudzoziemca częściej wspominali również o tym, że cudzoziemcy akceptują niższe wynagrodzenie jako motyw, co może wskazywać na inklinacje dyskryminacyjne. Co jednak ciekawe, wśród firm małych zatrudniających cudzoziemców (a nie jedynie planujących takie zatrudnienie) motyw ten był mniej istotny. Podobnie mniej istotny był w przypadku firm dużych (zarówno w odniesieniu do planujących zatrudnienie cudzoziemca, jak i zatrudniających obcokrajowców)²⁹⁵.

²⁹² S. Golinowska (red.), *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 168.

²⁹³ Ibidem, s. 171.

²⁹⁴ K. Gmaj, *Imigranci na polskim rynku pracy w świetle opinii pracodawców*, Raporty i Analizy, nr 3, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2005, s. 12.

²⁹⁵ P. Kaczmarczyk, M. Sokólski (red.), *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008, s. 70.

Jako barierę w zatrudnianiu cudzoziemców, pracodawcy traktują przepisy, pracę urzędników oraz koszty zatrudnienia cudzoziemca²⁹⁶ (co dotyczy cudzoziemców niemogących podejmować zatrudnienia bez zezwolenia, a więc w grupie tej nie zawierają się cudzoziemcy posiadający status uchodźcy bądź ci, którym wydano zgodę na pobyt tolerowany, ewentualnie została udzielona ochrona uzupełniająca; koszty zatrudnienia zostały jednak w ostatnim czasie znacznie obniżone, patrz wcześniej). W większości przypadków pracodawcy nie sygnalizują konfliktów między Polakami a obcokrajowcami²⁹⁷.

Popyt na pracę cudzoziemców ze strony polskich pracodawców jest bardzo niski²⁹⁸. 78% firm badanych przez Ośrodek Badań nad Migracjami UW stwierdziło, że: „firma nie planuje przyjęcia cudzoziemca i jest to nieprawdopodobne” (dla firm mikro odsetek ten wynosił 79,19%, firm małych – 65,5%, firm średnich – 60,12%, firm dużych – 54,23%)²⁹⁹. Jednocześnie z badań Ośrodka Badań nad Migracjami UW wynika, że we wszystkich grupach wielkości przedsiębiorstw oraz dla wszystkich poziomów kwalifikacji odsetek cudzoziemców zarabiających mniej od Polaków, a zatrudnionych na analogicznych stanowiskach nie przekracza 22% (i dotyczy głównie prac prostych). Natomiast w kategorii dyrektorów w dużych firmach aż w 35% przypadków pracownicy cudzoziemscy otrzymują wynagrodzenie wyższe niż Polacy na analogicznych stanowiskach³⁰⁰. Nie można więc mówić raczej o powszechności dyskryminacji płacowej w legalnym sektorze zatrudnienia. Najwyższy potencjalny popyt na pracę (a więc odzwierciedlający plany pracodawców dotyczące zatrudnienia cudzoziemców) można zaobserwować w sektorze budownictwa i sektorze przemysłowym. Wśród sektorów przedsiębiorstw, obecnie najliczniej zatrudniających cudzoziemców (popyt zrealizowany), należy wymienić sektor edukacji, ochrony zdrowia i usług komunalnych³⁰¹.

Jeżeli chodzi o prace wykonywane przez cudzoziemców w polskich gospodarstwach domowych, mamy do czynienia głównie z pracami porządkowymi oraz opieką i pielęgnacją

²⁹⁶ S. Golimowska (red.), *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi*, op. cit., s. 179.

²⁹⁷ Ibidem, s. 182.

²⁹⁸ Patrz: P. Kaczmarczyk, M. Sokółski (red.), *Polityka migracyjna jako instrument...*, s. 61.

²⁹⁹ I. Grabowska-Lusińska, A. Żylicz (red.), *Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008, s. 60, 61.

³⁰⁰ Ibidem, s. 89.

³⁰¹ Ibidem, s. 100.

osób niesamodzielnych³⁰². Jak wynika z badań, w większości przypadków jest to praca nieoficjalna i niskopłatna³⁰³. Jak piszą badacze Instytutu Spraw Publicznych, w odniesieniu do pracowników ukraińskich: „zarówno pracodawcy, zatrudniający pomoc domową, jak i same Ukrainki nie są najczęściej zainteresowani zatrudnieniem legalnym”³⁰⁴.

Badania prowadzone wśród pracodawców nie dostarczają wyników pozwalających na stwierdzenie praktyk dyskryminacyjnych wobec cudzoziemców zatrudnionych w polskich przedsiębiorstwach (o których można by było wnioskować na podstawie takich przesłanek, jak konflikty w miejscu pracy, dyskryminacja płacowa itp.). Znaczne utrudnienie dla pracodawców (a tym samym także dla cudzoziemców) stanowią bariery formalne przy zatrudnieniu cudzoziemców. Niepokojąca z punktu widzenia cudzoziemców może być również informacja o nikłej skali popytu na pracę obcokrajowców ze strony polskich pracodawców.

³⁰² S. Golimowska (red.), *Popyt na pracę cudzoziemców...*, op. cit., s. 194.

³⁰³ Ibidem, s. 192.

³⁰⁴ H. Bojar, A. Gąsior-Niemiec, M. Bieniecki, M. Pawlak, *Migranci na rynku pracy w Polsce. Wyniki badań przeprowadzonych wśród migrantów ekonomicznych i pracowników polskich*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, s. 42.

7. Stosunek do cudzoziemców w Polsce w świetle badań dyskursu medialnego i politycznego

Badania dyskursu medialnego prowadzone w 2002 roku wskazują na spadek zainteresowania polskiej prasy tematyką obcokrajowców przebywających w Polsce w stosunku do lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku³⁰⁵. Wizerunki cudzoziemców i imigrantów w polskiej prasie były osadzone w 2002 roku raczej w kontekście ich działalności legalnej, a nie w kontekście zagrożenia, jakie mogą stanowić dla społeczeństwa przyjmującego³⁰⁶ – jak pisze Maciej Mrozowski: „po wyraźnej demonizacji cudzoziemców w tekstach z roku 1996, w tekstach z roku 2002 można dostrzec elementy ich idealizacji”³⁰⁷. Autor poddał analizie 95 tekstów (dotyczących konkretnych cudzoziemców) z 12 tytułów prasowych, które ukazały się w okresie lipiec–grudzień 2002 roku. Łącznie bohaterami tekstów było 158 cudzoziemców³⁰⁸. Najczęściej byli wśród nich Rosjanie (17 osób) Afrykanie (14), Wietnamczycy (12), Ormianie (10), Ukraińcy (9), Niemcy (8)³⁰⁹.

Z badań Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej wynika, że: „po okresie dużego zainteresowania imigrantami w pierwszych latach transformacji ustrojowej, gdy pojawiło się zjawisko imigracji do Polski, można obserwować tendencję do stabilizacji tej tematyki w prasie”³¹⁰. Obserwowalna jest „coraz większa konkretyzacja przedstawień obcokrajowców”³¹¹, którzy są postrzegani przez polską prasę coraz bardziej wielowymiarowo i różnorodnie. Przykładowo, Wietnamczycy są przedstawiani w polskiej prasie z jednej strony jako przedsiębiorczy kupcy, z drugiej – jako osoby „w nieuczciwy sposób osiągające swoje wyniki”³¹². Z jednej strony daje się zauważyć fascynacja odmiennością kulturową, z drugiej wciąż jest dostrzegalne poczucie zagrożenia obcością (która bywa akcentowana). Jak wynika z badań autorki, publikacji poświęconych Wietnamczykom jest przy tym więcej niż publikacji poświęconych

³⁰⁵ M. Mrozowski, *Obrazy cudzoziemców i imigrantów w Polsce w prasie polskiej*, w: K. Iglicka (red.), *Integracja czy dyskryminacja. Polskie wyzwania u progu wielokulturowości*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 186.

³⁰⁶ Ibidem, s. 159.

³⁰⁶ Ibidem, s. 193.

³⁰⁷ Ibidem, s. 159.

³⁰⁷ Ibidem, s. 233.

³⁰⁸ Ibidem, s. 185,186,194.

³⁰⁹ Ibidem, s. 195.

³¹⁰ A. Grzymała-Kazłowska, *Konstruowanie „innego”*. *Wizerunki imigrantów w Polsce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 132.

³¹¹ Ibidem, s. 133.

³¹² Ibidem, s. 164.

Ukraińcom (których jest w Polsce więcej). Ukraińców jednak – w przeciwieństwie do Wietnamczyków pokazywanych niekiedy jako niebezpiecznych konkurentów Polaków na rynku pracy – przedstawia się raczej jako „niewiele zarabiających robotników i handlarzy, którzy ciężko pracują za przysłowiowe grosze”³¹³. Wietnamczyk w polskiej prasie to często biznesmen, obracający hurtowymi ilościami towarów „rujnujący” polskich producentów, a Ukrainiec to sprzedawca detaliczny („mrówka”), wykonujący zwykłą pracę, której nie chcą się podjąć Polacy³¹⁴. Wietnamczycy również częściej są prezentowani w prasie w tzw. dyskursie sensacji³¹⁵. Autorka zwraca również uwagę na zjawisko racjonalizacji uprzedzeń wobec „obcych” w polskiej prasie³¹⁶, a także na europeizację debaty medialnej na temat imigrantów (która przejawia się w rosnącej częstotliwości odniesień do sytuacji zachodnioeuropejskiej)³¹⁷.

W raportach dotyczących tzw. mowy nienawiści stwierdza się, że: „czasopisma zawierające treści rasistowskie, ksenofobiczne i antysemityczne znajdują się w powszechnej sprzedaży, są dostępne w punktach sprzedaży prasy”³¹⁸. Jednocześnie w grupie prasy najbardziej poczytnej o tematyce społeczno-politycznej nie stwierdza się występowania wypowiedzi o charakterze rasistowskim, antysemitycznym lub ksenofobicznym³¹⁹. Arbitralność prowadzonych analiz i kwalifikowania przekazów jako „mowy nienawiści” (patrz wcześniej) nie pozwala jednak w moim przekonaniu traktować tego typu opracowań jako spełniających kryteria metodologii naukowej, stąd należy je traktować jako drugorzędne źródła informacji. Ostrość (a czasami agresja) retoryczna jest bowiem mylona w tych opracowaniach z zachowaniami mającymi precyzyjne definicje (w raportach tych można np. przeczytać, że: „umieszczenie symbolu sierpa i młota na fladze unijnej [...] stanowi przejaw ksenofobii”³²⁰; jakkolwiek można potępiać takie zachowanie, nazwanie go ksenofobicznym jest naukowo nieuprawnione). Jak wynika z Informacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji na temat treści szowinistycznych i rasistowskich zawartych w publikacjach i mediach publicznych oraz

³¹³ Ibidem, s. 217.

³¹⁴ Ibidem, s. 217, 218.

³¹⁵ Ibidem, s. 217, 264.

³¹⁶ Ibidem, s. 139.

³¹⁷ Ibidem, s. 140.

³¹⁸ A. Gliszczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski, *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemitycznych w polskiej prasie*, Raport przygotowany na zlecenie MSWiA, Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN, Poznań 2007, s. 51.

³¹⁹ A. Gliszczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski, *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemitycznych w polskiej prasie i publikacjach – część II*. Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN, Poznań 2008, s. 22.

³²⁰ Ibidem, s. 20.

sposobu zapobiegania im, w 1996 roku ujawniono w Polsce 50 tytułów wydawnictw neonazistowskich, skrajnie nacjonalistycznych oraz antysemickich³²¹, a w 2002 roku – w wyniku działań Urzędu Ochrony Państwa – ich liczba spadła do 10 tytułów. Wyroków za tzw. mowę nienawiści wydaje się w Polsce od dwóch do pięciu rocznie³²². Sławomir Łodziński nie wyklucza, że niska liczba wyroków może wynikać ze zbyt liberalnego traktowania przez władze „wystąpień o charakterze nacjonalistycznym”, co nazywa „cichą” lub „ukrytą dyskryminacją”, istniejącą w zbiorowej świadomości³²³. Hipoteza ta wydaje mi się jednak nieuzasadniona. Z badań wśród mniejszości narodowych wynika, że przejawy tzw. mowy nienawiści doskwierają najbardziej mniejszości żydowskiej, litewskiej, niemieckiej i romskiej³²⁴. Imigranci nie dostrzegają negatywnego stosunku mediów do cudzoziemców i mniejszości narodowych. Wspominają jedynie o nadmiernym poszukiwaniu przez media sensacji, co niekiedy przekłada się na to, że większa liczba przekazów w kontekście cudzoziemców dotyczy zdarzeń kryminalnych niż np. kulturalnych³²⁵.

Jak wynika z badań, problematyka imigracji i etniczności stanowi zupełny margines debat politycznych. Nie jest ona w Polsce instrumentalizowana przez partie populistyczne, jak to ma miejsce w niektórych krajach Europy Zachodniej³²⁶.

³²¹ *Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych* nr 45 (2868/IV), Kancelaria Sejmu, Warszawa, 22 marca 2004 r.

³²² A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu: mniejszości narodowe, migranci, uchodźcy*, w: M. Jarosz (red.), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008, s. 292.

³²³ S. Łodziński, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 239.

³²⁴ A. Jasińska-Kania, S. Łodziński, *Wykluczani z narodu...*, op. cit., s. 292.

³²⁵ Patrz: Ł. Łotocki, *Obcy w dyskursie. Przykłady opinii imigrantów*, „Polityka Społeczna” 2004, nr 3, s. 31–35; Ł. Łotocki, *Media i politycy w oczach cudzoziemców*, w: *Wielokulturowość a migracje*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005, s. 79–83; Ł. Łotocki, *Obcy w dyskursie publicznym w Polsce w kontekście problematyki imigracji. Refleksja teoretyczna oraz doniesienia z badań empirycznych*, w: E. Nowicka, B. Cieślińska (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomiędzy marginalizacją a integracją*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005, s. 277–292.

³²⁶ *Ibidem*, o problematyce migracyjnej w dyskursie politycznym, patrz m.in. A. Weinar, *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990–2003*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006.

8. Polityka integracyjna wobec cudzoziemców w Polsce w świetle badań MIPEX

MIPEX (*Migrant Integration Policy Index*) to Indeks Polityki Integracji Migrantów w krajach Unii Europejskiej. MIPEX obejmuje sześć obszarów polityki integracyjnej, tj.: dostęp do rynku pracy, łączenie rodzin, pobyt stały, udział w życiu politycznym, dostęp do obywatelstwa i „antydiskryminację”³²⁷. Obszary te są odnoszone do wzorów najlepszych praktyk.

Najlepszy wynik polityka integracyjna w Polsce uzyskała dla swobód politycznych. Jako korzystne zostały uznane również uprawnienia do pobytu długoterminowego, natomiast jako niekorzystne – uprawnienia w dostępie do rynku pracy i do obywatelstwa, a jako bardzo niekorzystne: obszary działań „antydiskryminacyjnych”, prawa wyborcze, instrumenty wdrażające do udziału w życiu publicznym oraz środki integracji na rynku pracy³²⁸.

W dziedzinie integracji na rynku pracy autorzy raportu stwierdzili, że: „niezależnie od tego jak długo imigranci pracują w Polsce, nie mają takiego samego dostępu, jak obywatele UE, do pracy na własny rachunek albo zatrudnienia w większości sektorów”³²⁹. Ponadto, środki integracji na rynku pracy wspierające migrantów w znalezieniu pracy są znacznie ograniczone, a państwo „nie udziela pomocy migrantom w uznaniu ich kwalifikacji, np. poprzez dostarczenie informacji o tym, jak powinny funkcjonować procedury, albo o szkoleniu i dostępnych kursach językowych”³³⁰. Polska uzyskała bardzo dobry wynik w dziedzinie rozwiązań dotyczących łączenia rodzin³³¹. W odniesieniu do udziału w życiu publicznym, stwierdzono, że Polska, realizuje najlepszą praktykę w zakresie swobód politycznych migrantów, jednak osiąga zerowy wynik w kategorii praw wyborczych, organów doradczych i instrumentów wdrożeniowych. Jak napisano: „migranci mogą zapisywać się do partii politycznych, ale nie mogą być kandydatami tych partii albo głosować w jakichkolwiek publicznych wyborach. Mają prawo zakładać związki, ale takie organizacje nie mają dostępu do konkretnych państwowych funduszy i nie są konsultowane przez

³²⁷ J. Niessen, T. Huddleston, L. Citron; współpraca: A. Geddes, D. Jacobs, *Indeks Polityki Integracji Migrantów*, British Council i Migration Policy Group, wrzesień 2007 r., s. 12.

³²⁸ Ibidem, s. 141.

³²⁹ Ibidem, s. 142.

³³⁰ Ibidem.

³³¹ Ibidem.

rząd³³². W odniesieniu do działań antydyskryminacyjnych Polska uzyskała zerowy wynik w zakresie tzw. obszarów stosowania. Stwierdzono, że: „Specjalizowana Agencja Równości, która jest faktycznie departamentem wewnątrz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, nie może dawać ofiarom niezależnych porad prawnych, badać okoliczności sprawy, albo zajmować się przebiegiem wydarzeń w ich imieniu³³³. Niemniej jednak prawo antydyskryminacyjne oceniono jako „częściowo korzystne³³⁴”.

³³² Ibidem, s. 143.

³³³ Ibidem, s. 144.

³³⁴ Ibidem.

9. Polityzacja problematyki „dyskryminacji”

Podsumowując prezentowany przegląd badań, pragnę poruszyć problem polityzacji problemu dyskryminacji etnicznej. Jako przykład posłuży mi tu Rezolucja w sprawie nasilenia przemocy powodowanej rasizmem i homofobią w Europie³³⁵ przyjęta 15 czerwca 2006 roku przez Parlament Europejski. We wspomnianej rezolucji Parlamentu Europejskiego zestawiono takie wydarzenia w Europie, jak³³⁶: *zabójstwo z premedytacją czarnej kobiety narodowości malijskiej oraz belgijskiego dziecka, którego była opiekunką, popełnione w Antwerpii [...] przez młodego belgijskiego ekstremistę prawicowego [...], zabójstwo 16-letniego [...] oraz 17-letniego chłopca w Brukseli; porwanie, tortury i zabójstwo Ilana Halimiego we Francji [...], zabójstwo Chaiba Zehafa we Francji z powodu jego pochodzenia etnicznego z napaścią na Michaela Schudricha, Naczelnego Rabina Polski, która miała miejsce w Warszawie, oraz deklaracjami jednego z czołowych członków Ligi Polskich Rodzin, nawołujące do przemocy wobec społeczności GLBT³³⁷ w związku z marszem tolerancji i równości. W rezolucji można przeczytać m.in., że Parlament Europejski³³⁸:*

- „jest poważnie zaniepokojony ogólnym wzrostem nietolerancji powodowanej rasizmem, ksenofobią, antysemityzmem i homofobią w Polsce [...]”;
- zwraca się do Europejskiego Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii o przeprowadzenie badania na temat narastającego klimatu nietolerancji powodowanej rasizmem, ksenofobią i homofobią w Polsce;
- wyraża ubolewanie, że w kilku państwach członkowskich wzrasta poparcie dla partii ekstremistycznych oraz grup, których program ma wyraźnie ksenofobiczny, rasistowski, antysemitowski i homofobiczny charakter, a które w ostatnim czasie znalazły się w polskim rządzie”.

Na podstawie incydentu chuligańskiego Parlament Europejski stwierdził „ogólny wzrost nietolerancji powodowanej rasizmem i ksenofobią”, a także zwrócił się o przeprowadzenie

³³⁵ Rezolucję przyjęto w głosowaniu, którego wyniki były następujące: 301 głosów za, 161 przeciw, 102 wstrzymujących się. Za przyjęciem rezolucji głosowało dziewięciu eurodeputowanych polskich. Więcej patrz: Ł. Łotocki, *Demistyfikacja rzeczywistości dyskursywnej czyli o pozytywnych stronach statusu migranta w Polsce*, w: G. Firlit-Fesnak (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

³³⁶ za: <http://www.europarl.europa.eu>

³³⁷ Angielski: *gay, lesbian, bisexual, transgender*.

³³⁸ Za: <http://www.europarl.europa.eu/>

badania, którego konkluzje, tj. „narastający klimat nietolerancji powodowanej rasizmem, ksenofobią” – sformułował na wstępie. Pominięto przy tym fakt, że badania na wspomniany temat istnieją i przeczą tezom przyjętym przez Parlament Europejski. Konkluzje takie natychmiast przedostają się do szerszego dyskursu publicznego i są reprodukowane jako bezdyskusyjne „fakty”. Rolą badacza problemu jest precyzyjne nazwanie i opisanie zjawisk, dokładne przedstawienie procesu analizy i wnioskowania oraz krytyczna analiza tego typu powierzchownych stwierdzeń. Stwierdzenia takie bowiem mogą zostać uznane za prawdziwe, jedynie wtedy, kiedy zostaną dowiedzione.

Akty dyskryminacji etnicznej występują w każdym społeczeństwie i należy dążyć do ich eliminacji, niezależnie od skali, jaką przybierają. Nie należy jednak mylnie sugerować tej skali. W tym kontekście jest nieuprawnione np. przyrównywanie w zakresie omawianego problemu Polski do krajów Europy Zachodniej, choćby ze względu na marginalny charakter migracji do Polski w porównaniu do europejskich krajów imigracyjnych. Należy przy tym zaznaczyć, że brak powszechności problemu dyskryminacji etnicznej oraz większy poziom akceptacji dla cudzoziemców nie jest szczególną cechą wyróżniającą Polskę, a stanowi przede wszystkim naturalną konsekwencję niskiej skali imigracji do Polski i realnego braku ognisk konfliktów pomiędzy Polakami a ludnością napływającą (czego nie można np. powiedzieć o takich krajach, jak Niemcy czy Francja). Niedopuszczalne jest jednocześnie stwierdzanie „narastającego klimatu nietolerancji” wskutek pojedynczego aktu chuligańskiego czy subiektywnej oceny partii politycznych jako „wyraźnie ksenofobicznych, rasistowskich, antysemickich i homofobicznych”. Podobna frazeologia – jak pokazał Łukasz Ostrowski³³⁹ – sama może być przedmiotem badaczy korzystających z kategorii „mowy nienawiści” jako „kategorii analitycznej”.

³³⁹ Ł. Ostrowski, *Mowa nienawiści jako strategia forsowania tolerancji*, w: M. Głowacka-Grajper, E. Nowicka (red.), *Jak się dzielimy i co nas łączy? Przemiany wartości i więzi we współczesnym społeczeństwie polskim*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007, s. 141.

10. Wnioski i rekomendacje

Przeprowadzona analiza danych i badań zastanych pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- z danych urzędowych dotyczących imigrantów przebywających w Polsce legalnie nie można wnioskować o dyskryminacji etnicznej;
- przestępczość wobec cudzoziemców oraz skala przestępstw na tle etnicznym występuje w Polsce w bardzo małej skali (liczba cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przestępstwa w 2008 roku przewyższała liczbę cudzoziemców poszkodowanych);
- w świetle badań opinii publicznej Polacy mają raczej otwarty stosunek do „obcych” etnicznie. Można zaobserwować poprawę tego stosunku na przestrzeni ostatnich lat;
- z badań prowadzonych wśród cudzoziemców wynika, że akty dyskryminacji w Polsce nie dotyczą obcokrajowców często, niemniej jednak zdarzają się. Dotyczą one przede wszystkim imigrantów pochodzących z krajów afrykańskich, azjatyckich czy byłych republik Związku Radzieckiego. Akty te nie mają przy tym najczęściej charakteru agresji fizycznej (ta należy do rzadkości), a polegają np. na słownej stygmatyzacji bądź mniej przychylnym traktowaniu (niekiedy także w przypadku rekrutacji do pracy czy starań o zawarcie małżeństwa z obcokrajowcem). Na akty dyskryminacji na rynku pracy szczególnie są narażeni pracownicy cudzoziemscy pracujący w Polsce nielegalnie. W raporcie wymieniono konkretne zachowania, które można nazwać dyskryminacyjnymi. Z badań prowadzonych wśród cudzoziemców wynika, że także w tym zakresie jest obserwowana poprawa stosunku do cudzoziemców w Polsce, niemniej jednak problem powinien być szerzej zdiagnozowany. Proces integracji społeczno-kulturowej cudzoziemców przebiega na ogół pomyślnie (na jego przebieg mają wpływ uwarunkowania kulturowe dotyczące poszczególnych grup);
- szczególnie poważny problem w ostatnich latach stanowi sytuacja imigrantów wietnamskich, którzy – za przyzwoleniem władz polskich – po zatrzymaniu przez Straż Graniczną są przesłuchiwanymi przez wietnamską bezpiekę;
- problemem są trudne warunki bytowe oraz brak możliwości pełnej integracji w przypadku cudzoziemców poszukujących w Polsce ochrony, pochodzących najczęściej z północnego Kaukazu (Czeczenii);

- problemem jest wykluczenie ze sfery instytucjonalnej imigrantów przebywających w Polsce nielegalnie, w tym brak formalnej możliwości zapewnienia ze strony instytucji publicznej ochrony zdrowia dla tych osób (problem ten pomaga często rozwiązać zaangażowanie lokalnych społeczności bądź personelu medycznego);
- problem stanowi agresja pseudokibiców kierowana wobec „obcych” grup etnicznych, tzw. rasizm stadionowy;
- z badań prowadzonych wśród polskich pracodawców wynika, że popyt na pracę cudzoziemców jest niski (szczególnie ze strony firm najmniejszych, których jest najwięcej); z dostępnych danych nie można wnioskować o dyskryminacji pracowników cudzoziemskich pracujących w Polsce legalnie (np. dyskryminacji płacowej);
- problemem jest niewystarczająca ochrona pracowników cudzoziemskich pracujących w ramach usługi eksportowej;
- nie stanowi szerszego problemu dyskryminacja „obcych” w przestrzeni dyskursywnej (medialnej) ani politycznej (przykładowo, problematyka imigracji nie jest instrumentalizowana przez partie populistyczne);
- problemem jest instrumentalizowanie i polityzacja samego zagadnienia „dyskryminacji” oraz nieadekwatne posługiwanie się tym pojęciem, a także pojęciami bliskoznacznymi w różnego typu opracowaniach i dokumentach (zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym). Instrumentalizowanie takie (i np. przeczące wynikom badań – ogólnikowe stwierdzenia o „ogólnym wzroście nietolerancji w społeczeństwie” itp.; patrz wcześniej) utrudnia rozwiązywanie realnych problemów wiążących się z dyskryminacją (jak np. wspomniana sytuacja imigrantów wietnamskich, najczęściej przemilczana przez instytucje międzynarodowe).

Wskazane jest przeprowadzenie następujących działań, są to:

- pogłębiona diagnoza sytuacji imigrantów wietnamskich dotycząca przesłuchań w Polsce przez wietnamską służbę bezpieczeństwa (należałoby przeprowadzić badania zarówno wśród imigrantów, pracowników organizacji pozarządowych, jak i urzędników). Wskazane byłoby również przygotowanie szerszego opracowania dotyczącego sytuacji społeczno-politycznej we współczesnym Wietnamie, które pozwoliłoby na rozpoznanie kontekstu takich działań;
- prowadzenie badań monitorujących rynek pracy pod kątem zatrudnienia cudzoziemców (przykładowo przy Wojewódzkich Urzędach Pracy powstały Obserwatoria Rynku Pracy,

które mogłyby uwzględnić tę problematykę przy monitoringu sytuacji na lokalnych rynkach pracy);

- przeprowadzenie badań socjologicznych dotyczących sytuacji cudzoziemców (w tym integracji i dyskryminacji) metodą eksperymentalną, tj. poprzez np. ukryte obserwacje uczestniczące, kontrolowany udział w postępowaniach rekrutacyjnych cudzoziemców-współpracowników eksperymentatora do pracy itp. (ciekawym eksperymentem przeprowadziła w 2008 roku dziennikarka tygodnia „Newsweek”, Violetta Ozminkowski, wcielając się w rolę Rumunki na polskiej ulicy, Murzynki z Jamajki w komisariacie, Amerykanki robiącej zakupy na bazarze i badając reakcje społeczeństwa na „obcego” etnicznie)³⁴⁰;
- prowadzenie szerszych badań socjologicznych dotyczących ochrony zdrowia imigrantów przebywających w Polsce nielegalnie³⁴¹;
- przeprowadzenie szerszych badań socjologicznych metodą analizy przypadków dotyczących biografii cudzoziemców ubiegających się w Polsce o przyznanie statusu uchodźcy, oraz uwarunkowań dotyczących ich migracji do Polski³⁴²;
- przeprowadzenie badań dotyczących pracy (i ewentualnej dyskryminacji) pracowników cudzoziemskich pracujących w ramach usługi eksportowej.

Na poziomie wszelkich prac badawczych istotne jest precyzyjne używanie takich pojęć, jak „dyskryminacja”, „rasizm”, „ksenofobia”³⁴³, a szczególnie powstrzymanie się od ich nadużywania, charakterystycznego dla sfery politycznej³⁴⁴.

³⁴⁰ V. Ozminkowski, *Polska – Piekło czy raj dla imigrantów*, „Newsweek” 2008, nr 19, s. 22; wyniki eksperymentu – choć naturalnie nie są rozstrzygające – wskazują na pozytywny stosunek do cudzoziemców w polskim społeczeństwie. Podobne eksperymenty mogłyby być realizowane np. w ramach badań studentów zagranicznych studiujących w Polsce nauki społeczne.

³⁴¹ W celu ułatwienia dostępu do informacji w tym zakresie powstała internetowa baza danych dotycząca ochrony zdrowia imigrantów, patrz: <http://mighealth.net/pl>

³⁴² Przykład taki stanowi publikacja P. Huta, *Doświadczenia życiowe przed przybyciem do Polski osób ubiegających się o status uchodźcy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

³⁴³ Adekwatnemu stosowaniu pojęć w toku dalszych badań mają służyć rozdziały teoretyczne niniejszego raportu.

³⁴⁴ Patrz szerzej także: Ł. Łotocki, *Między swojskością a obcością? Imigranci z Armenii w Polsce*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

Bibliografia

Wydawnictwa książkowe:

- Allport G.W., *The nature of prejudice (25th Anniversary Edition)*, Perseus Books Publishing, L.L.C., New York 1979, 1958, 1954.
- Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Leksykon Politologii*, Wydawnictwo ALTA 2, Wrocław 2002.
- Arcimowicz J., *Jak wypadamy w roli gospodarzy? Cudzoziemcy i ich prawa w działalności rzecznika praw obywatelskich*, w: Nowicka E., Cieślińska B. (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomędzy marginalizacją a integracją*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005.
- Aronson E., Wilson D.T., Akert M.R., *Psychologia społeczna, serce i umysł*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1997.
- Balibar E., Wallerstein I., *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*, Verso, London – New York 1991.
- Balicki J., Stalker P., *Polityka imigracyjna i azylowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2006.
- Bieniecki M., Frelak J., *Non-Poles on the Polish labour market. Problems and Challenges. An overview of the issue of racial/ethnic discrimination in the private sector in Poland*, Caritas Polska/Lublin, Gliwice 2005.
- Błuszkowski J., *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2003.
- Bojar H., *Mniejszości społeczne w państwie i społeczeństwie III Rzeczypospolitej Polskiej*, Fundacja Nauki Polskiej, Wrocław 2000.
- Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Contemporary migration issues: migration and society. Legal framework of migration versus human rights*, Wydawnictwo Prywatnej Wyższej Szkoły Biznesu i Administracji, Warszawa 2005.
- Czykwini E., *Stygmat społeczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Dyczewski L. (red.), *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- Dyczewski L., *Grupy marginalne*, w: Dyczewski L. (red.), *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- Firlit-Fesnak G. (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.
- Firlit-Fesnak G. (red.), *W poszukiwaniu bezpiecznej przystani. Cudzoziemcy z Czeczenii w Polsce*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.
- Firlit-Fesnak G., *Cudzoziemcy na rynku pracy w Polsce. Przypadek uchodźców*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.
- Firlit-Fesnak G., Łotocki Ł. (red.), *Czym chata bogata. Pomoc dla cudzoziemców z poszukujących ochrony w Polsce w świetle badań społeczności i instytucji lokalnych*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

- Firlit-Fesnak G., Łotocki Ł. (red.), *Jak pomagać cudzoziemcom poszukującym w Polsce ochrony? Poradnik dla instytucji publicznych i organizacji pozarządowych*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2008.
- Firlit-Fesnak G., Łotocki Ł. (red.), *Życie w Polsce. Krok po kroku. Poradnik dla cudzoziemców poszukujących ochrony*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2008.
- Firlit-Fesnak G., Magnuszewska-Otulak G., *Dyskryminacja a równouprawnienie; zadania dla polityki społecznej*, w: Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Frelak J., Klaus W., Wiśniewski J. (red.), *Przystanek Polska. Analiza Programów integracyjnych dla uchodźców*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Frieske K.W., *Strukturalne mistyfikacje: współcześni ludzie luźni*, w: Marody M. (red.), *Zmiana czy stagnacja*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004.
- Giddens A., *Socjologia*, przekład A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Gilder G., *Bogactwo i ubóstwo*, przekład G. Kropiwnicki, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 2001.
- Głowacka-Grajper M., Nowicka E. (red.), *Jak się dzielimy i co nas łączy? Przemiany wartości i więzi we współczesnym społeczeństwie polskim*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007.
- Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, przekład A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Golinowska S. (red.), *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.
- Gordon M., *Assimilation in American Life, The Role of Race, Religion and National Origin*, Oxford University Press, New York 1964.
- Grabowska-Lusińska I., Żylicz A. (red.), *Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008.
- Gracz K., Chrzanowska A., *Uchodźcy w Polsce – kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii imigrantów w Polsce*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008.
- Grzymała-Kazłowska A., „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia, w: Łodziński S., Grzymała-Kozłowska A. (red.), *Problemy integracji imigrantów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Grzymała-Kazłowska A., *Konstruowanie „innego”. Wizerunki imigrantów w Polsce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Grzymała-Kazłowska A., *Trzy wymiary tolerancji w Polsce i Europie*, w: Jasińska-Kania A., Marody M. (red.), *Polacy wśród Europejczyków*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.

Halik T., *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.

Halik T., Nowicka E., *Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?*, Instytut Orientalistyczny UW, Warszawa 2002.

Halik T., Nowicka E., Połec W., *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.

Huntington S., *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, przekład B. Pietrzyk, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.

Hut P., *Doświadczenia życiowe przed przybyciem do Polski osób ubiegających się o status uchodźcy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

Iglicka K. (red.), *Integracja czy dyskryminacja. Polskie wyzwania u progu wielokulturowości*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.

Jarosz M. (red.), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008.

Jaroszewska E., *Sytuacja cudzoziemców w Polsce w świetle badań Instytutu Polityki Społecznej*, w: Firlit-Fesnak G. (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

Jasińska-Kania A., Łodziński S. (red.), *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2009.

Jasińska-Kania A., Łodziński S., *Wykluczani z narodu: mniejszości narodowe, migranci, uchodźcy*, w: Jarosz M. (red.), *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008.

Jasińska-Kania A., Marody M. (red.), *Polacy wśród Europejczyków*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.

Jędrkiewicz M., *Drogi prowadzące do osiedlenia. Cudzoziemcy zamieszkali na stałe w Polsce*, w: Nowicka E., Łodziński S. (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.

Kaczmarczyk P., Sokółski M. (red.), *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2008, s. 70.

Kapiszewski A., *Psychologiczne aspekty emigracji i asymilacji*, w: Kubiak H., Paluch A.K. (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1980.

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1989.

Kowalski S., Tulli M., *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2003.

Krzemiński I. (red.), *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.

Krzemiński I., *Zjawisko ksenofobii. Polacy wobec swych mniejszości narodowych i sąsiadów*, w: Krzemiński I. (red.), *Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996

Kubiak H., Paluch A. K., Babiński G., *Procesy asymilacji i ich odbicie w refleksji teoretycznej we współczesnych naukach społecznych*, w: Kubiak H., Paluch A.K. (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1980.

Kubiak H., Paluch A.K. (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1980.

Kubiak H., *Teoria, ideologia i polityka asymilacji*, w: Kubiak H., Paluch A.K. (red.), *Założenia teorii asymilacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1980.

Legutko R., *Nie lubię tolerancji. Szkice i felietony*, Wydawnictwo Arka, Kraków 1993.

Lesińska M., *Imigranci jako grupa wykluczona w perspektywie polityki państwa przyjmującego*, w: Matusz-Protasiewicz P., Stadtmüller E. (red.), *Europa – ziemia obiecana? Doświadczenia krajów europejskich w integracji imigrantów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.

Łodziński S., *Dyskryminacja czy nierówność. Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce po 1989 roku*, w: Iglicka K. (red.), *Integracja czy dyskryminacja. Polskie wyzwania u progu wielokulturowości*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.

Łodziński S., Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Problemy integracji imigrantów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.

Łodziński S., *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.

Łotocki Ł., *Demistyfikacja rzeczywistości dyskursywnej czyli o pozytywnych stronach statusu migranta w Polsce*, w: Firlit-Fesnak G. (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

Łotocki Ł., *Dystans społeczny pracowników instytucji lokalnych do Czeczenów na tle innych grup narodowych*, w: Firlit-Fesnak G., Łotocki Ł. (red.), *Czym chata bogata. Pomoc dla cudzoziemców z poszukujących ochrony w Polsce w świetle badań społeczności i instytucji lokalnych*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

Łotocki Ł., *Immigration in Poland in the context of non-governmental organizations activity*, w: *Contemporary migration issues: migration and society. Legal framework of migration versus human rights*, Wydawnictwo Prywatnej Wyższej Szkoły Biznesu i Administracji, Warszawa 2005.

Łotocki Ł., *Media i politycy w oczach cudzoziemców*, w: *Wielokulturowość a migracje*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005, s. 79–83.

Łotocki Ł., *Obcość etniczna w perspektywie socjologiczno-politologicznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.

Łotocki Ł., *Obcy w dyskursie publicznym w Polsce w kontekście problematyki imigracji – refleksja teoretyczna oraz doniesienia z badań empirycznych*, w: Nowicka E., Cieślińska B. (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomiedzy marginalizacją a integracją*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005.

Łotocki Ł., *Między swojskością a obcością? Imigranci z Armenii w Polsce*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2008.

- Matusz-Protasiewicz P., Stadtmüller E. (red.), *Europa – ziemia obiecana? Doświadczenia krajów europejskich w integracji imigrantów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
- Mrozowski M., *Obrazy cudzoziemców i imigrantów w Polsce w prasie polskiej*, w: Iglicka K. (red.), *Integracja czy dyskryminacja. Polskie wyzwania u progu wielokulturowości*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Mucha J. (red.), *Kultura dominująca jako kultura obca. Mniejszości kulturowe a grupa dominująca w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Mucha J., *Badania stosunków kulturowych z perspektywy mniejszości*, w: Mucha J. (red.), *Kultura dominująca jako kultura obca. Mniejszości kulturowe a grupa dominująca w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Mucha J., *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Nowicka E., *Tolerancja i nacjonalizmy małych narodów. Dylematy pracy antropologa*, w: Posern-Zieliński A. (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Nowicka E., *Uczniowie wietnamscy w oczach nauczycieli szkół podstawowych*, w: Nowicka E., Łodziński S. (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Nowicka E., Cieślińska B. (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomiedzy marginalizacją a integracją*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005.
- Nowicka E., Łodziński S. (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Nowicka E., Łodziński S., *U progu otwartego świata. Poczucie polskości Polaków wobec cudzoziemców w latach 1988–1998*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2001.
- Nowicka E., Łodziński S. (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Nowicka E., Nawrocki J. (red.), *Inny obcy wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002.
- Ostrowski Ł., *Mowa nienawiści jako strategia forsowania tolerancji*, w: Głowacka-Grajper M., Nowicka E. (red.), *Jak się dzielimy i co nas łączy? Przemiany wartości i więzi we współczesnym społeczeństwie polskim*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007.
- Ostrowski Ł., *Romowie i rasizm*, w: Nowicka E., Cieślińska B. (red.), *Wędrowcy i migranci. Pomiedzy marginalizacją a integracją*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2005.
- Piekut A., *Wielość wymiarów – zatem jaka integracja? Przegląd tematyki i badań integracyjnych*, w: Łodziński S., Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Problemy integracji imigrantów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Posern-Zieliński A. (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Rajkiewicz A., *Polityka społeczna wobec procesów migracyjnych*, w: Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Reykowski J., *O psychologicznych mechanizmach konfliktów grupowych*, w: Chmielewski P., Krauze T., Wesołowski W. (red.), *Kultura Osobowość Polityka*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.

Rokicki J., *Kolor, pochodzenie, kultura. Rasa i grupa etniczna w społeczeństwie Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2002.

Rysz-Kowalczyk B. (red.), *Leksykon Polityki Społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002.

Stefańska R., *Między multikulturalizmem a asymilacją. Polityki integracyjne w Europie*, w: Łodziński S., Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Problemy integracji imigrantów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.

Szarfenberg R., *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*, w: Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002.

Szydłak P., Nowicka E., *Swoi i obcy. Granice jawne i ukryte*, w: Nowicka E., Nawrocki J. (red.), *Inny obcy wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.

Weinar A., *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990–2003*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006.

Ząbek M., *Fascynacja i niechęć do obcego innej płci. O stosunku Polaków do małżeństw z cudzoziemcami na przykładzie związków polsko-afrykańskich*, w: Nowicka E., Łodziński S. (red.), *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*, Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.

Żelazny W., *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006.

Artykuły naukowe i pokrewne:

Bogardus E.S., *Measuring Social Distance*, "Journal of Applied Sociology" 1925, nr 9.

Kicinger A., *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji, Warszawa 2005.

Łotocki Ł., *Obcy w dyskursie. Przykłady opinii imigrantów*, „Polityka Społeczna” 2004, nr 3.

Park R.E., *The Concept of Social Distance As Applied to the Study of Racial Attitudes and Racial Relations*, "Journal of Applied Sociology" 1924, nr 8.

Raporty z badań i wydawnictwa pokrewne:

Badanie *International Social Survey Programme (ISSP)*, 1995.

„Biuletyn Migracyjny” nr 1 z czerwca 2005 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego.

„Biuletyn Migracyjny” nr 11 z lutego 2007 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego.

„Biuletyn Migracyjny” nr 16 ze stycznia 2008 r., Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego.

„Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych” nr 45 (2868/IV) z 22 marca 2004 r., Kancelaria Sejmu, Warszawa.

Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes Special Eurobarometer Report 296, 2008.

European Union Agency for Fundamental Rights, Annual Report 2009.

Firlit-Fesnak G. (red.), *Cudzoziemcy poszukujący ochrony w Polsce. Analiza danych zastanych*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 6, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2005.

Frelak J., *Praca Ukraińców w Polsce – rekomendacje dla polityki migracyjnej*, Analizy i Opinie, nr 38, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005.

Gliszczyńska A., Sękowska-Kozłowska K., Wieruszewski R., *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemitycznych w polskiej prasie i publikacjach – część II*. Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN, Poznań 2008.

Gliszczyńska A., Sękowska-Kozłowska K., Wieruszewski R., *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemitycznych w polskiej prasie*, Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN, Poznań 2007.

Gmaj K., *Imigranci na polskim rynku pracy w świetle opinii pracodawców*, Raporty i Analizy nr 3, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2005.

Jasiakiewicz A., Klaus W., *Realizacja obowiązku szkolnego przez małoletnich cudzoziemców przebywających w ośrodkach dla uchodźców. Raport z monitoringu*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 2, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2006.

Kępińska E., *Recent Trends in International Migration. The 2007 SOPEMI Report for Poland*, Seria: Prace Migracyjne, nr 29 z grudnia 2007 r.

Klaus W., Chrzanowska A., *Integracja i pomoc społeczna wobec uchodźców w Polsce. Wyniki badań aktowych*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 8, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.

Klaus W., Wencel K., *Dyskryminacja cudzoziemców w Polsce. Diagnoza sytuacji*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 7, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008.

Krajobraz dyskryminacji I, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, nr 1, Instytut Polityki Społecznej, Warszawa 2003.

Migracje zagraniczne ludności 2002, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, grudzień 2003 r.

Mikulska A., *Ksenofobia i dyskryminacja na tle etnicznym w Polsce – zarys sytuacji*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, luty 2008 r.

National Identity Study ISSP, 1995; Zentral Archiv für Empirische Sozialforschung, Universität zu Köln, Köln 1995.

Niessen J., Huddleston T, Citron L.; współpraca Geddes A., Jacobs D., *Indeks Polityki Integracji Migratorów*, British Council i Migration Policy Group, Warszawa, wrzesień 2007 r.

Obcokrajowcy pracujący w Polsce, Komunikat z badań, CBOS, BS/73/2008, Warszawa, maj 2008 r.

Ocena funkcjonowania kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców w Polsce w okresie od 1 lipca 2007 r. do 31 grudnia 2008 r. na tle doświadczeń innych krajów UE, w szczególności Niemiec i Francji, Państwowa Inspekcja Pracy, Warszawa, styczeń 2009 r.

Okólski M., *Recent trends in international migration*, Seria: Prace Migracyjne ISS, nr 28 z października 1999 r.

Opinie ludności z krajów Europy Środkowej o imigrantach i uchodźcach, CBOS, Warszawa 2005.

PGGS 1995 (ISSP), badanie Ośrodka Badań nad Migracjami UW w ramach Omnibus PBS DGA, listopad 2007 r.

Przejawy dystansu społecznego wobec innych narodów i religii, Komunikat z badań, CBOS, BS/3/2007, Warszawa, styczeń 2007 r.

Racism and Xenophobia in the EU Member States trends, developments and good practice. Annual Report 2005 – Part 2, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2005.

Raport: *Bezrobocie w województwie mazowieckim w grudniu 2005 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie.

Raport: Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

Raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007.

Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.

Rasizm w Polsce, Europejska Sieć Przeciwko Rasizmowi.

Społeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści, Komunikat z badań, CBOS, BS/74/2007, Warszawa, maj 2007 r.

Stosunek Polaków do innych narodów, Komunikat z badań, CBOS, BS/193/2008, Warszawa, grudzień 2008 r.

Supińska J., Firlit-Fesnak G., Łotocki Ł., *Zogniskowane wywiady z imigrantami*, Seria: Raporty Migracyjne IPS UW, 2, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2003.

Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, Komunikat z badań, CBOS, BS/84/2005, Warszawa, maj 2005 r.

Wencel K., *Potrzeby i zadania dla Polski w zakresie integracji obywateli państw trzecich*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 2, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008.

Wilga G., *Spółdzielczość socjalna jako nowa forma integracji migrantów przymusowych na polskim rynku pracy*, Analizy Raporty Ekspertyzy, nr 1, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.

Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2003–2005, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007.

Artykuły i informacje prasowe:

Blumsztajn S., *Już dawno się tak nie wstydzilem za mój kraj*, „Gazeta Wyborcza” z 22 lutego 2008 r.

Chińscy niewolnicy w Polsce, „Gazeta Wyborcza” z 6 czerwca 2008 r.

Czaczkowska E.K., *Polska, czyli kraj tolerancji*, „Rzeczpospolita” z 17 lipca 2009 r.

Czuchnowski W., Krajewski Ł., *Bezpieka z Wietnamu w Polsce*, „Gazeta Wyborcza” z 22 lutego 2008 r.

Głodówka gniebionego Egipcjanina, PAP, 4 listopada 2008 r., za: www.onet.pl

Górka M., Lisicki G., *Wietnamska bezpieka w Polsce*, „Gazeta Wyborcza” z 23 maja 2009 r.

Kowalski J., *Ratujmy Swietlanę*, „Gazeta Wyborcza” z 4 kwietnia 2008 r.

Łotocki Ł., *Rasizm w Polsce? O swobodnym żonglowaniu danymi*, „Rzeczpospolita”, Dodatek „Plus Minus” z 22 września 2007 r.

Masowe głodówki imigrantów żądających legalizacji pobytu, PAP, 16 kwietnia 2009 r., za: www.onet.pl

Ozminkowski V., *Polska – Piekło czy raj dla imigrantów*, „Newsweek” z 11 maja 2008 r.

PIP bada sprawę protestujących robotników z Chin, PAP, 21 lipca 2009 r., za: www.onet.pl

Pobity ciemnoskóry lekarz chciał uciec z Polski, PAP, 10 marca 2009 r., za: www.onet.pl

Pomoc dla Chińczyków, jak odnaleźć się w Polsce, PAP, 13 lipca 2009 r., za: www.onet.pl

Pół roku w zawieszeniu za rasizm, PAP, 21 lipca 2009 r., za: www.onet.pl

Protest uchodźców w stolicy, PAP, 16 kwietnia 2009 r., za: www.onet.pl

RPO: nie uporaliśmy się całkowicie z problemem dyskryminacji rasowej, PAP, 20 marca 2009 r., za: www.onet.pl

Rzemek M., *Pracownicy z importu są wyzyskiwani*, „Rzeczpospolita” z 3 października 2008 r.

Śmiszek K., *Brakuje instytucji do spraw równego traktowania*, „Rzeczpospolita” z 21 stycznia 2009 r.

USA: Sąd Najwyższy przeciw „odwrotnej” dyskryminacji rasowej, PAP, 29 czerwca 2009 r., za: www.onet.pl

Akty prawa krajowego:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie 28 lipca 1951 r., DzU 1991, nr 119, poz. 515 i 517.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 4 października 2001 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek, DzU 2001, nr 131, poz. 1458.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 21 lipca 2006 r. w sprawie trybu i warunków wydawania zezwolenia na pracę cudzoziemca, DzU 2006, nr 141, poz. 1002.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 30 sierpnia 2006 r. w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców z koniecznością uzyskania zezwolenia na pracę, DzU 2006, nr 156, poz. 1116 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 12 października 2006 r. w sprawie podejmowania i odbywania przez cudzoziemców studiów i szkoleń oraz ich uczestniczenia w badaniach naukowych i pracach rozwojowych, DzU 2006, nr 190, poz. 1406.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 17 października 2007 r. w sprawie wysokości wpłaty dokonywanej w związku ze złożeniem wniosku o wydanie zezwolenia na pracę cudzoziemca, DzU 2008, nr 17, poz. 106.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, DzU 2007, nr 214, poz. 1579.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, DzU 2008, nr 17, poz. 106.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 2 lutego 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę, DzU 2009, nr 21, poz. 114.

Ustawa z 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim, DzU 1962, nr 10, poz. 49, z późn. zm.

Ustawa z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, DzU 1974, nr 24, poz. 141 z późn. zm.

Ustawa z 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, DzU 1984, nr 21, poz. 97 z późn. zm.

Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, DzU. 1989, nr 20, poz. 104 z późn. zm.

Ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, DzU 1989, nr 29, poz. 155 z późn. zm.

Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty, DzU 1991, nr 95 poz. 425 z późn. zm.

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553 z późn. zm.

Ustawa z 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, DzU 2000, nr 94, poz. 1037 z późn. zm.

Ustawa z 12 kwietnia 2001 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, DzU 2001, nr 46, poz. 499 z późn. zm.

Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, DzU 2003, nr 96, poz. 873 z późn. zm.

Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach, DzU 2003, nr 128, poz. 1175 z późn. zm.

Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, DzU 2003, nr 128, poz. 1176 z późn. zm.

Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU 2004, nr 64, poz. 593, z późn. zm.

Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, DzU 2004, nr 99, poz. 1001 z późn. zm.

Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, DzU 2004, nr 173, poz. 1807 z późn. zm.

Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, DzU 2005, nr 17, poz. 141 z późn. zm.

Ustawa z 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, DzU 2005, nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

Ustawa z 24 maja 2007 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw, DzU 2007, nr 120, poz. 818.

Ustawa z 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, DzU 2008, nr 70, poz. 416.

Dokumenty międzynarodowe:

Common Basic Principles for immigrant integration policy in the European Union.

Dyrektywa Rady nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 r. w sprawie równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne.

Dyrektywa Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy.

Dyrektywa 2001/55/WE z 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami.

Dyrektywa 2003/86/WE z 22 września 2003 r. ustanawiająca minimalne standardy przyjęcia osób ubiegających się o azyl.

Dyrektywa 2003/109/WE z 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli krajów trzecich będących długoterminowymi rezydentami.

Dyrektywa 2004/83/WE z 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzech lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony, oraz zawartości przyznawanej ochrony.

Europejska Karta Społeczna Rady Europy z 1961 r. (ratyfikowana przez Polskę w 1997 r.).

Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych z 1992 r. (przyjęta przez Polskę w 2009 r.).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2000 r.

Komunikat Komisji Europejskiej w sprawie wspólnotowej polityki imigracyjnej z 2000 r.

Komunikat Komisji Europejskiej dotyczący imigracji, integracji i zatrudnienia z 2003 r.

Komunikat Komisji Europejskiej w sprawie wspólnej agendy na rzecz integracji z 2005 r.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców z 1951 r. i Protokół do Konwencji z 1967 r. (obowiązujące w Polsce od 1991 r.).

Konwencja MOP nr 111 dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu z 1958 r. (obowiązująca w Polsce od 1962 r.).

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności Rady Europy, która weszła w życie w 1953 r. (Polska związała się nią w 1993 r.).

Konwencja przeciwko Dyskryminacji w Edukacji UNESCO z 1960 r. (obowiązująca w Polsce od 1964 r.).

Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych Rady Europy z 1995 r. (przyjęta przez Polskę w 2001 r.).

Międzynarodowa Konwencja z 7 marca 1966 r. w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ z 1966 r. (Polska ratyfikowała go w 1977 r.).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 1948 r.

Program Haski Rady Europejskiej z 2004 r.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 15 czerwca 2006 r. w sprawie nasilenia przemocy powodowanej rasizmem i homofobią w Europie.

Traktat Amsterdamski (zmieniający Traktat o Unii Europejskiej) z 1997 r.

Traktat o Wspólnotach Europejskich z 1957 r.

Inne dokumenty:

Krajowy Program Przeciwdziałania Rasowej Dyskryminacji, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji na lata 2004 – 2009, Warszawa 2004.

Propozycje działań w celu stworzenia kompleksowej polityki integracji cudzoziemców w Polsce, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa, styczeń 2005 r.

Strategia Polityki Społecznej na lata 2007–2013. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 13 września 2005 r., Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005.

Bazy danych:

Głównego Urzędu Statystycznego

Komendy Głównej Policji

Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej

Urzędu ds. Cudzoziemców

Strony internetowe:

<http://mighealth.net/pl>
<http://www.diagnoza.com>
<http://www.europarl.europa.eu>
<http://www.interwencjaprawna.pl>
<http://www.ips.uw.edu.pl>
<http://www.isp.org.pl>
<http://www.migracje.uw.edu.pl>
<http://www.mpips.gov.pl>
<http://www.onet.pl>
<http://www.pozytek.gov.pl>
<http://www.stat.gov.pl>
<http://www.udsc.gov.pl>
<http://www.worldvaluessurvey.org>
<http://www.wup.mazowsze.pl>

Niniejsza publikacja została napisana w ramach projektu: „SĄSIEDZI CZY INTRUZI – BADANIA DYSKRYMINACJI CUDZOZIEMCÓW W POLSCE” współfinansowanego w ramach Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich oraz budżetu państwa realizowanego przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Instytut Spraw Publicznych oraz Instytut Socjologii na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Stowarzyszenie
Interwencji
Prawnej

Za treść publikacji odpowiada Instytut Spraw Publicznych, poglądy w niej wyrażone nie odzwierciedlają oficjalnego stanowiska Komisji Europejskiej.

Informacja o autorze:

Łukasz Łotocki – doktor nauk humanistycznych, pracownik naukowy Instytutu Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, badacz problematyki migracji międzynarodowych i etniczności, członek Polskiego Towarzystwa Socjologicznego.

Copyright by Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009.
Przedruk materiałów Instytutu Spraw Publicznych w całości lub części
możliwy jest wyłącznie za zgodą Instytutu.
Cytowanie oraz wykorzystanie danych empirycznych dozwolone jest z podaniem źródła.

Instytut Spraw Publicznych
ul. Szpitalna 5 lok. 22, 00-031 Warszawa
tel. +48 022 556 42 99, fax +48 022 556 42 62
e- mail: isp@isp.org.pl, www.isp.org.pl